

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

УДК 330.322:338.436(043.5)

ДЖАНГІРОВ ОЛЕКСАНДР ГЕННАДІЙОВИЧ

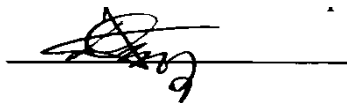
ДИСЕРТАЦІЯ

**«ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ КЛАСТЕРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ГОСПОДАРЮВАННЯ»**

Спеціальність: 051 Економіка

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD). Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Джангіров О.Г.

Науковий керівник: **Аранчій Валентина Іванівна**, кандидат економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування

АНОТАЦІЯ

Джангіров О.Г. Інвестиційне забезпечення аграрного сектору економіки в умовах кластерної організації господарювання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка», галузь знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки». – Полтавський державний аграрний університет, Полтава, 2025.

Дисертаційна робота присвячена розробці теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій щодо поліпшення системи інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки в умовах кластерної організації господарювання.

У першому розділі дисертаційної роботи *«Теоретико-методичні засади інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки в умовах кластерної організації господарювання»* визначено сутність інвестиційного забезпечення в контексті економічного розвитку, досліджено особливості кластерної організації господарювання як чинника підвищення ефективності інвестиційної діяльності в аграрній сфері та обґрунтовано методичні підходи до оцінювання інвестиційним забезпеченням розвитку аграрного сектору економіки. Проведено економічну діагностику інвестиційного забезпечення аграрного сектору, включаючи аналіз стану функціонування та економічної результативності аграрного сектору, а також динаміки та структури його інвестиційного забезпечення.

Автором запропонована візуалізація системної парадигми інтерпретації інвестиційного забезпечення як інтегрованої системи, де всі елементи (ресурси, процеси, механізми, інструменти) перебувають у синергетичній взаємодії. Це дозволяє здійснювати комплексний аналіз факторів, що детермінують ефективність інвестиційної діяльності, та розробляти стратегії для її оптимізації. При цьому, результативність інвестиційної діяльності тісно корелює з урахуванням трьох ключових факторів, що формують своєрідний "трикутник" інвестиційного процесу: ризик, ліквідність та часовий горизонт.

При цьому, обґрунтовано, що сучасна парадигма інвестування має ґрунтуватися на принципах сталого розвитку, передбачаючи не лише економічне зростання, а й забезпечення соціальної справедливості та екологічної відповідальності. Це зумовлює необхідність інтеграції показників соціальної та екологічної ефективності інвестиційних проєктів до традиційних фінансових метрик.

Встановлено, що кластерна модель організації господарювання є прогресивною формою економічної інтеграції, яка базується на поєднанні географічної концентрації, галузевої спеціалізації та мережевої взаємодії між підприємствами, науковими установами та органами влади.

Систематизовано специфічні особливості аграрних кластерів, які визначають їхню роль у підвищенні ефективності інвестиційної діяльності. До цих особливостей належать: значна залежність від природно-кліматичних умов, що зумовлює підвищені ризики та потребує специфічних підходів до інвестування; поєднання виробничих та соціальних функцій, що передбачає спрямування інвестицій не лише на модернізацію виробництва, а й на розвиток сільських територій; важливість забезпечення продовольчої безпеки країни, що визначає стратегічні пріоритети інвестиційної політики в аграрному секторі.

У другому розділі *«Економічна діагностика інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки»* автором оцінено сучасний стан функціонування аграрного сектору економіки та праведно аналітичне дослідження економічної результативності функціонування аграрного сектору; досліджено динаміку та структуру інвестиційного забезпечення аграрного сектору.

Удосконалено критеріальні виміри та систему оцінки ефективності інвестицій на основі показників інвестиційної продуктивності, інтенсивності та активності. Дістали подальшого розвитку сутнісні ознаки інвестицій та теоретичне узагальнення наукових підходів до визначення сутності інвестиційного забезпечення.

Аналіз даних дозволив виявити суттєві відмінності в спеціалізації між різними типами господарств. Сільськогосподарські підприємства демонструють більш виражену спеціалізацію на зернових та технічних культурах. Натомість, господарства населення мають більш диверсифіковану структуру посівних площ. При цьому, аналіз макроекономічних показників України за період 2013-2024 рр. виявив загальну тенденцію до зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), проте частка аграрного сектору в його структурі має тенденцію до зниження. Це свідчить про зростання внеску інших галузей економіки в загальну економічну структуру країни. Водночас, аграрний сектор залишається критично важливим для експортного потенціалу України, забезпечуючи значну частину валютних надходжень. Домінуючою складовою експорту є сировинні та первинно перероблені товари рослинного походження, що підкреслює важливість зернових та олійних культур для зовнішньої торгівлі.

Аналіз економічної результативності діяльності аграрних підприємств виявив значні коливання прибутковості. Рекордні показники прибутковості у 2021 році, зумовлені високим урожаєм та сприятливою ціновою кон'юнктурою, змінилися значними збитками у 2022-2023 рр. Це погіршення фінансових результатів було спричинене зростанням собівартості виробництва, порушенням логістичних ланцюгів, окупацією територій та іншими негативними наслідками воєнних дій.

Дослідження виявило нестабільність динамічних показників обсягу капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство протягом 2013-2024 рр. Зниження інтенсивності інвестування в аграрний сектор зумовлене макроекономічною та політичною нестабільністю в країні, погіршенням умов праці в сільському господарстві та зростанням інвестиційних ризиків.

У третьому розділі *«Розробка напрямів удосконалення управління інвестиційним забезпеченням розвитку аграрного сектору в умовах кластерної організації господарювання»* автором обґрунтовано інституційні

та функціональні аспекти кластеризації в інвестиційному забезпеченні аграрного сектора, формалізовано інвестиційне забезпечення кластерної політики в багаторівневій системі стратегічного планування, обґрунтовано напрями удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі.

Ключовим результатом дослідження є розроблена інтегрована концептуально-формалізована модель інвестиційного забезпечення кластерного розвитку аграрної сфери, яка поєднує акцент на ключовій ролі наукових розробок та інтегрує державну стратегію, інвестиційні потоки, стратегії розвитку суб'єктів господарювання та формування ланцюгів створення вартості. Запропоновано формалізацію багаторівневої системи стратегічного планування інвестиційного забезпечення кластерної політики.

Обґрунтовано важливість оцінки зрілості кластерної політики для визначення напрямів її подальшого розвитку та удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі. Визначено ключові фактори, що впливають на зрілість кластерної політики в Україні, включаючи сферу дії політики, її узгодженість, підтвердження ефективності виконання та наявність інструментів підтримки.

Практичне значення одержаних результатів підтверджено їх впровадженням в діяльність Агенції регіонального розвитку Полтавської області «Офіс Євроінтеграції» та Громадської спілки «Агрокластер Грант», а також у навчальний процес Полтавського державного аграрного університету.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційні ресурси, інвестиційне забезпечення, аграрний сектор, сільське господарство, агропромислове виробництво, розвиток, економічні механізми, кластерний розвиток, кластеризація, поляризація, інвестиційна програма, стратегічне управління, механізми, міжгосподарська кооперація, програмний підхід, кластерна стратегія, адаптаційна стратегія, інтеграційні процеси.

ANNOTATION

Dzhanhirov O.G. Investment provision for the agricultural sector of the economy under conditions of cluster organization of activity. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 "Economics", field of knowledge 05 - "Social and behavioral sciences". – Poltava State Agrarian University, Poltava, 2025.

This dissertation is dedicated to the development of theoretical and methodical foundations and practical recommendations for improving the investment provision system of the agricultural sector of the economy under the conditions of cluster organization of activity.

The first chapter of the dissertation, "Theoretical and methodical foundations of investment provision for the development of the agricultural sector of the economy under the conditions of cluster organization of activity," defines the essence of investment provision in the context of economic development, explores the peculiarities of cluster organization of activity as a factor in increasing the efficiency of investment activity in the agricultural sphere, and substantiates methodical approaches to evaluating the investment provision for the development of the agricultural sector of the economy. An economic diagnosis of the investment provision of the agricultural sector is conducted, including an analysis of the state of functioning and economic performance of the agricultural sector, as well as the dynamics and structure of its investment provision.

The author proposes a visualization of the systemic paradigm for interpreting investment provision as an integrated system where all elements (resources, processes, mechanisms, instruments) are in synergistic interaction. This allows for a comprehensive analysis of the factors that determine the effectiveness of investment activity and the development of strategies for its optimization. Furthermore, the effectiveness of investment activity is closely correlated with the consideration of three key factors forming a distinctive "triangle" of the investment process: risk, liquidity, and time horizon. It is also substantiated that the modern investment paradigm should be based on the principles of sustainable development, implying

not only economic growth but also ensuring social justice and environmental responsibility. This necessitates the integration of social and environmental performance indicators of investment projects into traditional financial metrics.

It has been established that the cluster model of management organization is a progressive form of economic integration based on a combination of geographical concentration, sectoral specialization, and network interaction among enterprises, scientific institutions, and government bodies.

The specific features of agricultural clusters that determine their role in increasing the efficiency of investment activity have been systematized. These features include: a significant dependence on natural and climatic conditions, which leads to increased risks and requires specific investment approaches; the combination of production and social functions, which implies directing investments not only towards the modernization of production but also towards the development of rural areas; the importance of ensuring the country's food security, which defines the strategic priorities of investment policy in the agricultural sector.

In the second chapter, "Economic Diagnosis of Investment Provision for the Agricultural Sector of the Economy," the author assesses the current state of functioning of the agricultural sector of the economy and conducts a sound analytical study of the economic performance of the agricultural sector's functioning; the dynamics and structure of the agricultural sector's investment provision are investigated.

The criteria for measurement and the system for evaluating investment efficiency based on indicators of investment productivity, intensity, and activity have been improved. The essential characteristics of investments and the theoretical generalization of scientific approaches to defining the essence of investment provision have been further developed.

The analysis of the data revealed significant differences in specialization among various types of farms. Agricultural enterprises demonstrate a more pronounced specialization in grain and industrial crops. In contrast, household farms have a more diversified structure of sown areas. Furthermore, the analysis of

Ukraine's macroeconomic indicators for the period 2013-2024 revealed a general trend of growth in gross domestic product (GDP), but the share of the agricultural sector in its structure tends to decrease. This indicates an increasing contribution of other sectors of the economy to the country's overall economic structure. At the same time, the agricultural sector remains critically important for Ukraine's export potential, providing a significant portion of foreign exchange earnings. The dominant component of exports consists of raw materials and primary processed goods of plant origin, which underscores the importance of grain and oilseed crops for foreign trade.

The analysis of the economic performance of agricultural enterprises revealed significant fluctuations in profitability. Record profitability indicators in 2021, driven by a high harvest and favorable price conditions, were replaced by significant losses in 2022-2023. This deterioration in financial results was caused by an increase in the cost of production, disruption of logistics chains, occupation of territories, and other negative consequences of the hostilities.

The study revealed instability in the dynamic indicators of the volume of capital investments in agriculture, forestry, and fisheries during 2013-2024. The decline in investment intensity in the agricultural sector is due to macroeconomic and political instability in the country, worsening working conditions in agriculture, and increasing investment risks.

The study revealed instability in the dynamic indicators of the volume of capital investments in agriculture, forestry, and fisheries during 2013-2024. The decline in investment intensity in the agricultural sector is due to macroeconomic and political instability in the country, worsening working conditions in agriculture, and increasing investment risks.

In the third chapter, "Development of directions for improving the management of investment provision for the development of the agricultural sector under the conditions of cluster organization of activity," the author substantiates the institutional and functional aspects of clustering in the investment provision of the agricultural sector, formalizes the investment provision of cluster policy in a multi-

level system of strategic planning, and justifies directions for improving the mechanisms of investment provision for cluster formations in the agricultural sector.

A key result of the research is the developed integrated conceptual and formalized model of investment provision for the cluster development of the agricultural sector, which combines an emphasis on the key role of scientific developments and integrates the state strategy, investment flows, development strategies of economic entities, and the formation of value chains. A formalization of a multi-level system of strategic planning for the investment provision of cluster policy is proposed.

The importance of assessing the maturity of cluster policy for determining the directions of its further development and improving the mechanisms of investment provision for cluster formations in the agricultural sector is substantiated. The key factors influencing the maturity of cluster policy in Ukraine are identified, including the scope of the policy, its coherence, confirmation of implementation effectiveness, and the availability of support instruments.

The practical significance of the obtained results is confirmed by their implementation in the activities of the Poltava Regional Development Agency "Eurointegration Office" and the Public Union "Agrocluster Grant," as well as in the educational process of the Poltava State Agrarian University.

Keywords: investments, investment resources, investment provision, agricultural sector, agriculture, agro-industrial production, development, economic mechanisms, cluster development, clustering, polarization, investment program, strategic management, mechanisms, inter-farm cooperation, program approach, cluster strategy, adaptation strategy, integration processes.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА,

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України, а також у виданнях,
включених до міжнародних наукометричних баз

1. Джангіров О.Г. Сутність та особливості інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору України. *Всеукраїнський науковий журнал «Актуальні проблеми інноваційної економіки та права»*. 2024. № 6. С. 88-92. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-6-18>

2. Джангіров О.Г. Організаційно-економічні механізми стимулювання інвестиційної діяльності в аграрних кластерах. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 11. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15093477>.

3. Джангіров О.Г. Інституційні та функціональні аспекти кластеризації в інвестиційному забезпеченні аграрного сектора. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Т.9. № 4 DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-4-67>

4. Джангіров О.Г. Теоретико-методологічні аспекти інвестиційного забезпечення розвитку кластерних утворень в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025 рік. Том 10. № 1. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-1-67>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Джангіров О.Г., Будніков О.А. Проблеми формування інвестиційного клімату аграрних підприємств України. Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: Матеріали VI Всеукр. наук.-практич. конф. Ч. 2. м. Полтава, 30 – 31 березня 2023 р. Полтава, 2023. С. 77-79.

2. Джангіров О.Г., Дуднік М.І., Крамаренко А.О. Структура посівної площі зернових та зернобобових: інвестування в її розвиток. Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: Матеріали I Всеукр. наук.-практич. конф. м. Полтава, 26 – 27 квітня 2023 р. Полтава, 2023. С. 96-98.

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ КЛАСТЕРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРЮВАННЯ	19
1.1. Сутність інвестиційного забезпечення в контексті економічного розвитку	19
1.2. Кластерна організація господарювання як фактор підвищення ефективності інвестиційної діяльності в аграрній сфері	31
1.3. Методичні підходи до оцінювання інвестиційним забезпеченням розвитку аграрного сектору економіки	47
Висновки до розділу 1	61
РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІЧНА ДІАГНОСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ	63
2.1. Аналіз стану функціонування аграрного сектора економіки	63
2.2. Аналіз економічної результативності функціонування аграрного сектору	80
2.3. Аналіз динаміки та структури інвестиційного забезпечення аграрного сектору	95
Висновки до розділу 2	111
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ КЛАСТЕРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРЮВАННЯ	113
3.1. Інституційні та функціональні аспекти кластеризації в інвестиційному забезпеченні аграрного сектора	113
3.2. Формалізація інвестиційного забезпечення кластерної політики в багаторівневій системі стратегічного планування	128
3.3. Напрями удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі	138
Висновки до розділу 3	147
ВИСНОВОК	150
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	153
ДОДАТКИ	170

ВСТУП

Актуальність теми дослідження Аграрний сектор економіки України відіграє стратегічно важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави, формуванні її експортного потенціалу та соціально-економічному розвитку сільських територій. В умовах зростаючої глобальної конкуренції та необхідності модернізації виробництва, ключовим фактором стає залучення достатнього обсягу інвестиційних ресурсів. Проте, традиційні підходи до інвестування в аграрну сферу часто стикаються з низкою проблем, включаючи високі ризики, сезонність виробництва, залежність від природно-кліматичних умов та недостатню розвиненість інфраструктури.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження можливостей кластерної організації господарювання як інноваційного підходу до підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору. Кластери, об'єднуючи підприємства, науково-дослідні установи, органи влади та інші зацікавлені сторони, створюють сприятливе середовище для синергії, обміну знаннями та ресурсами, спільної реалізації інвестиційних проектів та підвищення конкурентоздатності учасників. У цьому дослідженні кластерна організація господарювання розглядається як перспективний інструмент для активізації інвестиційної діяльності, оптимізації використання ресурсів та стимулювання інновацій в аграрній сфері.

Теоретичними та практичним аспектам вирішення багатогранних проблем щодо інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки присвячено праці В. Аранчій, І. Вахович, В. Бабаєва, Л. Березіної, О. Зорі, М. Зось-Кіора, І. Безп'ятої, Т. Галінської, О. Дорофєєва, Д. Дячкова, В. Ємцева, О. Ковальової, О. Ковбаси, О. Красноручького, М. Кропивка, П. Макаренко, В.Маргасової, В. Медвідь, Н. Скоробогатової, О. Ходаківської, П. Юр'євої та інших. Проблеми кластеризації економіки, зокрема в аграрному секторі, досліджувались багатьма зарубіжними вченими, серед яких особливо

визначаються праці: W. Elsner, EJ Feser, J. Okon, M. J. Enright, H. Schmitz, R. Stuart, P. Swann, M. Preveser та інших.

Попри вагомий внесок зазначених та інших учених у дослідження, слід зазначити, що існує потреба в розробці теоретико-методичних засад комплексної системи інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору економіки в умовах кластерної організації господарювання. Це зумовило вибір теми дисертаційної роботи, визначило її актуальність, мету, об'єкт та предмет, науково-практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалося в межах планової наукової теми Полтавського державного аграрного університету «Розвиток агропродовольчої сфери в національному та геоекономічному просторі» (номер державної реєстрації 0122U201799), в частині методичного обґрунтування встановлення взаємозв'язків між динамікою ВВП, часткою аграрного сектору, експортним потенціалом, ціновими коливаннями, обсягами виробництва основних культур та фінансовими результатами діяльності аграрних підприємств в умовах геополітичних викликів; Формування та розвиток територіальних соціально-економічних систем» (№ ДР 0122U201708, 2023-2026 рр.) в частині теоретичного узагальнення переваг кластеризованих територіальних структур.

Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки в умовах кластерної організації господарювання.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення наступних завдань:

визначити сутність інвестиційного забезпечення в контексті економічного розвитку;

дослідити особливості кластерної організації господарювання як фактор підвищення ефективності інвестиційної діяльності в аграрній сфері;

обґрунтувати методичні підходи до оцінювання інвестиційним забезпеченням розвитку аграрного сектору економіки;

оцінити сучасний стан функціонування аграрного сектора економіки;

провести аналітичне дослідження економічної результативності функціонування аграрного сектору;

проаналізувати динаміку та структуру інвестиційного забезпечення аграрного сектору;

обґрунтувати інституційні та функціональні аспекти кластеризації в інвестиційному забезпеченні аграрного сектора;

формалізувати інвестиційне забезпечення кластерної політики в багаторівневій системі стратегічного планування;

обґрунтувати напрями удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі.

Об'єктом дослідження є процеси інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти інвестиційного забезпечення аграрного сектору в умовах кластерної організації господарювання.

Методи дослідження. Теоретико-методичну основу дисертаційної роботи склали положення економічної теорії, зокрема теорії інвестицій, теорії регіональної економіки, кластерної теорії, а також праці вітчизняних та зарубіжних науковців з питань інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору, формування та функціонування кластерних утворень.

У процесі наукового дослідження використані наступні методи: узагальнення та систематизації (для формулювання авторських дефініцій категорій та теоретичних положень); порівняльного аналізу (для зіставлення різних наукових поглядів); абстрагування та конкретизація (для виокремлення суттєвих ознак досліджуваних явищ); табличного та графічного моделювання (для наочного ілюстрування процесів інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки). Системний аналіз надав можливість розглянути

інвестиційне забезпечення як складну, взаємопов'язану систему. Для оцінки сучасного стану та динаміки аграрного сектору й аналізу інвестиційного забезпечення використовувалися методи аналізу статистичних даних та економіко-статистичного аналізу. Метод економіко-математичного моделювання застосовувався для формалізації інвестиційних процесів у кластерних утвореннях.

Емпіричну та інформаційну базу дослідження склали закони України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти міністерств та відомств, що регулюють інвестиційну діяльність та розвиток аграрного сектору економіки, статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, а також інформаційно-аналітичні матеріали профільних асоціацій, науково-дослідних установ та міжнародних організацій. Крім того, використовувалися матеріали наукових публікацій, монографій, статей у фахових вітчизняних та зарубіжних виданнях, а також дані інтернет-ресурсів, що стосуються теми дослідження. Для забезпечення об'єктивності та репрезентативності статистичного аналізу було здійснено опрацювання значного масиву інформації за десятирічний період, що дозволило виявити основні тенденції та закономірності інвестиційного забезпечення аграрного сектору в умовах кластерної організації господарювання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні наукового завдання розроблення теоретико-методичних засад для створення ефективної моделі інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки в умовах кластерної організації господарювання, а саме:

вперше:

розроблено інтегровану концептуально-формалізовану модель інвестиційного забезпечення кластерного розвитку аграрної сфери, яка, на відміну від існуючих моделей та фрагментарних підходів до стратегічного планування, поєднує акцент на ключовій ролі наукових розробок як каталізатора синергетичних ефектів та інтегруючого елементу між державною

стратегією, інвестиційними потоками, стратегіями розвитку суб'єктів господарювання аграрного бізнесу і формуванням ланцюгів створення вартості з формалізацією багаторівневої системи стратегічного планування інвестиційного забезпечення кластерної політики, що інтегрує національний, галузевий, регіональний та мікрорівні розроблення стратегій, забезпечуючи узгодженість на різних рівнях управління та сприяючи ефективнішому розподілу інвестиційних ресурсів для досягнення синергії від кластерних ініціатив.

удосконалено:

критеріальні виміри та систему оцінки ефективності інвестицій, котрі, на відміну від діючої практики, засновані на визначенні показників інвестиційної продуктивності, інтенсивності та активності, що дозволяє сформувати комплексні характеристики щодо використання інвестиційних ресурсних можливостей суб'єктів господарювання аграрної сфери;

дістало подальшого розвитку:

сутнісні ознаки інвестицій, які, на відміну від попередніх трактувань, інтегрують концепцію капіталізації активів як ключового процесу, передбачаючи акцентування на стратегічній спрямованості, варіативності, ризиковості та ліквідності, а також врахування часового фактору, принципів сталого розвитку та створення синергетичної вартості для інвестора й соціуму, що дозволяє більш комплексно та ефективно аналізувати інвестиційну діяльність у контексті сучасних економічних викликів;

теоретичне узагальнення наукових підходів до визначення сутності інвестиційного забезпечення шляхом їх систематизації на ресурсний, процесний та системний аспекти, що, на відміну від попередніх трактувань, дозволило сформувати більш комплексну та структуровану систему взаємодії елементів, відображаючи не лише наявність необхідних ресурсів, але й процеси їх залучення та розподілу, а також системні зв'язки між ними для забезпечення ефективної інвестиційної діяльності.

Автором також запропоновано розширення цілей інвестування з урахуванням принципів сталого розвитку, що дозволило інтегрувати екологічні, соціальні та управлінські фактори в процес прийняття інвестиційних рішень, сприяючи більш відповідальному та довгостроковому інвестуванню.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним здобувачем завершеним науковим дослідженням. Висновки дисертаційного дослідження та наукові положення, що становлять зміст наукової новизни отриманих результатів, які виносяться на захист, отримані здобувачем особисто.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення дисертації доведені до рівня методичних та науково-практичних рекомендацій, які пропонуються для впровадження в діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, інвестиційних Агенцій, суб'єктів господарювання агропродовольчої сфери, кластерних утворень тощо. Зокрема: Агенцією регіонального розвитку Полтавської області «Офіс Євроінтеграції» в частині удосконалення критеріальних вимірів та системи оцінки ефективності інвестиційного забезпечення (довідка від 22.11.2024 № 314/1); Громадською спілкою «Агрокластер Грант» в частині систематизації автором специфічних особливостей аграрних кластерів та визначення їх унікальної ролі в контексті підвищення ефективності інвестиційної діяльності (довідка від 21.10.2024 № 01-10)

Теоретичні та методичні результати проведеного дослідження використано в навчальному процесі Полтавського державного аграрного університету МОН України при викладанні навчальних дисциплін: «Міжнародний агробізнес», освітній ступень «бакалавр», ОПП «Економіка і міжнародний бізнес»; «Економіка і організація аграрного бізнесу», освітній ступень «магістр», ОПП «Економіка підприємства» (довідка від 28.10.2024 № 01-11/88).

Апробація результатів дослідження. Основні наукові результати дослідження доповідалися та отримали схвальні відгуки на Всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях: VI - й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством (м. Полтава, 30-31 березня 2023 р.); I – й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених» (м. Полтава, 26-27 квітня 2023 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 6 наукових праць, з них 4 наукові праці оприлюднені у фахових наукових виданнях України, 2 тези доповідей за матеріалами конференцій. Загальний обсяг опублікованих праць становить 2,7 д.а. (особисто здобувача – 2,6 д.а.).

Структура роботи. Дисертація складається із анотації, вступу, трьох розділів основної частини, висновків, переліку використаних джерел з 151 найменування, додатків. Основна частина рукопису включає 32 таблиці і 40 рисунків. Повний обсяг дисертації становить 174 сторінки, з них основна частина займає 152 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ КЛАСТЕРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Сутність інвестиційного забезпечення в контексті економічного розвитку

Досліджуючи сутність та особливості інвестиційного забезпечення, насамперед, необхідно розкрити сутність поняття «інвестиція». Згідно з висновками І. Бланка, категорія «інвестиції» відіграє ключову роль в економічних процесах як на макро-, мезо- так і на мікрорівнях [32]. Проте, попри широке використання цього терміну, в наукових колах існують розбіжності щодо його точного визначення.

Інвестиції є ключовим фактором економічного зростання та сталого розвитку, оскільки вони сприяють формуванню капіталу для розбудови інфраструктури, технологічного прогресу та розвитку людського капіталу. Цей процес, у свою чергу, сприяє підвищенню продуктивності праці, стимулює створення нових робочих місць та активізує інноваційну діяльність, що є основою для економічного прогресу та поліпшення рівня життя населення.

Інвестиції відіграють ключову роль в економічній теорії, хоча їх значення та механізми впливу трактуються по-різному в рамках різних економічних шкіл. Класична економіка, зокрема теорія «накопичення капіталу», розглядає інвестиції як основний рушій економічного зростання. Відповідно до цього підходу, інвестиції сприяють накопиченню капіталу, що, в свою чергу, призводить до збільшення продуктивності та економічного розвитку [99]. А. Сміт і Д. Рікардо, ключові представники класичної школи, наголошували на важливості інвестицій для довгострокового економічного зростання (рис. 1).

З іншого боку, кейнсіанська економіка акцентує увагу на ролі інвестицій у короткостроковій стабілізації економіки. Згідно з Кейнсом, в умовах

економічного спаду або низького сукупного попиту, збільшення інвестицій може стимулювати економічну активність, підвищити рівень зайнятості та сприяти подоланню рецесії. Кейнсіанська теорія підкреслює, що інвестиції можуть відігравати вирішальну роль у стабілізації економіки, особливо в періоди економічної нестабільності [18].

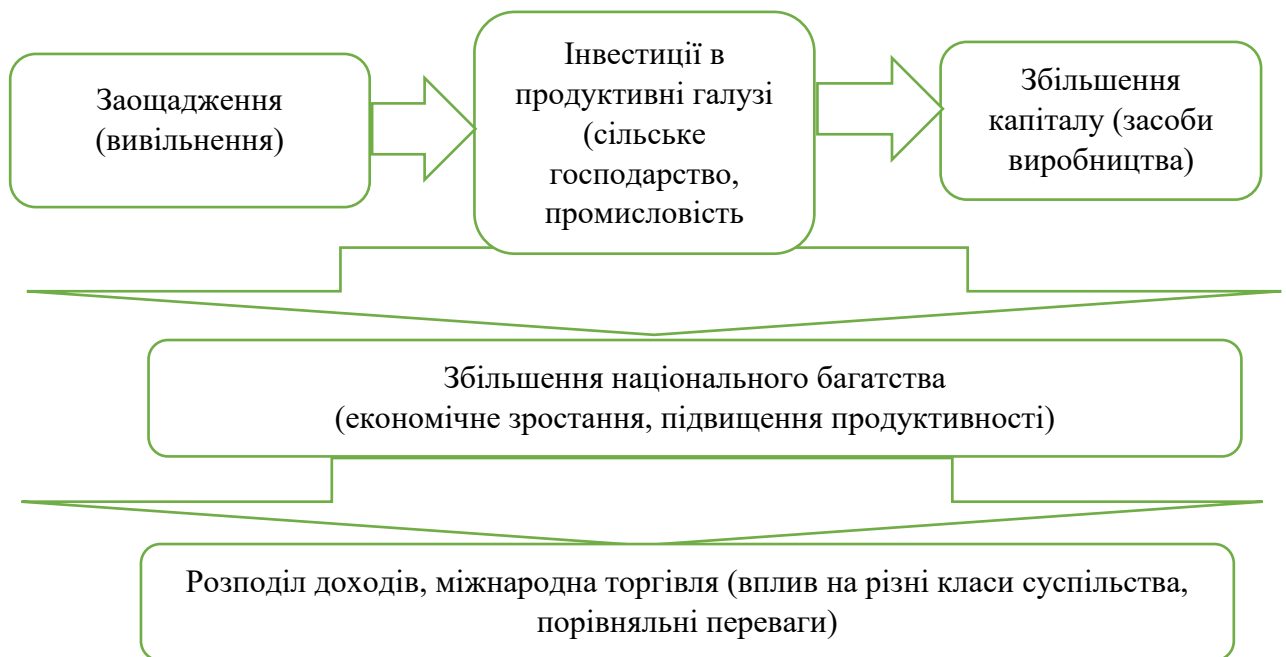

Рисунок 1. Класична модель інвестиційного впливу на економічне зростання (А. Сміт і Д. Рікардо)

**Джерело: розроблено автором*

Таким чином, інвестиції, як фундаментальний економічний процес, спрямовані на досягнення ряду ключових цілей, що визначають їхню стратегічну важливість. Перш за все, інвестування є основою для формування капіталу, що включає створення та розширення матеріальних та нематеріальних активів, розвиток людського капіталу.

Другою ключовою метою є стимулювання економічного зростання. Інвестиції, залучаючи ресурси в продуктивні сектори економіки (промисловість, сільське господарство, будівництво, сфера послуг тощо), сприяють збільшенню обсягів виробництва, створенню нових робочих місць

та зростанню національного доходу. В умовах глобальної конкуренції, інвестиції в інновації та технологічний прогрес стають критично важливими. Вони не лише підвищують продуктивність, але й відкривають нові можливості для розвитку економіки.

З точки зору окремих суб'єктів господарювання, інвестиції є засобом генерування доходу та отримання прибутку від вкладеного капіталу. Крім того, інвестиції відіграють важливу роль у диверсифікації ризиків. Розподіляючи ресурси між різними активами та секторами, інвестори зменшують свою вразливість до економічних коливань та непередбачуваних подій.

Нарешті, сучасні концепції інвестування все більше орієнтуються на соціальний та екологічний вплив. Вони спрямовані на підтримку сталого розвитку, вирішення соціальних проблем та збереження навколишнього середовища (рис. 2).

Рисунок 2. Цілі інвестицій, як економічного процесу

**Джерело: розроблено автором*

Таким чином, узагальнюючи думки науковців щодо тлумачення поняття «інвестиція», відповідно до їх стратегічної важливості для інвестора, можна зробити висновок що існує велика кількість трактувань, які, навіть, суперечать одне одному (табл. 1.1).

На підставі вивчення різних точок зору, можна сформулювати власне визначення інвестиції, як процесу капіталізації активів, що характеризується стратегічною спрямованістю, варіативністю ризиковості та ліквідності, з

метою досягнення довгострокового акумулятивного приросту капіталу, стимулювання економічного зростання, генерування доходу та забезпечення принципів сталого розвитку. Цей процес здійснюється з урахуванням часового фактору та спрямований створення синергетичної вартості для інвестора та соціуму.

Таблиця 1.1. Аналіз тлумачення поняття «інвестиції» відповідно до їх стратегічної важливості для інвестора, ризику, ліквідності та фактору часу

Автор, джерело	Тлумачення	Ризик	Ліквідність	Типовий термін
1	2	3	4	5
<i>Формування капіталу</i>				
Бланк І. [32]	«...вкладання капіталу в усіх його формах у різні об'єкти (інструменти) його господарської діяльності з метою отримання прибутку, а також досягнення іншого економічного або неекономічного ефекту, здійснення якого базується на ринкових принципах і пов'язано з факторами часу, ризику та ліквідності»	Високий (залежить від об'єкта інвестування)	Висока/Низька (залежить від об'єкта інвестування)	Середньо- та довгостроковий
Гребельник О. [42]	«...довгострокові вкладення капіталу у власній країні чи за кордоном у підприємства різних галузей, підприємницькі та інноваційні проекти, соціально-економічні програми»	Високий (особливо для інноваційних)	Низька (довгостроков і вкладення)	Довгостроковий
Скібіцький О. [121]	«...вкладення капіталу з метою подальшого його збільшення»	Середній (залежить від стратегії)	Середня (залежить від стратегії)	Середньо- та довгостроковий

Продовження табл. 1.1.

<i>Стимулювання економічного зростання</i>				
Майорова Т. [90]	«...це складне та змістовне поняття, що інтегрує в собі різні економічні процеси, які впливають на виробництво, розподіл, обмін та споживання, тобто вони є фундаментальною основою суспільного відтворення»	Середній (залежить від стратегії)	Середня (залежить від стратегії)	Середньо- та довгостроковий
Федоренко В. [138]	«Це вкладення капіталу з метою його подальшого збільшення. Приріст капіталу в результаті його інвестування є компенсацією за ризик втрат від інфляції та неодержання процентів від банківських вкладень капіталу»	Середній	Середня	Середньо- та довгостроковий
Пересада А., Смірнова О., Онкієнко С., Ляхова О. [64;107]	«...матеріально-фінансова основа оновлення й нагромадження основного капіталу, що визначає структуру економіки, темпи її зростання та рівень конкурентоспроможності на світовому ринку»	Високий	Низька	Довгостроковий
<i>Генерування доходу та отримання прибутку</i>				
Паливода К. [103]	«...будь-які грошові вкладення, здійснені заради отримання прибутку, довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства всередині країни та за її межами з метою привласнення прибутку»	Високий (особливо для)	Низька (довгострокові вкладення)	Довгостроковий
Чирик Н. [145]	«...усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та іншої діяльності, у результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект»	Середній	Середня	Середньо- та довгостроковий
<i>Сприяння сталому розвитку</i>				
Ульянченко О. [136]	«як сукупність довго-, середньо- і короткострокових вкладень коштів, майна і нематеріальних цінностей, що спрямовуються на виконання виробничих, соціальних, інноваційних, екологічних програм (проектів) з метою реального збереження інвестиційних ресурсів, збільшення прибутку (доходу), нарощування обсягів виробництва товарів (виконання робіт, надання послуг), впровадження інноваційних розробок, поліпшення соціально-побутових умов проживання людей і екологічних параметрів навколишнього середовища»	Середній	Середня	Середньо- та довгостроковий

Продовження табл. 1.1.

Грінспан Р. [14]	«інвестиції – це не лише потоки капіталу. Це про людський потенціал, піклування про навколишнє середовище та постійне прагнення до більш справедливого та сталого світу»	Середній	Середня	Середньо- та довгостроковий
Schmidt-Traub, G., Shah, A. [7]	«інвестиції, необхідні для досягнення цілей сталого розвитку»	Середній	Середня	Середньо- та довгостроковий

*Джерело: узагальнено автором

Важливим аспектом інвестицій є також диверсифікація з позиції співвідношення ризику та дохідності. Її важливість підтверджується специфічними особливостями інвестиційної діяльності, незалежно від галузі, які визначають стратегії та рішення інвесторів. Особливо це стосується аграрного сектору, де вибір напрямків інвестування – рослинництво (зернові, олійні, овочеві культури, садівництво) чи тваринництво (вирощування худоби, птахівництво, аквакультура) – є ключовим. Однак, незалежно від галузевої специфіки, фундаментальним принципом, що впливає на співвідношення ризику та дохідності, залишається диверсифікація.

Варто зазначити, що інвестиції в аграрний сектор варто розглядати як стратегічно важливі, що мають на меті, в першу чергу, зміцнення національної безпеки через забезпечення продовольчої незалежності.

Оскільки інвестиції є процесом капіталізації активів, це зумовлює необхідність систематизації підходів до визначення інвестиційної діяльності. Саме визначення інвестиційної діяльності є необхідним для встановлення чітких рамок та розуміння сутності цього процесу, що дозволяє ефективно управляти ресурсами та досягати стратегічних цілей.

У табл. 1.2 відображено критичний аналіз визначень інвестиційної діяльності, запропонованих українськими вченими.

Таблиця 1.2. Теоретичне узагальнення поняття інвестиційна діяльність

Автор, джерело	Тлумачення
Закон України «Про інвестиційну діяльність» [57]	«сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб та держави щодо реалізації інвестицій»
Правдюк Н.Л., Слівінська А.В. [114]	«...процес перетворення інвестиційних ресурсів у вкладення»
Гриньова В., Коюда В., Лепейко Т., Коюда О. [45]	«це складова економічного управління діяльності підприємства, що потребує визначення організаційно-економічних методів і форм управління всіма стадіями інвестиційних процесів на рівні підприємства — регіону — галузі — національного господарства в цілому»
Панчишин С. [105, С. 137]	«сукупність рішень та відповідних дій, скерованих на перетворення заощаджень у інвестиції»
Майорова Т. [89, С. 13–15]	«процес, який потребує проектної підтримки, здійснення проектного аналізу»
Дука А. [50, С. 63]	«процес пошуку необхідних інвестиційних ресурсів, вибору ефективних об'єктів (інструментів) інвестування, формування збалансованої за обраними параметрами інвестиційної програми або портфеля та забезпечення ефективності їх реалізації»
Пічугіна Т., Забродська Л. [109, С. 153]	«вид господарської діяльності, пов'язаний із витратами певних ресурсів»
Мойсеєнко І. [98]	«об'єктивний процес, що має свою логіку і розвивається відповідно до властивих йому закономірностей, відіграє важливу роль у господарській діяльності підприємства»
Стефанович Є. [127, С. 61]	«комплекс заходів держави, фізичних та юридичних осіб, спрямований на ефективне розміщення ресурсів з метою отримання очікуваного ефекту»
Поєдинок В. [111]	«сукупність дій господарського та управлінсько-господарського характеру, які вчиняються суб'єктами господарювання щодо підготовки до вкладення інвестицій, безпосереднього вкладення інвестицій (інвестування) та господарського використання вкладених інвестицій»

**Джерело: узагальнено автором*

Отже, на підставі теоретичного узагальнення основних визначень, інвестиційна діяльність може бути концептуалізована як багатогранний процес, що включає в себе: по-перше, сукупність практичних дій різних суб'єктів господарювання, спрямованих на трансформацію інвестиційних ресурсів у конкретні вкладення; по-друге, комплекс управлінських рішень,

пов'язаних з вибором об'єктів інвестування, формуванням інвестиційних портфельів та управлінням інвестиційними процесами на різних рівнях економіки; по-третє, вид господарської діяльності, що характеризується чітко визначеною цілеспрямованістю, спрямованою на досягнення очікуваного ефекту. І, по-четверте, він охоплює комплекс організаційно-економічних відносин, що відображають об'єктивні закономірності розвитку економічних процесів (рис. 1.2.).

Теоретичне узагальнення змістовного наповнення дефініції «інвестиційна діяльність» потребує виокремлення статичного та динамічного аспектів. Якщо категорія «інвестиції» відображає одиничний акт вкладення ресурсів, то інвестиційний процес є системним явищем, що охоплює послідовність етапів та інтеракцію агентів, задіяних у реалізації інвестиційних проєктів.

Інвестиційний процес, таким чином, є складним економічним конструктом, що відображає сукупність дій та відносин між суб'єктами, спрямованих на мобілізацію, алокацію та використання інвестиційних ресурсів з метою отримання фінансової віддачі, досягнення соціально-економічного ефекту та забезпечення стратегічної безпеки держави.

Інвестиційний процес є індикатором соціально-економічного стану держави, відображаючи її здатність до залучення та ефективного використання капіталу, а також є інструментом для прогнозування її майбутнього розвитку. Агенти інвестиційного процесу, як внутрішні, так і зовнішні, вступають у складні міжгалузеві відносини, що відображають взаємозалежність та інтеграцію різних секторів економіки.

Для ефективною реалізації інвестиційної діяльності необхідним стає залучення та раціональне використання інвестиційних ресурсів, а також створення сприятливого інвестиційного середовища для суб'єктів інвестиційної діяльності (рис. 1.3.). З огляду на це, розмежування понять «інвестиційний клімат» та «інвестиційне середовище» є фундаментальним з точки зору економічного обґрунтування та прогнозування галузевої

інвестиційної активності суб'єктів господарювання. Так, як справедливо відзначає [46], під «інвестиційним кліматом» слід розуміти узагальнену характеристику сукупності ендогенних та екзогенних чинників, що визначають інвестиційну привабливість країни, регіону, території, окремих суб'єктів господарювання. При цьому, існуючі теоретичні напрацювання, стверджують, що інвестиційний клімат не враховує сукупності інституційних чинників. До яких можна віднести: норми, інституції, політичні, економічні, соціальні регулятори в суспільстві.

Рисунок 1.2. Взаємозв'язок елементів інвестиційної діяльності

**Джерело: узагальнено автором*

У зв'язку з цим, видається більш доцільним використання терміну «інвестиційне середовище» для створення адаптивних моделей інвестиційного забезпечення, у т.ч. за рахунок інвестиційної підтримки, які б враховували не лише макроекономічні показники, але й специфічні інституційні чинники, що визначають умови для інвестування в конкретній країні або регіоні.

З огляду на наявність залежності між станом інвестиційного середовища та рівнем інвестиційного забезпечення, актуалізується необхідність концептуального розкриття сутності інвестиційного забезпечення. Так, виходячи з аналізу наукових праць, присвячених цій проблематиці, можна виділити три теоретичні підходи щодо визначення його сутності, ролі та значення: ресурсний, процесний та системний.

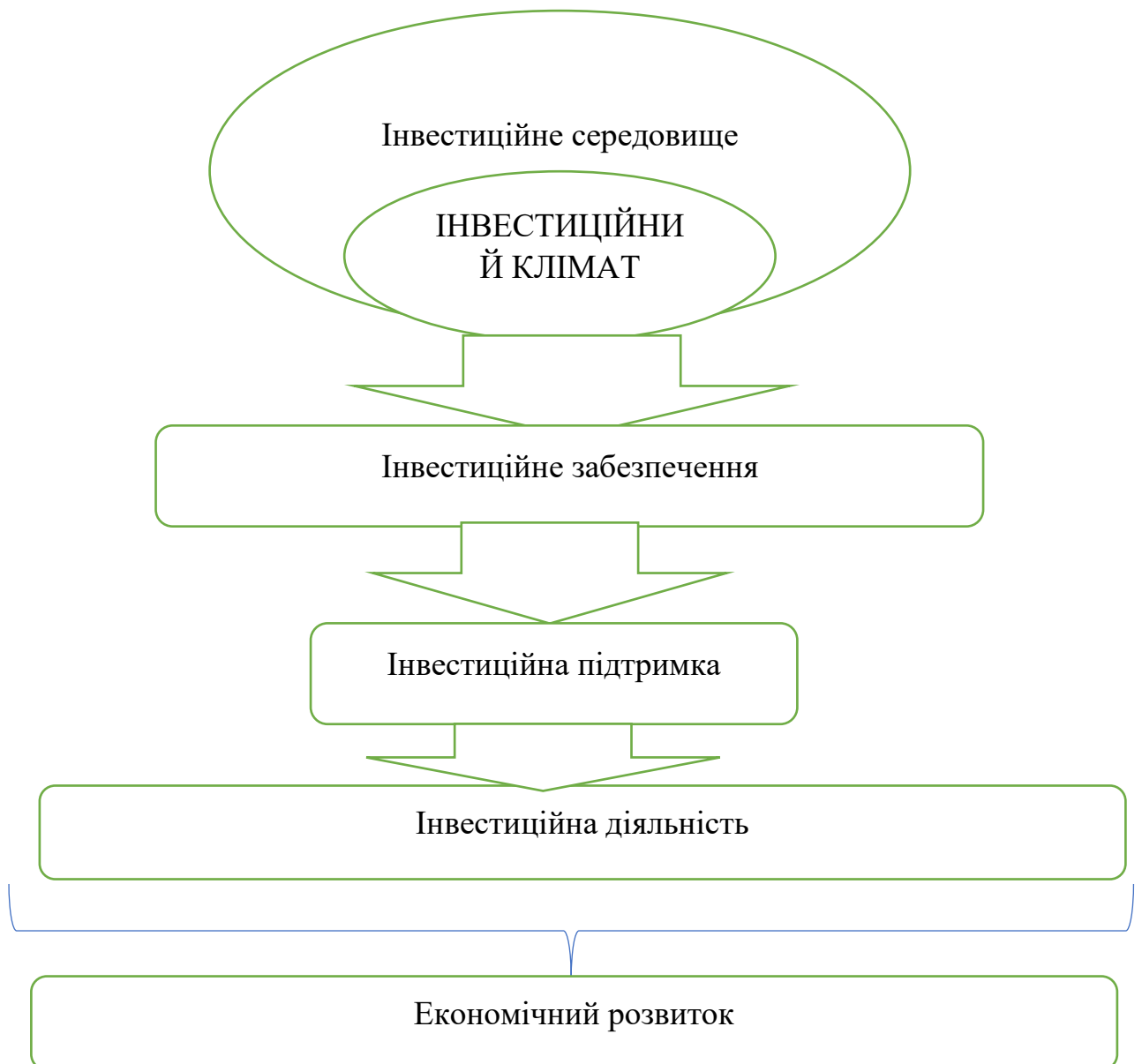

Рисунок 1.3. Взаємозв'язок елементів інвестиційного забезпечення

**Джерело: розроблено автором*

Ресурсний підхід розглядає інвестиційне забезпечення як сукупність ресурсів, необхідних для здійснення інвестиційної діяльності. Представники цього підходу (Коденська М., Параконний С., Войшвілло Л., Шпанковський І., Горлачук В., Черненко А., Раку О., Дунська А., Бесараб К., Яненкова І. та ін.) акцентують увагу на різних видах ресурсів, включаючи фінансові, матеріальні та інтелектуальні, та їхній ролі у забезпеченні ефективності інвестиційного процесу [77; 106; 41; 51; 150].

Процесний підхід фокусується на інвестиційному забезпеченні як на процесі створення умов, економічних механізмів, важелів і заходів для залучення та ефективного використання інвестиційних ресурсів. Автори, що підтримують цей підхід (Кісіль М., Колесник О., Павлова Г., Білоткач О. та ін.), наголошують на важливості формування сприятливого інвестиційного середовища та забезпечення нормального перебігу інвестиційних процесів [79; 74; 75; 31].

Системний підхід розглядає інвестиційне забезпечення як складну динамічну систему, що включає різні елементи та їхні взаємозв'язки. До цього підходу належать дослідження Безп'ятої І., Вахович І., Денисюк Г. та інших науковців. Ці автори підкреслюють складність та багатогранність інвестиційного забезпечення, розглядаючи його як інтегровану систему, що включає різні джерела ресурсів, форми та інструменти інвестування [27, С. 19; 38, С. 142–143].

Таким чином, необхідно відзначити, що інвестиційне забезпечення не обмежується лише наявністю фінансових ресурсів. Це цілісна система, яка включає в себе формування оптимальної структури інвестиційних ресурсів, вибір ефективних методів їх залучення та розподілу, а також створення економічних механізмів для їх результативного використання.

Ключовим аспектом інвестиційного забезпечення є не просто акумуляція капіталу, а його інтеграція в систему стратегічного розвитку суб'єкта інвестиційної діяльності.

Отже, інвестиційне забезпечення слід розглядати як комплексну, динамічну систему, що включає сукупність ресурсів (фінансових, матеріальних, інтелектуальних), процесів (створення умов, залучення, розподіл), механізмів (економічних, організаційних) та інструментів (фінансових, правових), спрямованих на ефективну трансформацію інвестиційних ресурсів у конкретні вкладення, з метою досягнення стратегічних цілей економічного розвитку, генерування доходу та забезпечення принципів сталого розвитку, враховуючи фактори ризику, ліквідності та часовий горизонт.

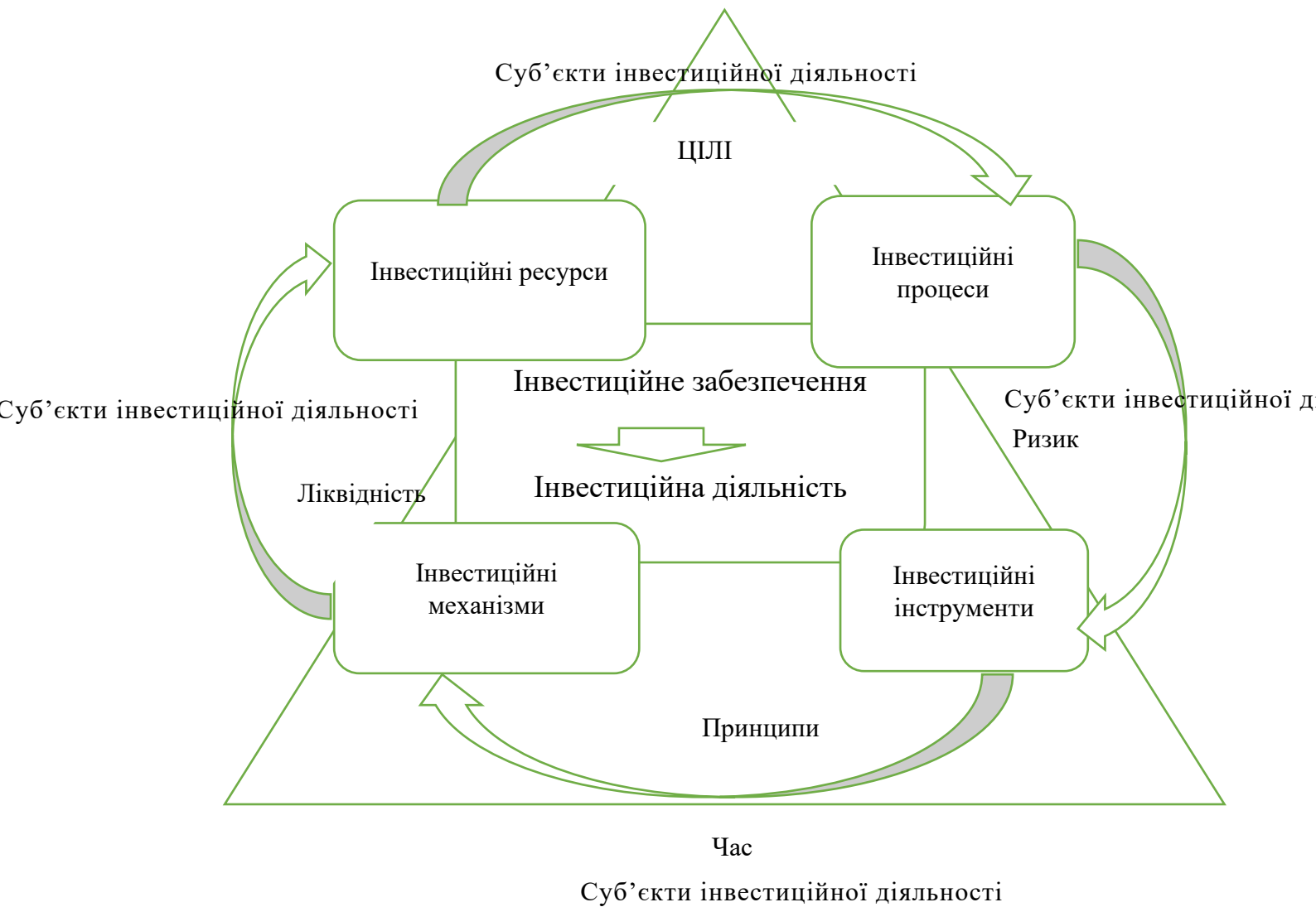

Рисунок 1.4. Системна парадигма інвестиційного забезпечення

**Джерело: розроблено автором*

На рис. 1.4. наведено системний підхід до розуміння інвестиційного забезпечення, де всі елементи розглядаються у взаємозв'язку та взаємодії. Такий підхід дозволяє комплексно оцінити чинники, що впливають на ефективність інвестиційної діяльності, та розробити стратегії для її оптимізації. При цьому, важливо зазначити, що ефективність та результативність інвестиційної діяльності тісно корелює з урахуванням трьох ключових факторів, які утворюють своєрідний "трикутник" інвестиційного процесу: ризик, ліквідність та часовий горизонт. Успішне інвестиційне забезпечення, як комплексна система формування, залучення та ефективного використання інвестиційних ресурсів, виступає фундаментом для ефективного управління цими трьома факторами.

1.2. Кластерна організація господарювання як фактор підвищення ефективності інвестиційної діяльності в аграрній сфері

Кластери – це складні та багатогранні утворення, що ускладнює їх чітке визначення та аналіз. Їхня динамічна природа, різноманітність форм та відсутність єдиного підходу створюють виклики для дослідників та практиків. Варто зауважити, що кластери не є статичними структурами, вони постійно еволюціонують, адаптуючись до змін у ринковому середовищі, технологічних інновацій та соціально-економічних тенденцій. Це ускладнює їхнє вивчення, оскільки потребує врахування не лише поточного стану, але й динаміки розвитку.

Походження слова з англійської мови вказує на такі значення, як "гроно", "скупчення", "зосередження", що підкреслює ідею об'єднання та концентрації. Крім того, термін має математичне значення, де він позначає фізичну близькість логічно пов'язаних об'єктів у межах однієї області.

У сучасних економічних наукових дослідженнях, незважаючи на широке застосування терміну "кластер", існує багато різних інтерпретацій його

значення. При цьому, варто зауважити, що визначення кластерів є ключовим для формування ефективної кластерної політики.

Таблиця 1.3. Визначення дефініції «кластер» зарубіжними вченими

Автор, джерело	Країна	Тлумачення
1	2	3
Майкл Портер [113]	США	Кластер – це географічно зосереджене об'єднання взаємопов'язаних підприємств, що спеціалізуються в конкретній галузі, а також організацій, які їх підтримують
Губерт Шмітц [8]	Великобританія	Кластер – це група підприємств, що належать до одного сектору або сегменту ринку та розташовані в безпосередній близькості одне від одного.
Стюарт Розенфельд [117]	США	Кластер – це концентрація фірм, які здатні виробляти синергетичний ефект з-за їх географічної близькості, навіть тоді, коли їх масштаб зайнятості може не бути виразним або помітним.
Пітер Свон, Марта Превезер [13]	Великобританія	Кластер – це велика група фірм, які пов'язані між собою галузями у окремій місцевості.
Едвард Фезер [4]	США	Кластер – це сукупність пов'язаних між собою та підтримуючих галузей та інститутів, які є більш конкуруючими між собою на основі їх внутрішніх взаємозв'язків.
Майкл Дж. Енрайт [5]	КНР	Регіональні кластери - це промислові об'єднання, де компанії-учасники розташовані в географічній близькості одна до одної.
Вольфрам Ельснер [3]	Німеччина	Кластер – це об'єднання функціонально пов'язаних підприємств, що взаємодіють як по вертикалі, так і по горизонталі. Ключовим аспектом є якість ринкових взаємозв'язків між цими підприємствами та інституціями, що їх підтримують.
Джеймс Окон [6]	Нігерія	Кластери – це мережі взаємозалежних виробників, включаючи спеціалізованих постачальників, що об'єднані ланцюгом створення доданої вартості.
Майкл Штайнер та Крістіан Хартманн [10]	Австрія	Кластер - це мережа взаємодоповнюючих підприємств виробничого та обслуговуючого секторів, а також державних, приватних та напівдержавних науково-дослідних та розвиваючих інституцій, що пов'язані ринком праці, відносинами витрати-випуск та/або технологічними зв'язками.

Продовження 1.3.

Джеймс Сіммі, Пітер Вуд, Джеймс Сеннет [9]	Великобританія	Інноваційний кластер - це мережа взаємопов'язаних промислових та/або сервісних компаній, що характеризується високим рівнем співпраці, яка здійснюється переважно через ланцюг поставок, та функціонує в однакових ринкових умовах.
Едвард М. Бергман та Едвард Фезер [2]	США	Промисловий кластер - це об'єднання комерційних та некомерційних організацій, членство в якому підвищує конкурентоспроможність кожного учасника. Кластер формується на основі угод купівлі-продажу, спільних технологій, клієнтів, каналів розподілу або трудових ресурсів. Регіональні кластери - це промислові об'єднання, що географічно зосереджені в межах певного регіону, який може включати столичне місто, ринок праці та інші економічні одиниці.
Лео ван ден Берг, Ерік Браун, Віллем ван Вінден [15]	Нідерланди, Данія, Нідерланди	Кластер - це локалізована мережа спеціалізованих організацій, чий виробничі процеси тісно пов'язані через обмін товарами, послугами та/або знаннями.
Еверт-Ян Віссер [16]	Нідерланди	Кластери та мережі - це дві окремі концепції, які заслуговують на увагу з огляду на навчання, розвиток знань та інновації. Просторова кластеризація має відмінні ефекти для розвитку знань, навчання та інновацій порівняно з мережевими умовами. Кластеризація може давати перевагу в управлінні над мережами.
Томас Андерссон, Сільвія Швааб Сергер, Йенс Сорвік, Емілі Вайс	Швеція [1]	Кластери є важливим інструментом для сприяння промислового розвитку, інноваціям, конкурентоспроможності та зростанню. Кластери формуються зусиллями приватних компаній, але на них впливають різні суб'єкти, включаючи уряди та інші державні установи. Кластери - це локалізовані мережі спеціалізованих організацій, чий виробничі процеси тісно пов'язані через обмін товарами, послугами та/або знаннями.

Так, одним із перших, хто запропонував визначення цього поняття, був відомий американський економіст Майкл Портер [113]. Він описав кластер як географічно зосереджене об'єднання взаємопов'язаних підприємств, що спеціалізуються в конкретній галузі, а також організацій, які їх підтримують. Ці організації можуть включати державні установи, інфраструктурні підприємства, навчальні та наукові заклади, торгові асоціації, громадські

організації та інші. Цей підхід підкреслює важливість географічної близькості та взаємодії між різними учасниками кластера для досягнення спільних цілей.

Пітер Свон та Марта Превезер [13] визначають кластер як велику групу територіально локалізованих фірм, пов'язаних між собою галузевими зв'язками. Цей підхід акцентує увагу не тільки на географічній концентрації, а й на галузевій спеціалізації учасників кластера.

Водночас, Едвард Фезер [4] пропонує більш широке розуміння кластера, розглядаючи його не лише як сукупність підприємств та інститутів, а як мережу взаємопов'язаних галузей та інституцій. На його думку, ключовою характеристикою кластера є не просто співпраця, а конкуренція між його учасниками, що базується на їхніх внутрішніх взаємозв'язках.

Визначення кластера, запропоноване Стюартом Розенфельдом [117], акцентує увагу на синергетичному ефекті, що виникає внаслідок географічної концентрації фірм. Згідно з цим підходом, кластер – це не просто сукупність підприємств, розташованих на одній території, а об'єднання, що здатне генерувати додаткову цінність завдяки взаємодії та співпраці.

Важливість галузевої спеціалізації та територіальної концентрації для формування кластера описано в роботах Губерта Шмітца [8]. Автор акцентує увагу на галузевій однорідності та географічній близькості учасників. Вольфрам Ельснер при визначенні кластера акцентує увагу на вертикальних та горизонтальних зв'язках учасників кластерів.

Згідно з Джеймсом Окон [6], кластери можна охарактеризувати як мережу взаємозалежних виробників пов'язаних ланцюгами доданої вартості виробництва.

Визначення інноваційного кластера, запропоноване Джеймсом Сіммі, Пітером Вудом та Джеймсом Сеннетом [9], акцентує увагу на важливості мережевої структури, галузевої спрямованості, високого рівня співпраці, ланцюга поставок та однакових ринкових умов для формування кластерного утворення.

Визначення кластера, запропоноване Лео ван ден Бергом, Еріком Брауном та Віллемом ван Вінденом [15], акцентує увагу на кількох ключових аспектах. Перш за все, кластер розглядається як локалізована мережа, що підкреслює важливість географічної близькості учасників. По-друге, акцент робиться на спеціалізації організацій, що входять до кластера, що вказує на галузеву спрямованість. По-третє, важливим є взаємозв'язок між учасниками, який здійснюється через обмін товарами, послугами та знаннями. Нарешті, кластер визначається як мережа організацій, що підкреслює важливість горизонтальних та вертикальних зв'язків. Загалом, це визначення підкреслює важливість географічної близькості, галузевої спеціалізації, взаємодії та мережевої структури для формування кластера.

Еверт-Ян Віссер [16] у своїй роботі розглядає кластери та мережі як дві окремі, але взаємодоповнюючі концепції. Він стверджує, що просторова кластеризація має відмінні ефекти для розвитку знань, навчання та інновацій порівняно з мережевими умовами. На його думку, кластеризація може давати перевагу в управлінні над мережами. Автор у своїх дослідженнях акцентує увагу на важливості географічної концентрації та її впливу на розвиток знань та інновацій.

Томас Андерссон, Сільвія Швааг Сергер, Йенс Сорвік та Емілі Вайс [1] у своїй роботі розглядають кластери як важливий інструмент для сприяння промислового розвитку, інноваціям, конкурентоспроможності та економічному зростанню. Автори зазначають, що кластери формуються зусиллями приватних компаній, але на них впливають різні суб'єкти, включаючи уряди та інші державні установи. При цьому, кластери як локалізовані мережі спеціалізованих організацій, чий виробничі процеси тісно пов'язані через обмін товарами, послугами та знаннями. Цей підхід наголошує на важливості співпраці між приватними та державними суб'єктами при формуванні кластерної політики.

Таким чином, аналіз дефініції «кластер» зарубіжними вченими, представлених у табл. 1.3., дозволяє виділити два домінуючі теоретичні підходи, що відображають різні аспекти кластеру, як економічного феномену.

Таблиця 1.4. Концепція кластера в українській науковій думці

Автор	Визначення поняття «кластер»	Цілі та функції кластера
Ковальова Ю., Алишева Н. [76, С. 217]	Кластер - це локалізоване територіально-виробниче об'єднання суб'єктів господарювання, що включає підприємства, банки, освітні заклади, органи влади та інші організації, пов'язані спільними інтересами та стратегією розвитку, з метою виробництва конкурентоспроможних товарів або послуг та досягнення соціально-економічного розвитку регіону.	Виробництво конкурентоспроможних товарів/послуг, соціально-економічний розвиток регіону.
Войнаренко М. [131]	Кластер - це добровільне галузево-територіальне об'єднання підприємств, наукових установ та органів місцевої влади, спрямоване на підвищення конкурентоспроможності продукції та економічне зростання регіону через тісну співпрацю.	Підвищення конкурентоспроможності продукції, економічне зростання регіону.
Соколенко І. [123]	Кластер - це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах промислового регіону, спрямоване на виробництво конкурентоспроможної продукції світового рівня.	Виробництво конкурентоспроможної продукції світового рівня
Васильченко А. Димченко О. [37]	Кластер - це географічно сконцентроване об'єднання взаємодіючих суб'єктів, що здійснюють схожі види діяльності, пов'язані територіальною близькістю та функціональною залежністю в рамках єдиного технологічного процесу, з метою досягнення синергетичного ефекту через використання спільних ресурсів та знань.	Досягнення синергетичного ефекту, використання спільних ресурсів та знань.
Федорова В. [139]	Кластер - це система співпраці територіально близьких підприємницьких мереж та організаційних структур (виробників, постачальників, споживачів, уряду, наукових та освітніх установ, інфраструктури), спрямована на організацію та розвиток виробництва конкурентоспроможної продукції світового рівня.	Організація та розвиток виробництва конкурентоспроможної продукції світового рівня.
Фарат О. [137]	Кластер - це прогресивна форма кооперації між підприємствами, науково-дослідними організаціями та державними структурами, де науково-дослідна організація виступає функціональною основою для розробки та впровадження інновацій, а також оцінки ризиків та економічної доцільності	Розробка та впровадження інновацій, оцінка ризиків та економічної доцільності.

Географічно-просторовий підхід акцентує увагу на територіальній концентрації підприємств та організацій. У рамках цього підходу кластер розглядається як локалізована мережа взаємопов'язаних суб'єктів, де географічна близькість відіграє ключову роль у формуванні та функціонуванні кластера. На противагу цьому, функціонально-мережевий підхід зосереджується на функціональних зв'язках та взаємозалежності між учасниками кластера.

Після розгляду визначень кластерів, запропонованих іноземними вченими, доцільно звернутися до досліджень вітчизняних науковців, які також внесли вагомий вклад у розуміння цього економічного явища. Зокрема, українські дослідники, спираючись на світовий досвід, адаптували концепцію кластерів до специфіки національної економіки, враховуючи її особливості та потреби (табл. 1.4).

Відомий український науковець у сфері кластерних утворень С. Соколенко дає таке визначення цього поняття: «Кластер – це територіальне об'єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що спрямовують свою діяльність на виробництво продукції світового рівня»

Аналіз визначень кластерів, представлених українськими науковцями, дозволяє виявити ряд причинно-наслідкових зв'язків, що характеризують сутність та функціонування кластерних утворень. Зокрема, до ключових характеристик можна віднести:

1. Територіальна концентрація як каталізатор співпраці та інновацій. Більшість дослідників підкреслюють значення географічної близькості учасників кластера. Ця просторова концентрація створює сприятливі умови для тісної взаємодії, обміну знаннями та ресурсами, що, в свою чергу, стимулює інноваційну діяльність та підвищує конкурентоспроможність.

2. Галузева спеціалізація як фактор підвищення конкурентоспроможності. Спеціалізація дозволяє учасникам зосередитися на

розвитку ключових компетенцій, що забезпечує їхню конкурентну перевагу на регіональному та глобальному ринках.

3. Мережева структура як основа синергетичного ефекту. Взаємодія між різними учасниками (підприємства, наукові установи, органи влади) створює синергетичний ефект, коли спільні зусилля дають більший результат, ніж сума індивідуальних дій.

4. Інновації як рушійна сила економічного зростання. Інноваційна діяльність є ключовим фактором економічного зростання регіону та підвищення конкурентоспроможності підприємств.

5. Співпраця з науковими установами як фактор технологічного розвитку. Ця взаємодія сприяє розвитку нових технологій, підвищенню ефективності виробництва та створенню інноваційних продуктів.

6. Залучення державних структур як фактор регіонального розвитку. Державна підтримка сприяє розвитку інфраструктури, залученню інвестицій та створенню сприятливого бізнес-середовища, що позитивно впливає на регіональний розвиток.

Дослідження видів розвитку кластерних об'єднань, представлені у таблиці, мають важливе значення для розуміння та практичного застосування кластерного підходу в економіці (рис. 1.5).

Класифікація видів розвитку кластерних об'єднань, запропонована О. Фаратом [137], розкриває багатогранність цього економічного явища, акцентуючи увагу на різних аспектах його організації та функціонування. Залежно від рівня функціонування економічної системи, кластери можуть набувати регіонального, загальнодержавного або міжнародного характеру, що відображає їхню здатність адаптуватися до різних масштабів економічних процесів. Ширина галузевої міжорганізаційної кооперації визначає ступінь спеціалізації кластера, варіюючись від вузькогалузевих до міжгалузевих об'єднань, що забезпечують повний виробничий цикл.

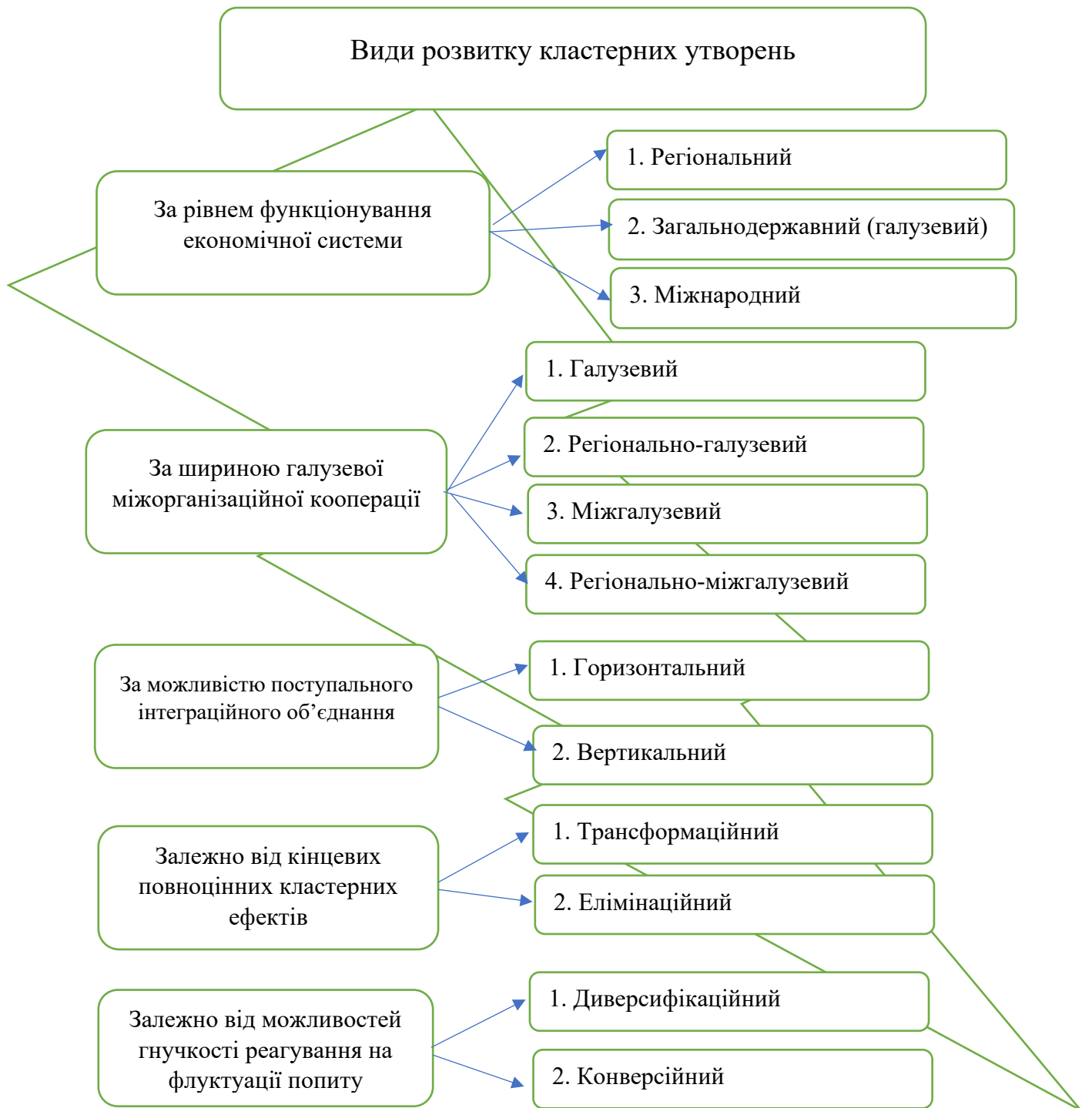

Рисунок. 1.5. Види розвитку кластерних утворень

**Джерело: розроблено автором за джерелом [137]*

Можливість поступального інтеграційного об'єднання розкриває потенціал кластерів до горизонтальної або вертикальної інтеграції, оптимізуючи виробничі процеси та ланцюги постачання. Кінцеві повноцінні

кластерні ефекти відображають здатність кластерів до трансформації та елімінації, що є важливим для їхньої адаптації до змін ринкового середовища. Гнучкість реагування на флуктуації попиту визначає здатність кластерів до диверсифікації або конверсії, що забезпечує їхню стійкість в умовах нестабільності ринку. Кластери, як динамічні економічні утворення, характеризуються різноманітністю форм та масштабів, що ускладнює їхню стандартизовану класифікацію та порівняльний аналіз. Відсутність чітко визначених меж та уніфікованих критеріїв створює труднощі у процесі їхньої ідентифікації та оцінки ефективності.

Система якісних критеріїв оцінки ефективності діяльності регіонального кластера, як стверджують Бабаєв В., Васильченко А., Димченко О., Рудаченко О. [23;], формується на основі економічного ефекту, що виникає внаслідок підвищення продуктивності та впровадження інновацій. Цей ефект може бути кількісно вимірний та якісно оцінений за допомогою чотирьох груп показників, які відображають різні аспекти діяльності кластера: економічні, соціальні, науково-технічні та екологічні.

Аналізуючи кластери як динамічні економічні утворення, необхідно дослідити їхні основні види, використовуючи ключові ознаки класифікації. Це дозволить глибше зрозуміти їхню структуру, функціональні особливості та вплив на економічні процеси. Вивчення різних типів кластерів, таких як галузеві, регіональні, інноваційні та інші, дасть змогу виявити їхні специфічні характеристики, переваги та недоліки.

Згідно з класифікацією, запропонованою М. Войнаренком та В. Дубницьким [131], кластери, як інституції ринкової економіки, можуть бути класифіковані за трьома основними критеріями: особливості функціонування, структура та особливості побудови. Залежно від особливостей функціонування, виділяють галузеві кластери, кластери з вертикальними виробничими зв'язками та кластери з регіональною обмеженою формою економічної діяльності. Залежно від структури, кластери поділяються на технологічні, технологічно-фокусні, якісні, вертикальні, латеральні та

географічні. Залежно від особливостей побудови, виділяють кластери, сформовані "зверху вниз", "знизу нагору" та комбіновані. Ця класифікація дозволяє комплексно оцінити різноманітність кластерних утворень та їхню роль у розвитку ринкової економіки.

Класифікація кластерів, запропонована Майклом Енрайтом [5], базується на ступені їхньої сформованості та відображає еволюційний процес розвитку кластерних утворень. Згідно з цим підходом, виділяють три основні типи кластерів: чинні, латентні та потенційні.

Чинні кластери характеризуються високим рівнем зрілості та самоусвідомлення, що дозволяє їм досягати синергетичного ефекту. Вони активно розширюють ринки, зміцнюють свої позиції та залучають нових учасників, демонструючи потенціал для інтернаціоналізації та зважені підходи до управління.

Латентні кластери перебувають на стадії формування, ще не досягли повної ефективності, але мають значний потенціал. Вони сприяють розширенню наявних зв'язків, створенню нових контактів та визначенню можливостей для лідерства.

Потенційні кластери мають необхідні передумови для створення, але ще не досягли критичної маси для початку діяльності. Вони володіють усіма можливостями для побудови зв'язків, інфраструктури, проведення навчання та розвитку партнерства.

Ця концептуальна категоризація кластерів, представлена в таблиці, відображає підхід, що корелює з концепцією життєвого циклу, де кластери проходять стадії розвитку, аналогічні стадіям народження, зрілості та занепаду.

Варто відзначити, що окрім базової класифікації, Майкл Енрайт [5] виділяє додаткові типи кластерів, що відображають специфічні аспекти їхнього розвитку та функціонування. Політично керовані кластери характеризуються активною підтримкою з боку уряду, який відіграє ключову роль в ідентифікації потенційних учасників, усуненні бар'єрів та створенні

сприятливого середовища, часто виникаючи в стратегічно важливих галузях для стимулювання інновацій. На противагу цьому, кластери «бажання» формуються на основі прагнення до створення кластера без наявності конкретних конкурентних переваг, потребуючи додаткової оцінки потенціалу, зовнішньої допомоги та заходів для мінімізації ризиків, що може виникнути в регіонах з прагненням до розвитку за недостатністю ресурсів.

Переходячи до галузевої класифікації, варто зазначити, що вона базується на видах продукції та послуг, що виробляються в межах кластера. Цей підхід дозволяє виділити кластери за їхньою галузевою спеціалізацією, що є важливим для аналізу їхнього впливу на економічний розвиток.

У світовій практиці галузева класифікація кластерів часто базується на кодах загальної класифікації економічної діяльності ЄС (NACE). Цей підхід дозволяє ідентифікувати кластери за видами продукції та послуг, які вони виробляють.

В Україні для класифікації видів економічної діяльності використовується Національний класифікатор України ДК 009:2010 "Класифікація видів економічної діяльності" (КВЕД). Цей класифікатор гармонізований з NACE, що забезпечує порівнянність українських галузевих статистичних даних з даними країн Європейського Союзу.

Варто зауважити, що традиційний дослідницький підхід до аналізу галузей, що базується на встановленні чітких меж та статистичному розмежуванні секторів, не враховує важливість міжфірмових зв'язків, динаміку поширення знань у виробничих мережах, інтеграцією учасників у ланцюг створення вартості. На відміну від галузевого підходу, який зосереджується на стратегічних групах однорідних підприємств з подібними мережевими позиціями, кластерна форма відповідає сучасній теорії інновацій, що базується на взаємодії, новим тенденціям розвитку ринку та змінам у характері ринкового капіталізму.

Таблиця 1.5 Порівняння галузевого та кластерного підходів до аналізу економічних утворень

Критерій порівняння	Галузевий підхід	Кластерний підхід	Додаткові характеристики
Структура мережі	Групи зі схожими позиціями в мережі	Стратегічні групи з переважно комплементарними та різними позиціями в мережі	Мережева структура кластера є більш складною та динамічною, включаючи вертикальні та горизонтальні зв'язки.
Фокус аналізу	Галузі кінцевої продукції	Клієнти, постачальники, постачальники послуг, спеціалізовані установи	Кластерний підхід враховує всю ланцюг створення вартості, включаючи допоміжні галузі та послуги.
Конкуренція	Прямі та непрямі конкуренти	Низка взаємопов'язаних галузей з обміном технологіями, навичками, інформацією, ресурсами, клієнтами та каналами	Конкуренція в кластері може бути як внутрішньою, так і міжкластерною, сприяючи інноваціям та підвищенню ефективності.
Взаємодія з урядом	Діалог з урядом часто тяжіє до субсидій, захисту та обмеження суперництва	Широкий простір для покращень у спільних сферах, що підвищує продуктивність та конкуренцію. Форум для конструктивного бізнес-урядового діалогу	Уряд може відігравати активну роль у розвитку кластерів, сприяючи інноваціям, інвестиціям та розвитку інфраструктури.
Географічна локалізація	Не є обов'язковою	Часто є ключовим фактором	Географічна концентрація сприяє обміну знаннями, ресурсами та досвідом.

**Джерело: розроблено автором за джерелом за [6]*

Таким чином, концепція кластера базується на взаємозв'язках та взаємозалежності учасників ланцюга створення вартості, що сприяє виробництву товарів і послуг та впровадженню інновацій. На відміну від інших форм кооперації та мереж, кластери характеризуються інтеграцією учасників у ланцюг створення вартості. Це виходить за рамки простих горизонтальних мереж, де компанії, що працюють на одному ринку кінцевої продукції та належать до однієї галузі, співпрацюють у таких сферах, як дослідження та розробки, демонстраційні програми, колективний маркетинг

або політика закупівель. Кластери часто є міжгалузевими (вертикальними та/або бічними) мережами, що складаються з різнорідних та взаємодоповнюючих компаній, що спеціалізуються на конкретній ланці або базі знань у ланцюгу вартості.

Кластерна концепція має універсальний характер і може бути успішно застосована в будь-якому регіоні та в будь-якій галузі економіки. Це означає, що кластери можуть формуватися як у промислових центрах, так і в аграрних регіонах, у сфері послуг, туризму, інформаційних технологій тощо. Головне - це наявність взаємопов'язаних підприємств, організацій та установ, які мають спільні інтереси та потенціал для співпраці.

Головною відмінністю галузевих кластерів є мережева організація, що охоплює весь виробничий цикл, від закупівлі сировини до реалізації готової продукції. Причому, наприклад, аграрні кластери, як специфічна форма організації сільськогосподарського виробництва, характеризуються низкою унікальних рис. Перш за все, вони відрізняються географічною концентрацією підприємств, що сприяє ефективній логістиці та обміну ресурсами. Галузева спеціалізація дозволяє учасникам кластера зосередитися на виробництві конкретного виду продукції, забезпечуючи високу якість та конкурентоспроможність. Тісні мережеві зв'язки сприяють активному обміну інформацією, технологіями та ресурсами, стимулюючи інноваційний розвиток. Конкурентне середовище між учасниками кластера підвищує ефективність виробництва та стимулює інновації. Синергетичний ефект, що виникає завдяки співпраці, дозволяє досягти результатів, які перевищують суму індивідуальних досягнень. Соціальна значущість аграрного сектору підкреслює важливість кластерів для забезпечення продовольчої безпеки та розвитку сільських територій. Нарешті, сезонність виробництва та залежність від природних факторів створюють специфічні виклики для управління кластером [24].

Аграрні кластери, як форма економічної інтеграції, базуються на принципах кооперації та взаємодії між учасниками, що усуває ізолюваність

господарюючих суб'єктів. Постійні взаємозв'язки та співпраця сприяють поглибленню поділу праці та спеціалізації, що є ключовим фактором підвищення продуктивності та ефективності використання ресурсів в рамках кластера. [97]. Структура укрупненого аграрного кластера наведено на рис. 1.6.

Рисунок 1.6 Укрупнена структура аграрного кластеру

**Джерело: власна розробка автора*

Специфіка аграрних кластерів зумовлює унікальні фактори, що впливають на інвестиційний клімат, цілі, особливості та напрями інвестування в цій галузі (рис. 1.7.). Ключовими факторами, що визначають інвестиційну діяльність в аграрних кластерах, є: роль та місце аграрної галузі в агропромисловому комплексі (АПК), специфіка сільськогосподарського виробництва, а також стратегічні цілі та завдання інвестування.

Рисунок 1.7. Систематизація особливостей інвестиційної діяльності аграрних кластерів

**Джерело: складено автором за джерелом [116]*

Сільськогосподарське виробництво, що характеризується високою залежністю від природно-кліматичних умов, створює специфічні виклики для інвестиційної діяльності. Розбіжність між тривалістю виробничого циклу та

періодом активної діяльності, сезонність виробництва та використання живих організмів як виробничих факторів суттєво впливають на інвестиційний клімат в аграрному секторі. Відповідно, інвестиції в агропромисловий комплекс спрямовані на досягнення особливих цілей, серед яких першочерговими є відновлення родючості ґрунтів та створення оптимальних умов для біологічних процесів. Крім того, інвестування в аграрне виробництво має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки країни. Однак, як показує досвід країн ЄС, досягнення цієї мети може суперечити прагненню інвесторів до максимізації прибутку [116].

Інвестування в сільськогосподарські підприємства вимагає врахування не лише виробничих потреб, але й необхідності розвитку соціальної інфраструктури сільських територій. Аграрна економіка, поєднуючи виробництво з життям сільського населення, потребує комплексного розвитку територій. Тому інвестиції мають бути спрямовані не лише на модернізацію виробництва, але й на створення комфортних умов для життя та роботи [96; 87]. Забезпечення безперервності та ритмічності аграрного виробництва є стратегічним завданням інвестиційної діяльності, що гарантує продовольчу безпеку та сталий розвиток сільських регіонів [21].

Таким чином, дослідження підтверджує, що розвиток аграрних кластерів є ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності та ефективності сільськогосподарського виробництва в Україні.

1.3. Методичні підходи до оцінювання інвестиційним забезпеченням розвитку аграрного сектору економіки

Розвиток аграрного сектору економіки значною мірою залежить від рівня та ефективності його інвестиційного забезпечення. Оцінювання кількісних та якісних характеристик інвестиційного забезпечення аграрного сектору є ключовим етапом для розуміння поточного стану, виявлення проблемних

аспектів та розробки стратегій для його покращення. Теоретико-методологічні засади оцінювання інвестиційного забезпечення аграрного сектору базуються на комплексному аналізі різноманітних факторів та показників, що характеризують обсяги, структуру, джерела та ефективність використання інвестиційних ресурсів.

В основу методології оцінювання інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору покладено низку ключових принципів, що забезпечують всебічність та обґрунтованість аналізу. Принцип системності передбачає розгляд інвестиційного забезпечення як інтегрованої сукупності взаємопов'язаних елементів, включаючи джерела фінансування, об'єкти інвестування та інвестиційні процеси, що дозволяє виявити внутрішні залежності та впливи. Комплексність реалізується через застосування різноманітних методів та інструментів аналізу, що охоплюють як кількісні (статистичні, фінансові, економетричні), так і якісні (експертні оцінки, SWOT- та PEST-аналіз) аспекти інвестиційного забезпечення. Принцип динамічності акцентує увагу на необхідності дослідження інвестиційних процесів у часовому розрізі для виявлення існуючих тенденцій, закономірностей розвитку та можливостей прогнозування майбутніх змін. Порівняльність забезпечує можливість зіставлення рівня та ефективності інвестиційного забезпечення аграрного сектору на різних рівнях – регіональному, національному та міжнародному – з метою ідентифікації кращих практик та невикористаних резервів. Нарешті, принцип об'єктивності є фундаментальним і вимагає забезпечення високої достовірності та наукової обґрунтованості отриманих результатів оцінювання шляхом використання верифікованих даних та науково підтверджених методик (рис. 1.8.).

У науковій роботі [60] автори наводять концептуальну модель діагностики функціонування аграрної сфери з метою підвищення її інвестиційного потенціалу. Модель складається з кількох взаємопов'язаних блоків, що відображають етапи дослідження та аналізу.

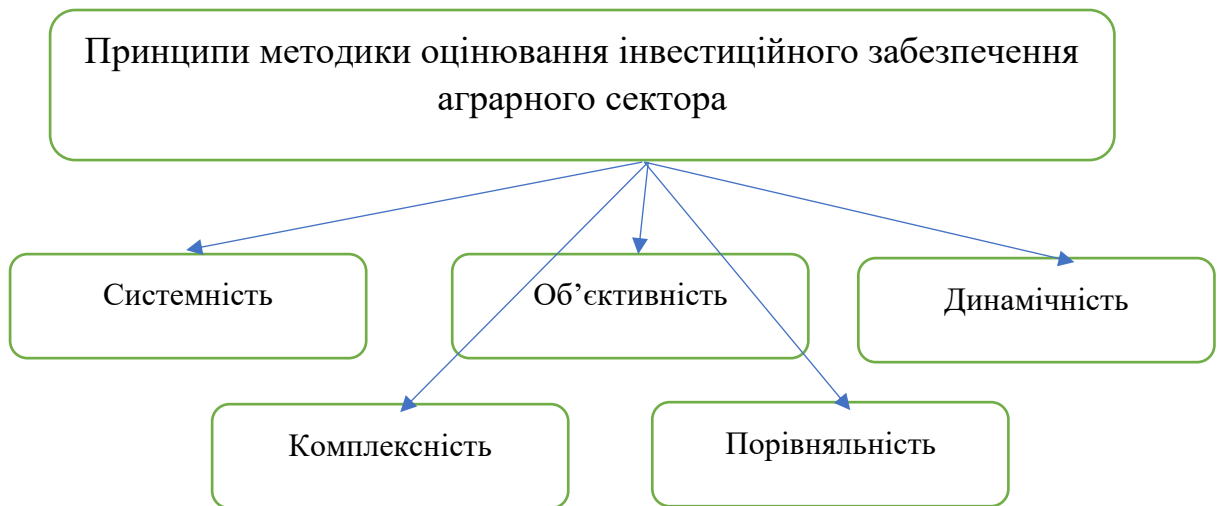

Рисунок 1.8. Принципи методики оцінювання інвестиційного забезпечення аграрного сектора

**Джерело: розроблено автором*

Зокрема, модель розподіляє діагностику функціонування аграрної сфери з позиції формування інвестиційного потенціалу на два напрями:

1. Дослідження інвестиційних процесів у аграрній сфері (визначення потреби аграрної сфери в інвестиційних ресурсах, виявлення інвестиційних факторів підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва, дослідження характеристик типів економічних ризиків та джерел їх виникнення в аграрній сфері).

2. Дослідження ресурсного потенціалу та умов розвитку аграрної сфери (оцінка потенціалу та умов використання факторів і ресурсів аграрного виробництва, аналіз переробної промисловості, виявлення тенденцій і стану розвитку агропродовольчого ринку).

Узагальнюючи методичні підходи [33] до оцінювання фінансового потенціалу можна сформувати такі методичні підходи інвестиційного забезпечення аграрного сектору:

1. Ресурсний підхід ґрунтується на аналізі стану та джерел формування інвестиційних ресурсів як складових інвестиційного забезпечення (власні кошти, залучені інвестиційні ресурси, державна підтримка).

2.Результативний підхід передбачає дослідження інвестиційних результатів діяльності та віддачі від використання ресурсів, що формують інвестиційне забезпечення (зростання обсягів виробництва, підвищення продуктивності)

3.Факторний підхід зосереджується на вивченні факторів, які впливають на інвестиційне забезпечення (макро-, мезо- та мікро фактори, інституційне середовище)

4.Вартісний підхід передбачає визначення обсягу інвестиційного забезпечення у вартісних показниках (обсяг залучених інвестицій в основний капітал суб'єктів господарювання).

5.Порівняльний підхід передбачає порівняння інвестиційного забезпечення (за обсягом інвестицій на одиницю площі або на одного працівника зайнятого в сільському господарстві, або дослідження інвестиційного забезпечення в розрізі регіонів або суб'єктів господарювання).

6.Експертно-бальний підхід базується на експертних оцінках для визначення рівня інвестиційної забезпеченості (оцінка інвестиційної привабливості галузі, рівень інвестиційного клімату).

7.Рейтинговий підхід передбачає складання рейтингу на основі сукупності показників інвестиційного забезпечення (рейтинг за обсягом залучених інвестицій, ефективності інвестиційної діяльності).

8.Ринковий підхід ґрунтується на інформації про ринкові угоди щодо інвестицій в аналогічні об'єкти аграрного сектору (умови інвестиційних угод).

9.Витратний підхід передбачає порівняння інвестиційної продуктивності (співвідношення інвестицій та валової доданої вартості).

10.Дохідний підхід ґрунтується на прогнозуванні майбутніх доходів від реалізації інвестиційних проєктів в аграрному секторі з наступним перетворенням доходів на поточну вартість, що відображає ефективність інвестиційного забезпечення (ефективність інвестиційної діяльності в довгостроковій перспективі).

11.Інтегральний підхід передбачає розрахунок інтегрального показника, що базується на аналізі сукупності часткових показників інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери.

12.Метод еталонного порівняння передбачає порівняння підприємств з підприємством-аналогом, що має найкращі показники інвестиційного забезпечення, з використанням методів порівняльного аналізу.

13.Коефіцієнтний підхід передбачає оцінку інвестиційного потенціалу та активності на основі визначення відповідних фінансових коефіцієнтів, що характеризують його здатність залучати та використовувати інвестиції (коефіцієнт оборотності, коефіцієнт інвестиційної активності).

На рис. 1.9. наведено узагальнення методичних підходів інвестиційного забезпечення аграрного сектору:

На думку Лакас В. [84], переважна більшість існуючих методичних підходів до оцінювання інвестиційної сфери орієнтована на проведення інтегральної оцінки інвестицій. Результати такого оцінювання надають можливість здійснювати дослідження за ключовими характеристиками інвестиційної діяльності, такими як інвестиційне забезпечення, інвестиційна привабливість, інвестиційний потенціал та ефективність інвестиційної діяльності. При цьому, незважаючи на загальну подібність методик інтегральної оцінки щодо визначення основних факторів впливу на інвестиційні процеси, вони суттєво різняться за набором використовуваних показників та методами їхньої агрегації у зведений інтегральний індекс.

Зокрема, Вахович І. [38] пропонує здійснювати інтегральну оцінку інвестиційного забезпечення, базуючись на визначенні рівня інвестиційної привабливості та рівня інвестиційної активності. При цьому, оцінка інтегрального рівня інвестиційної привабливості передбачає розрахунок групових інтегральних показників у межах таких складових, як кадрове забезпечення, інфраструктурне забезпечення, розвиток підприємництва, стан правопорядку, природно-ресурсний потенціал, геополітичні та кліматичні умови. Інтегральна оцінка інвестиційної активності, за даною методикою,

визначається на основі аналізу дев'яти показників, що характеризують абсолютні обсяги інвестицій та джерела їхнього фінансування.

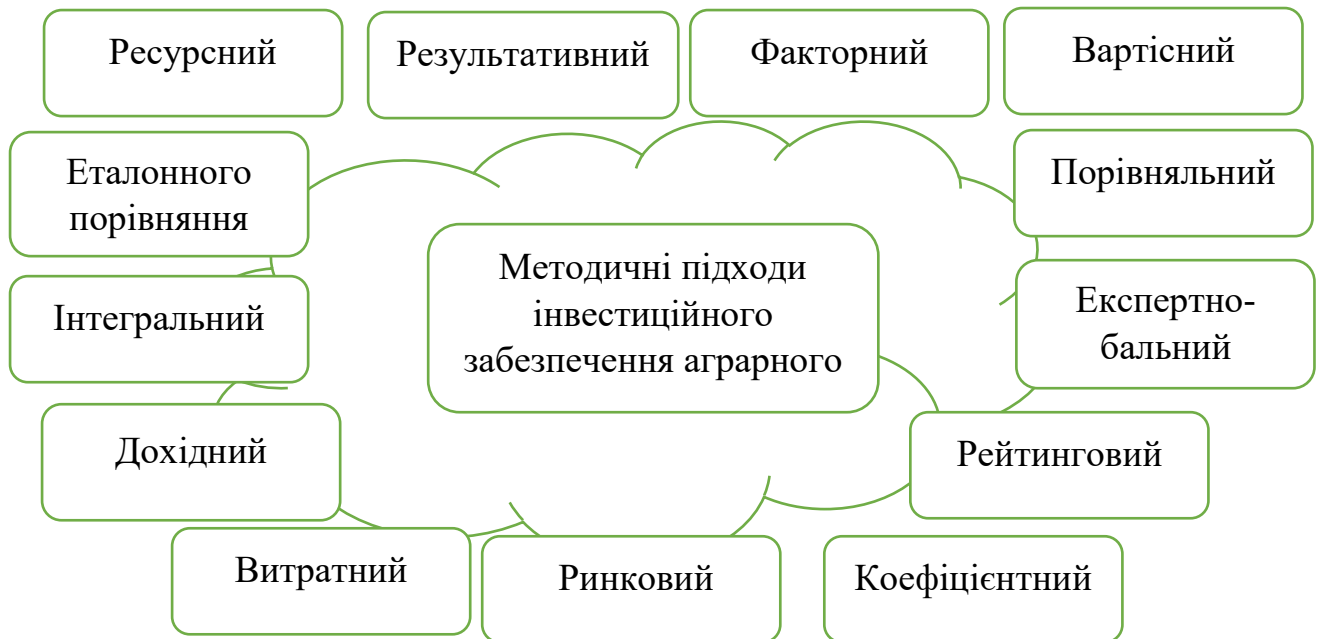

Рисунок 1.9. Методичні підходи інвестиційного забезпечення аграрного сектору

**Джерело: розроблено автором*

Погуляйко Ю. [110] розроблено комплексну методику оцінювання інтегрального рівня інвестиційного забезпечення, яка передбачає обчислення інтегрального показника на основі трьох груп часткових індикаторів, об'єднаних за такими ознаками: концентрація інвестиційних ресурсів (включає показники обсягу інвестицій у розрахунку на кількість населення та суб'єктів господарювання в регіоні); диверсифікованість джерел залучення коштів для інвестування (враховує показники структури джерел фінансування інвестицій на регіональному рівні); ефективність інвестицій (включає показники віддачі регіону у вигляді валового регіонального продукту чи обсягу реалізованої продукції на кожну гривню здійснених у регіоні інвестицій).

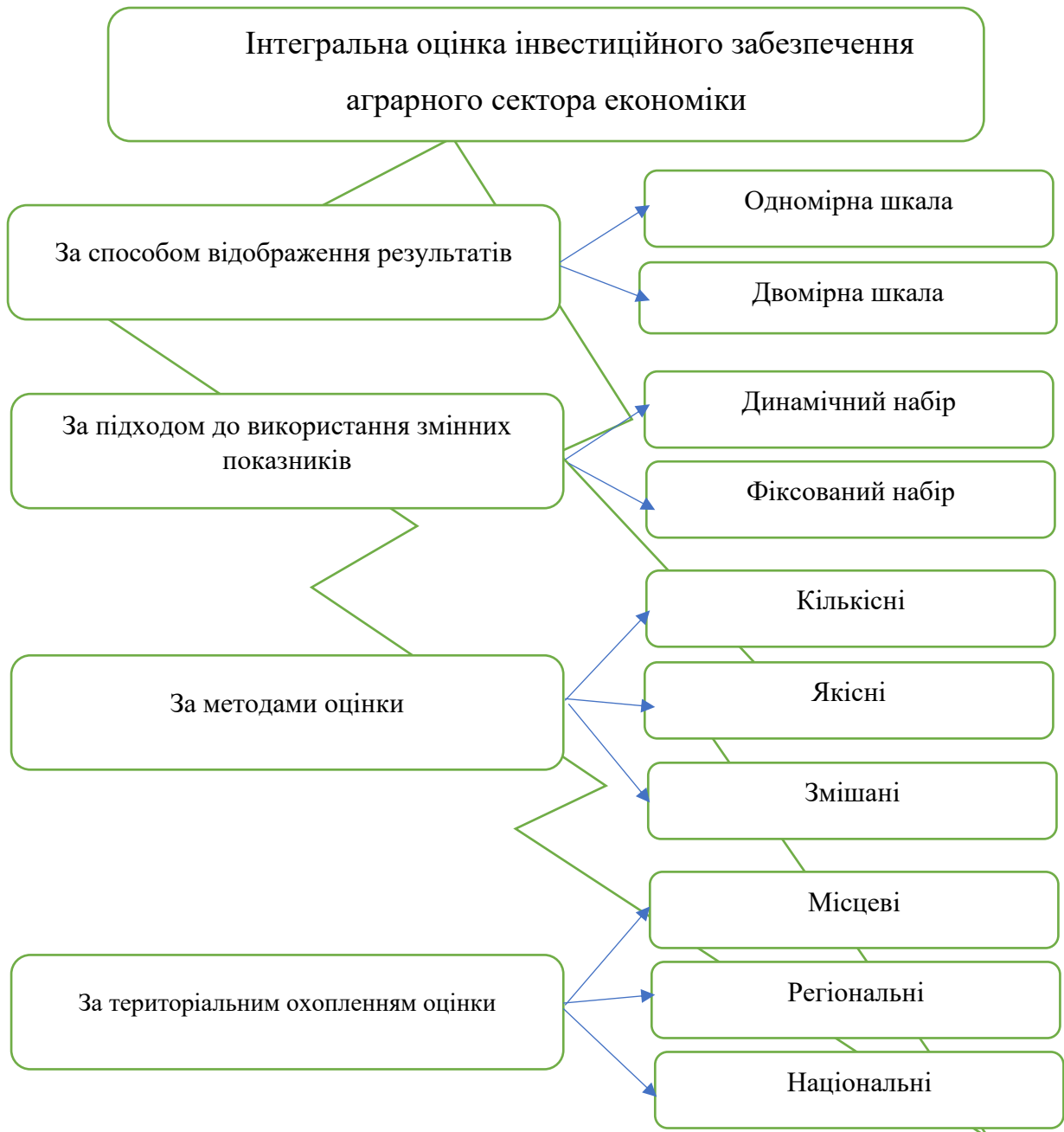

Рисунок 1.10. Класифікація інтегральних оцінок інвестиційного забезпечення аграрного сектора

**Джерело: розроблено автором*

Згідно з концептуальною позицією Рубана В. [69], оцінка ефективності інвестицій в аграрній сфері є складним завданням, що виходить за межі простого порівняння витрат і результатів. Натомість, її аналіз потребує комплексного врахування взаємодії численних компонентів інвестиційного процесу.

Рисунок 1.11 Показники оцінки ефективності інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору

**Джерело: систематизовано авторами за [151]*

Важливою специфічною рисою інвестиційної діяльності аграрного сектору є ймовірнісний, стохастичний характер залежності між інвестованими коштами та отриманими результатами. Це зумовлює можливість отримання різнорідних результатів при однакових обсягах інвестицій, і навпаки. Вказана обставина підкреслює необхідність застосування комплексних методологій оцінки, що враховують невизначеність та динамічність зовнішнього середовища, а також співвідношення агрегованих показників потенціалу та ефективності. Отже, аналіз ефективності інвестиційної діяльності підприємств аграрного сектору передбачає диференціацію показників на дві основні категорії: прямої (первинні) та непрямої (вторинні) дії (рис. 1.11.).

При оцінюванні інвестиційного забезпечення аграрного сектору важливу роль відіграє комерційна оцінка ризиків, пов'язаних із різними джерелами та

формами інвестицій, та їхнє співвідношення з очікуваними результатами від забезпечення цими інвестиціями розвитку галузі. Тому управління ризиками має бути ключовим елементом у системі дослідження інвестиційного забезпечення аграрної сфери [49].

Хіоні Г. [143] узагальнюючи методичні підходи до управління оцінкою інвестицій, виокремлює дві груп факторів при розгляді питань залучення та ефективного використання інвестиційних ресурсів:

фактори, що впливають на підвищення ефективності використання наявного інвестиційного забезпечення та сприяють швидшій окупності інвестиційних проєктів в аграрній сфері (фактори економічної ефективності інвестицій);

фактори, що визначають привабливість аграрного сектору для потенційних інвесторів та впливають на їхнє рішення щодо забезпечення галузі необхідними інвестиційними ресурсами (фактори інвестиційної привабливості аграрної сфери).

Стахурська С. [125] виділяє два основні напрями формування механізму інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору: статичний та динамічний підходи. Статичний підхід фокусується на структурному баченні механізму інвестиційного забезпечення на певний момент часу, розглядаючи його складові елементи та їхні взаємозв'язки. Динамічний підхід, натомість, досліджує інвестиційні процеси в часовій перспективі, включаючи процесно-циклічний підхід, що аналізує етапи інвестиційного циклу, та сценарний підхід, який розглядає можливі майбутні сценарії інвестиційного забезпечення залежно від різних факторів впливу.

Дослідження Калашнікової Г. [70] має на меті розробку критеріїв оцінки інвестиційного потенціалу аграрного сектору, який розглядається як основа для формування ефективної системи інвестиційного забезпечення. На початковому етапі дослідження авторка акцентує увагу на визначенні ключових компонентів (ресурсів) інвестиційного потенціалу, що підлягають аналізу та забезпечують можливість застосування обґрунтованих

багатомірних статистичних методів. Фактично, цей етап спрямований на дослідження ресурсного потенціалу аграрної сфери.

На другому етапі дослідження авторка ідентифікує п'ять основних компонентів інвестиційного потенціалу аграрного сектору: економічну, соціальну, екологічну, інвестиційної активності та виробничу. Такий комплексний підхід дозволяє всебічно оцінити потенціал галузі з різних точок зору, враховуючи не лише економічні показники, але й соціальні та екологічні аспекти, рівень інвестиційної активності та виробничі можливості.

На думку Свиноус І. та Свиноус Н. [119], для комплексного аналізу ефективності інвестиційної діяльності в аграрному секторі необхідно застосовувати інтегровану систему показників, що включає як вартісні, так і натуральні вимірники. Крім того, автори наголошують на важливості розрахунку інтегрального показника, який би дозволив відстежувати та характеризувати досягнутий ефект від інвестиційної діяльності для сільського господарства в динаміці, відображаючи зміни ефективності інвестицій у часі. Такий підхід забезпечує більш глибоке розуміння впливу інвестицій на розвиток галузі, враховуючи як економічні, так і фізичні обсяги виробництва та використання ресурсів.

На думку Зубкова Р., Дубаса Р. та Самофалової М. [61], кількісні методи оцінки, такі як чиста теперішня вартість (NPV), внутрішня ставка дохідності (IRR), період окупності (DPP) та індекс прибутковості (PI), забезпечують об'єктивну основу для аналізу фінансової ефективності інвестиційних проєктів. Зазначені показники дають змогу інвесторам оцінити потенційне зростання капіталу, рентабельність проєктів та терміни їхньої окупності, що є особливо важливим при порівнянні альтернативних варіантів інвестування та виборі найбільш вигідних з них. Показники кількісної оцінки фінансової ефективності інвестиційних проєктів систематизовано у табл. 1.6.

Таблиця 1.6. Показники кількісної оцінки фінансової ефективності інвестиційних проєктів

Показник	Формалізований опис розрахунку	Характеристика значення
Чиста Теперішня Вартість (NPV)	$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t} - I_0$ <p>де: NPV - чиста теперішня вартість t - період часу (від 1 до n) n - загальна кількість періодів CF_t - чистий грошовий потік у період t r - дисконтна ставка (ціна капіталу) I₀ - початкові інвестиції (зазвичай відображаються як від'ємне значення для t=0)</p>	NPV > 0 проєкт вважається фінансово вигідним NPV < 0 проєкт вважається фінансово невигідним NPV = 0 проєкт є на межі прийнятності, оскільки очікувана дохідність дорівнює вартості капіталу.
Період Окупності (DPP)	$DPP = \frac{I_0}{CF}$ <p>де: DPP - період окупності I₀ - початкові інвестиції CF - річний чистий грошовий потік</p>	Чим коротший період окупності, тим швидше інвестор поверне свої кошти
Індекс Прибутковості (PI)	$PI = \frac{\sum_{t=1}^n \frac{CF_t}{(1+r)^t}}{I_0}$ <p>де: PI - індекс прибутковості t - період часу (від 1 до n) n - загальна кількість періодів CF_t - чистий грошовий потік у період t r - дисконтна ставка (ціна капіталу) I₀ - початкові інвестиції</p>	PI > 1 проєкт вважається прибутковим PI < 1 проєкт вважається неприбутковим PI = 1 проєкт є на межі беззбитковості, оскільки теперішня вартість майбутніх грошових потоків дорівнює початковим інвестиціям.

**Джерело: систематизовано авторами за джерелом [17]*

Водночас, якісні методи, зокрема SWOT-аналіз та PEST-аналіз, доповнюють кількісні підходи, дозволяючи врахувати внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на інвестиційний клімат. SWOT-аналіз сприяє виявленню сильних та слабких сторін аграрних підприємств, а також можливостей та загроз зовнішнього середовища. PEST-аналіз, у свою чергу, враховує політичні, економічні, соціальні та технологічні фактори, які можуть мати значний вплив на інвестиційну діяльність.

На нашу думку, для оцінки рівня інвестиційного забезпечення аграрного сектору, як базової категорії, доцільно застосовувати показники інвестиційної

активності, інтенсивності та продуктивності (табл. 1.7.). У такому контексті, інвестиційне забезпечення стає передумовою для інвестиційної активності та інтенсивності праці. Обсяг залучених інвестицій (складова інвестиційного забезпечення) визначає можливості для інвестування в земельні ресурси (інвестиційна активність) та в засоби виробництва на одного працівника (інвестиційна інтенсивність праці).

Таблиця 1.7. Індикатори інвестиційного забезпечення аграрного сектору

Показник	Розрахунок	Характеристика
Інвестиційна активність, грн/га	$I_{act} = \frac{I_{agr}}{A_{agr}}$ де: I_{agr} - загальний обсяг капітальних інвестицій в аграрний сектор за певний період, тис. грн. A_{agr} - загальна площа сільськогосподарських угідь за той самий період, тис. га I_{act} - інвестиційна активність на одиницю площі, грн/га	Відображає інтенсивність інвестування в аграрний сектор у розрахунку на одиницю площі сільськогосподарських угідь.
Інвестиційна інтенсивність праці, грн/ос.	$I_{pr} = \frac{I_{agr}}{L_{agr}}$ де: I_{agr} - загальний обсяг капітальних інвестицій в аграрний сектор за певний період, тис. грн. L_{agr} - середня кількість працівників, зайнятих в аграрному секторі за той самий період, тис. ос. I_{pr} - інвестиційна інтенсивність праці, грн/ос.	Відображає обсяг інвестиційного капіталу, що припадає на одного працівника, зайнятого в аграрному секторі.
Інвестиційна продуктивність, грн/грн.	$P_{inv} = \frac{VAP_{agr t}}{I_{agr t-1}}$ де: $VAP_{agr(t)}$ - валова додана вартість, створена в аграрному секторі за певний період, тис. $I_{agr(t-1)}$ - загальний обсяг капітальних інвестицій, спрямованих в аграрний сектор за попередній період, тис. грн. P_{inv} - інвестиційна продуктивність, грн/грн.	Відображає економічну віддачу від інвестицій, показуючи, скільки валової доданої вартості створюється на кожну гривню інвестованого капіталу (з лагом в один період).

В свою чергу, інвестиційна активність та інтенсивність праці, відображаючи спрямованість інвестицій на різні фактори виробництва, повинні впливати на інвестиційну продуктивність. Інвестиції в більш ефективні технології (що може відобразитися зростанням інвестиційної інтенсивності праці) та інтенсивніше використання земельних ресурсів (інвестиційна активність) мають призводити до зростання валової доданої вартості на одиницю інвестованого капіталу (інвестиційної продуктивності).

Сучасні концепції сталого розвитку підкреслюють необхідність інтеграції трьох ключових принципів – економічного зростання, соціальної справедливості та екологічної відповідальності – при оцінці інвестиційного забезпечення. Врахування цих принципів гарантує, що інвестиції спрямовуються не лише на досягнення короткострокових економічних вигод, але й на забезпечення довгострокової стійкості аграрної галузі. Такий підхід дозволяє збалансувати економічні потреби з соціальними та екологічними вимогами, сприяючи сталому розвитку аграрного сектору в довгостроковій перспективі.

Так, окремі дослідження науковців підкреслюють, що оцінка інвестиційного забезпечення аграрного сектору вимагає комплексного підходу, який виходить за межі простого обліку фінансових ресурсів (фінансова інклюзивність). Автори обґрунтовують необхідність врахування впливу інвестицій на низку взаємопов'язаних аспектів сталого розвитку, а саме: соціальний розвиток сільських територій (соціальна інклюзивність), стале використання земельних ресурсів (земельна інклюзивність), якість інституційного середовища (інституційна інклюзивність), забезпечення рівних можливостей для різних соціальних груп (гендерно-культурна інклюзивність) та мінімізація негативного впливу на довкілля (екологічна інклюзивність). Такий багатовимірний підхід дозволяє більш повноцінно оцінити ефективність інвестиційного забезпечення та його внесок у сталий розвиток аграрного сектору та сільських громад.

Зокрема, запропонована класифікація на економічну, соціальну, земельну, інституційну, фінансову, гендерно-культурну та екологічну інклюзивність може слугувати основою для розробки комплексних критеріїв оцінки інвестиційного забезпечення аграрного сектору.

У своїй науковій роботі Процик І. та Волчецька Ю. [151] пропонують систематизацію ключових факторів, що впливають на інвестиційне забезпечення аграрного сектору, об'єднуючи їх у шість основних напрямів:

макроекономічні фактори охоплюють загальний економічний контекст країни та аграрної галузі, включаючи показники зростання, інфляції, безробіття та стан державних фінансів, що визначають потенціал державної підтримки інвестицій;

політико-правові фактори аналізують стабільність політичної системи, прозорість регуляторного середовища, захист прав інвесторів, рівень корупції та ефективність земельної реформи як основи для інвестицій;

фінансові фактори включають оцінку фінансового стану аграрних підприємств, ризиків та дохідності інвестицій, доступності фінансування та ефективності інструментів підтримки;

технологічні фактори розглядають рівень технологічного розвитку, інноваційний потенціал та стан інфраструктури для технологічної модернізації;

соціальні фактори оцінюють якість трудових ресурсів, демографічну ситуацію та рівень соціальної інфраструктури, що впливають на інвестиції в людський капітал;

екологічні фактори аналізують екологічну стійкість виробництва, дотримання стандартів та впровадження ініціатив сталого розвитку, а також вплив інвестицій на довкілля. Запропонована систематизація дозволяє комплексно оцінити зовнішнє середовище та внутрішні умови, що визначають рівень та ефективність інвестиційного забезпечення аграрного сектору.

Таким чином, систематизація існуючих методичних підходів до оцінювання інвестиційного забезпечення аграрного сектору дозволила

виділити їхні сильні та слабкі сторони. Запропоновано розширення традиційних методів оцінки шляхом інтеграції принципів сталого розвитку та інклюзивності, що забезпечить більш комплексну та об'єктивну оцінку ефективності інвестиційних процесів. Підкреслено важливість врахування не лише економічної доцільності інвестицій, але й їхнього впливу на соціальний розвиток сільських територій, екологічну стійкість та забезпечення рівних можливостей для всіх учасників аграрного сектору, а також оптимізацію інвестиційної активності, інтенсивності та продуктивності для досягнення максимальної віддачі від інвестицій.

Висновки до розділу 1:

1. У дослідженні обґрунтовано, що інвестиційне забезпечення, як багатоаспектний феномен, вимагає холістичного підходу до його аналізу та управління. Його дефініція виходить за межі простого акумулювання фінансових ресурсів, охоплюючи формування оптимальної конфігурації інвестиційних активів, вибір раціональних методів їх мобілізації та розподілу, а також створення ефективних економічних механізмів для їх продуктивного застосування.

2. Автором запропонована візуалізація системної парадигми інтерпретації інвестиційного забезпечення як інтегрованої системи, де всі елементи (ресурси, процеси, механізми, інструменти) перебувають у синергетичній взаємодії. Це дозволяє здійснювати комплексний аналіз факторів, що детермінують ефективність інвестиційної діяльності, та розробляти стратегії для її оптимізації. При цьому, результативність інвестиційної діяльності тісно корелює з урахуванням трьох ключових факторів, що формують своєрідний "трикутник" інвестиційного процесу: ризик, ліквідність та часовий горизонт.

3. Обґрунтовано, що сучасна парадигма інвестування має ґрунтуватися на принципах сталого розвитку, передбачаючи не лише економічне зростання, а й забезпечення соціальної справедливості та екологічної відповідальності. Це

зумовлює необхідність інтеграції показників соціальної та екологічної ефективності інвестиційних проєктів до традиційних фінансових метрик.

4. Встановлено, що кластерна модель організації господарювання є прогресивною формою економічної інтеграції, яка базується на поєднанні географічної концентрації, галузевої спеціалізації та мережевої взаємодії між підприємствами, науковими установами та органами влади.

5. Систематизовано специфічні особливості аграрних кластерів, які визначають їхню роль у підвищенні ефективності інвестиційної діяльності. До цих особливостей належать: значна залежність від природно-кліматичних умов, що зумовлює підвищені ризики та потребує специфічних підходів до інвестування; поєднання виробничих та соціальних функцій, що передбачає спрямування інвестицій не лише на модернізацію виробництва, а й на розвиток сільських територій; важливість забезпечення продовольчої безпеки країни, що визначає стратегічні пріоритети інвестиційної політики в аграрному секторі.

РОЗДІЛ 2.

ЕКОНОМІЧНА ДІАГНОСТИКА ІНВЕСТИЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

2.1. Аналіз стану функціонування аграрного сектора економіки

Детермінантою державної та регіональної політики залучення інвестицій виступає соціально-економічна вагомість аграрного сектора та його сучасний стан функціонування та розвитку. Аграрний сектор, як фундаментальна складова національної економіки, забезпечує не лише продовольчу безпеку, але й стимулює ефективність суміжних галузей, їх конкурентоспроможність та загальний розвиток держави. Економічні перспективи сільськогосподарських товаровиробників, що генерують додану вартість, корелюють з інвестиційною політикою держави (регіону), спрямованою на розширене відтворення ресурсів. Необхідною умовою для впровадження ефективного, конкурентоздатного та високопродуктивного сільськогосподарського виробництва є активізація інвестиційної діяльності, що фінансує проекти та програми розвитку аграрного сектора. Ця діяльність ґрунтується на чітко сформульованій державній інвестиційній політиці, законодавчому регулюванні, визначених пріоритетах та напрямках, що забезпечують формування дієвого механізму управління інвестиціями, створення економічно сприятливих умов для акумуляції та ефективного використання капіталу, з урахуванням сучасних реалій та специфіки аграрного сектора.

Варто зауважити, що аналіз динаміки частки діючих суб'єктів господарювання в аграрному секторі протягом 2014-2023 років виявив чітко виражені тенденції. У період з 2014 по 2017 роки спостерігалось стабільне зростання, що досягло пікового значення в 4,24% у 2017 році, що є свідченням позитивної динаміки функціонування та розвитку аграрного сектора,

зумовленої сприятливими макроекономічними умовами, ефективною державною підтримкою та зростанням споживчого попиту на сільськогосподарську продукцію. Однак, починаючи з 2017 року, зафіксовано стійке зниження частки, що набуло критичного характеру в період 2021-2023 років, коли показник досяг мінімального значення в 3,08%. Ця тенденція обумовлена комплексом факторів, включаючи економічну нестабільність, скорочення обсягів державної підтримки аграрної сфери, трансформацію ринкових умов та, особливо, деструктивний вплив повномасштабного воєнного конфлікту, який спричинив руйнування інфраструктури, логістичні ускладнення, релокацію підприємств, обмеження доступу до ресурсів та міграцію населення (рис. 2.1.).

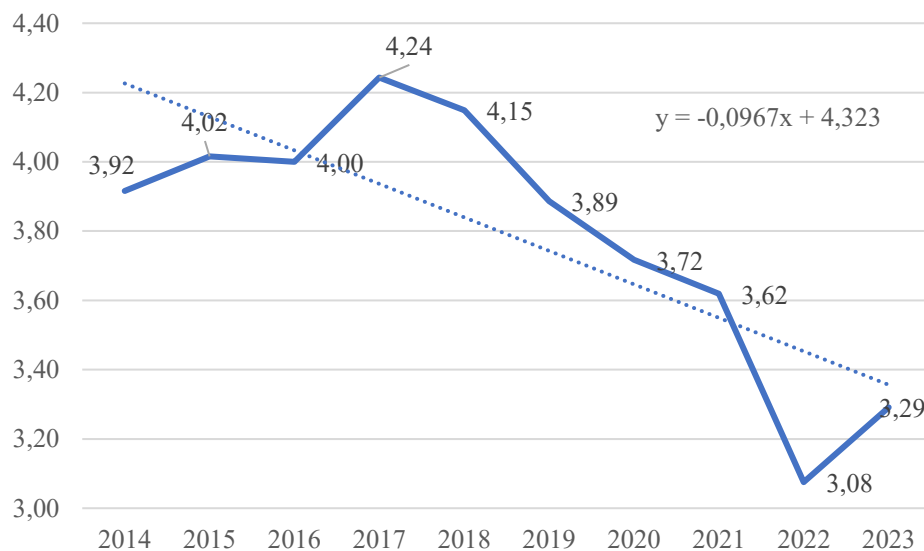

Рисунок 2.1. Тенденції зміни частки діючих суб'єктів господарювання у галузі сільського, лісового та рибного господарства в загальній їх кількості, 2014-2023 рр., %

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Зміни частки діючих суб'єктів господарювання у галузі сільського, лісового та рибного господарства тісно корелюють з їх загальною кількістю.

Так, на загальнонаціональному рівні спостерігається коливання кількості суб'єктів аграрної сфери, з помітним зростанням у 2015 році (79,28 тис. одн.) та подальшим зниженням, особливо різким у 2022 році (53,28 тис. одн.), що, обумовлено впливом повномасштабного воєнного конфлікту. Однак, у 2023 році спостерігається часткове відновлення (62,96 тис. одн.).

Лінія тренду, що описує цю динаміку, має вигляд: $y = -0,0967x + 4,323$, де "у" відображає частку діючих суб'єктів господарювання у відповідному році (у %), а "х" – номер року в аналізованому періоді. Коефіцієнт регресії "b", що дорівнює -0,0967, вказує на середню зміну "у" при зміні "х" на одиницю. У контексті дослідження це означає, що кожен наступний рік характеризується зменшенням частки діючих суб'єктів господарювання в галузі сільського, лісового та рибного господарства в загальній їх кількості на 0,0967%.

Регіональний аналіз виявляє суттєві відмінності. Так, у Вінницькій, Київській, Кіровоградській та Полтавській областях спостерігається відносно стабільна динаміка з незначними коливаннями, що є свідченням відносної економічної стійкості аграрного сектору в цих регіонах України. Водночас, у Донецькій, Запорізькій, Луганській, Херсонській областях зафіксовано різке скорочення кількості суб'єктів, особливо у 2022-2023 роках, що є прямим наслідком бойових дій та окупації частини цих територій.

Особливу увагу привертає Закарпатська область, де спостерігається різке зростання кількості суб'єктів у 2017-2018 роках, що може бути пов'язано з особливостями регіональної економіки (табл. 2.1).

Загалом, аналіз табл. 2.1. демонструє неоднорідність впливу зовнішніх факторів на аграрний сектор України, з помітним негативним впливом воєнного конфлікту на східні та південні регіони, та відносною стійкістю в центральних та західних областях.

Варто, зауважити, що в аграрному секторі економіки функціонує гетерогенна структура підприємств, що характеризується різноманітністю форм власності та організаційно-правових форм.

Таблиця 2.1. Тенденції зміни діючих суб'єктів господарювання у галузі сільського, лісового та рибного господарства за регіонами України, 2014-2023 рр., тис. одн.

Регіон	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Україна	75,66	79,28	74,62	76,59	76,33	75,45	73,37	70,80	53,28	62,96
Вінницька	4,52	4,94	4,81	4,54	4,43	4,41	4,29	4,20	3,71	4,22
Волинська	1,58	1,70	1,51	1,50	1,44	1,46	1,36	1,38	1,24	1,46
Дніпропетровська	6,40	6,73	6,40	6,36	6,22	6,23	6,22	6,02	5,30	5,89
Донецька	2,19	2,23	2,17	2,25	2,17	2,21	2,07	1,99	0,81	1,12
Житомирська	2,02	2,15	2,00	2,03	2,10	2,18	2,10	2,01	1,76	2,01
Закарпатська	1,63	1,68	1,73	2,75	3,46	2,43	1,93	1,83	1,41	1,41
Запорізька	4,68	4,88	4,52	4,35	4,17	4,12	4,00	3,90	1,01	1,80
Івано - Франківська	1,57	1,57	1,39	1,46	1,45	1,50	1,42	1,31	1,16	1,38
Київська	3,49	3,73	3,71	3,71	3,73	3,78	3,73	3,56	2,97	3,44
Кіровоградська	4,57	4,71	4,50	4,59	4,51	4,59	4,49	4,43	4,24	4,56
Луганська	1,36	1,40	1,47	1,51	1,53	1,59	1,61	1,62	0,08	0,58
Львівська	2,33	2,45	2,19	2,19	2,17	2,19	2,20	2,25	1,94	2,28
Миколаївська	4,98	5,17	5,11	5,23	5,18	5,06	4,99	4,86	3,56	4,26
Одеська	6,05	6,37	5,84	6,57	6,33	5,96	5,64	4,57	3,44	4,24
Полтавська	3,90	4,08	3,85	3,99	4,06	4,12	4,10	4,13	3,71	4,27
Рівненська	1,39	1,52	1,30	1,24	1,26	1,27	1,24	1,30	1,20	1,32
Сумська	1,94	2,01	1,85	1,86	1,87	1,93	1,92	1,93	1,82	1,97
Тернопільська	2,05	2,17	1,86	1,74	1,74	1,68	1,70	1,68	1,55	1,77
Харківська	4,33	4,56	4,15	4,14	4,01	4,05	4,01	3,89	2,75	3,28
Херсонська	3,98	3,92	3,67	3,77	3,68	3,62	3,51	3,32	0,60	1,28
Хмельницька	2,62	2,81	2,54	2,59	2,52	2,56	2,56	2,47	2,18	2,47
Черкаська	3,39	3,62	3,54	3,56	3,54	3,62	3,56	3,44	3,03	3,40
Чернівецька	1,78	1,80	1,67	1,66	1,59	1,56	1,42	1,40	1,14	1,38
Чернігівська	1,84	1,87	1,68	1,77	1,80	1,85	1,83	1,87	1,57	1,82
м. Київ	1,10	1,22	1,17	1,24	1,37	1,49	1,48	1,46	1,11	1,36

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Цю структуру можна класифікувати на три основні типи:

сільськогосподарські підприємства є ключовими суб'єктами аграрного сектору, представлені юридичними особами, що здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції. Вони характеризуються широким спектром розмірів, від великих агрохолдингів, що володіють значними земельними ресурсами та виробничими потужностями, до середніх і малих підприємств, що спеціалізуються на конкретних видах продукції. Спеціалізація цих підприємств може охоплювати різні напрями, включаючи рослинництво,

тваринництво або їх комбінацію, що дозволяє їм ефективно використовувати наявні ресурси та адаптуватися до ринкових умов.

фермерські господарства є важливою складовою аграрного сектору, представляючи собою форму підприємницької діяльності фізичних осіб, які займаються виробництвом сільськогосподарської продукції. Ці господарства відрізняються різноманітністю розмірів і спеціалізації, але, як правило, вони є меншими за сільськогосподарські підприємства. Фермерські господарства часто відіграють ключову роль у виробництві нішевих продуктів, органічної продукції та в розвитку сільських територій.

господарства населення є важливим сегментом аграрного сектору, представлені фізичними особами, які здійснюють виробництво сільськогосподарської продукції для власного споживання або для реалізації на ринку. Вони відіграють значну роль у забезпеченні продовольчої безпеки, особливо в сільських регіонах, де вони часто є основними виробниками продуктів харчування. Господарства населення сприяють збереженню традиційних методів господарювання та забезпечують додаткові джерела доходу для сільського населення (табл. 2.2).

Таблиця 2.2. Діяльність особистих селянських господарств, 2015-2023

рр.

Показник	Рік								
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Кількість господарств, тис. од.	4108,4	4075,2	4031,7	3996,50	3975,10	3954,8	3921,5	3853,2	3845,3
Площа земельних ділянок, тис.га	6307,2	6268	6175,6	6132,20	6133,60	6125,7	6120,0	6021,4	6061,7
Середній розмір господарства, га	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,6	1,6	1,6
у тому числі з цільовим призначенням									
для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	803,1	799,7	793,3	791	788,3	787,0	777,1	762,1	764,1
для ведення особистого селянського господарства	2603,3	2580,9	2551	2513,4	2512,6	2517,7	2544,2	2513,4	2522,1

Продовження табл. 2.2.

% до загальної площі земельних ділянок	41,28	41,18	41,31	40,99	40,96	41,10	41,57	41,74	41,61
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2837,1	2818,9	2799	2 777,10	2 781,80	2 772,6	2 735,3	2 675,2	2 700,9
% до загальної площі земельних ділянок	44,98	44,97	45,33	45,29	45,35	45,26	44,69	44,43	44,56
з них узятих в оренду	315,9	330,2	338,5	345	348,2	350,9	367,1	365,8	389,1
Коефіцієнт співвідношення площ, призначених для особистого господарства та товарного виробництва	0,92	0,92	0,91	0,91	0,90	0,91	0,93	0,94	0,93

*Дані за 2014-2015 рр. у публічному доступі відсутні

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

Аналізуючи діяльність особистих селянських господарств за 2015-2024 рр., необхідно відзначити відносно стабільне їх функціонування, хоча й незначне, скорочення протягом аналізованого періоду, що корелює з загальною тенденцією зменшення кількості суб'єктів господарювання в аграрному секторі, (табл. 2.1). Це може свідчити про поступову консолідацію аграрного виробництва.

Співвідношення частки діючих суб'єктів господарювання у галузі сільського, лісового та рибного господарства в загальній їх кількості та кількості господарств наведено на рис. 2.2.

Лінія тренду, що описує цю динаміку кількості господарств ($y = -31,733x + 4161,4$), має чіткий низхідний характер, підтверджуючи стабільне скорочення кількості господарств в середньому на 31,733 тис. одиниць щороку.

Важливо зазначити, що площа земельних ділянок, що перебувають у користуванні особистих селянських господарств, також демонструє тенденцію до скорочення. При цьому, структура використання земельних ділянок залишається відносно стабільною, з переважанням площ, призначених для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (44,56% у 2023 році) та особистого селянського господарства (41,61% у 2023 році). Середній розмір господарства – 1,5-1,6 га.

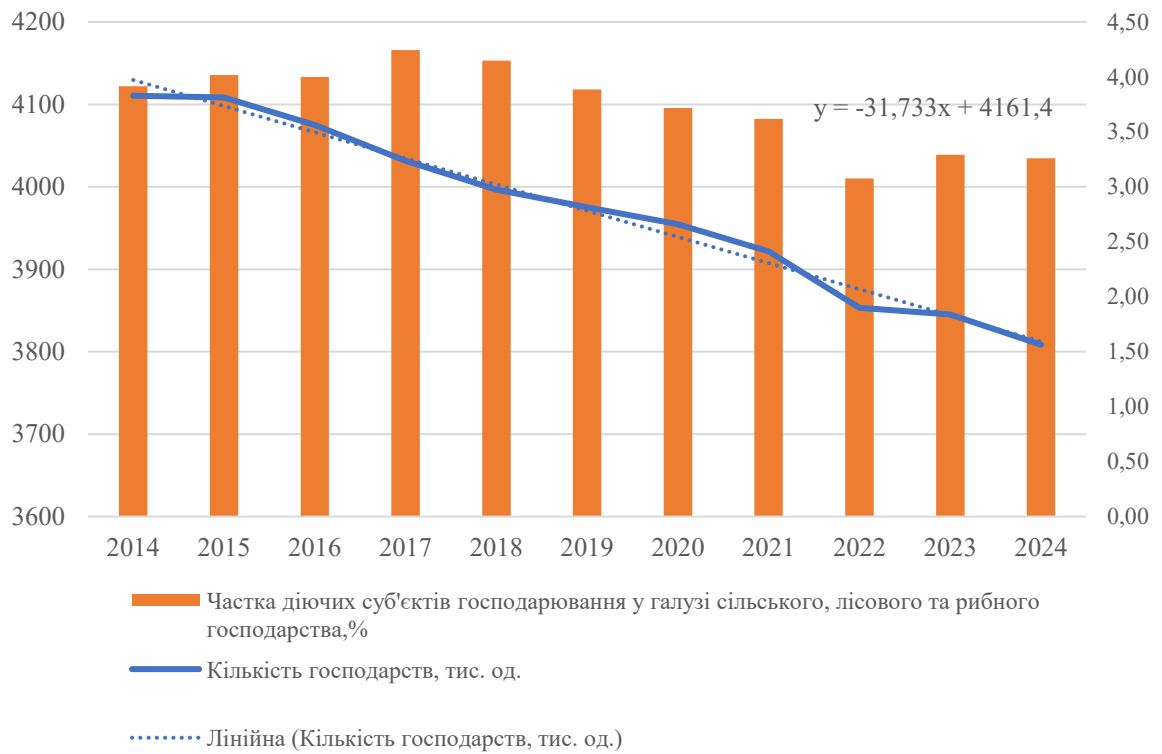

Рисунок 2.2. Співвідношення динаміки кількості господарств (тис. од.) та частки діючих суб'єктів господарювання в галузі сільського, лісового та рибного господарства України (%), 2014-2024 рр.

*Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

** Дані 2024 року прогнози

Слід зауважити, що частка орендованих земельних ділянок у структурі особистих селянських господарств демонструє тенденцію до зростання.

Коефіцієнт співвідношення площ, призначених для особистого господарства та товарного виробництва залишається відносно стабільним, окрім 2019 року та 2022 року та складає в середньому 0,92.

Земля, як основний засіб сільськогосподарського виробництва має домінуюче значення в оцінці аграрної ресурсної бази України.

У структурі земельного фонду країни сільськогосподарські угіддя займають 68,5%, лісові масиви – 17,7%, а водні об'єкти – 4,0%.

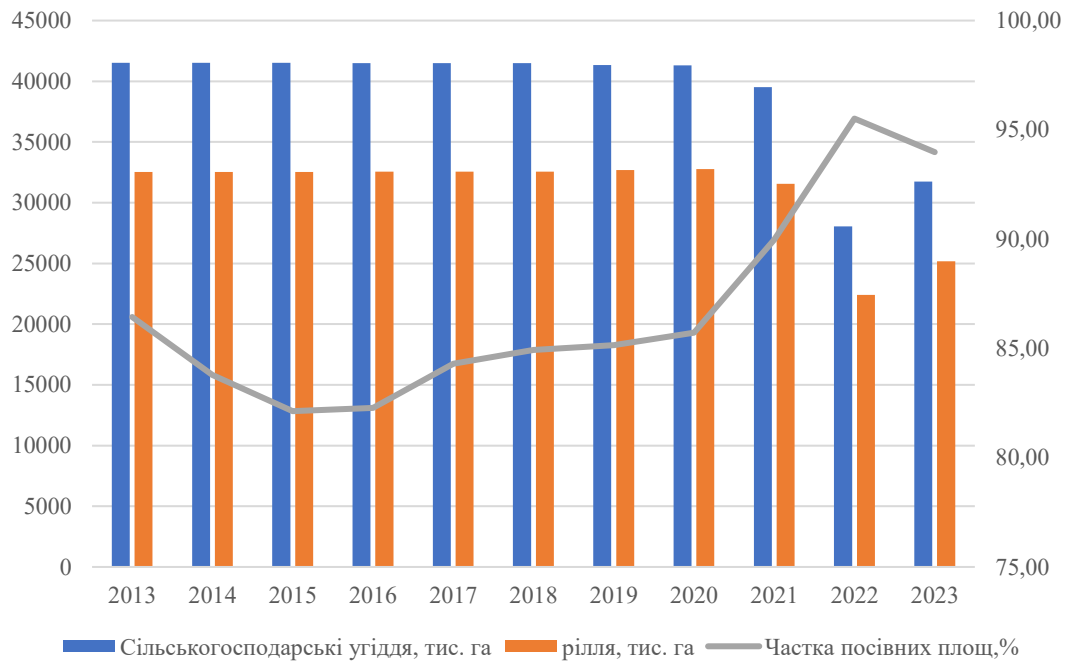

Рисунок 2.3. Розподіл земельних ресурсів у 2013-2023 роках

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Оптимізація структури посівних площ є критичним фактором для ефективного використання земельних ресурсів та дотримання агротехнологічних вимог у сільськогосподарських підприємствах. Збалансоване співвідношення між галузями рослинництва та тваринництва визначає продуктивність та стійкість аграрного виробництва. Рослинництво, що включає вирощування різноманітних сільськогосподарських культур, може бути класифіковане на чотири основні групи: зернові та зернобобові, технічні, картопля та овоче-баштанні, а також кормові культури.

Структура посівних площ безпосередньо впливає на врожайність, загальну продуктивність землі, стан кормової бази та розвиток тваринництва, що, в свою чергу, визначає рівень виробництва продукції кожного аграрного товаровиробника. Аналіз структури посівних площ сільськогосподарських культур в Україні за категоріями господарств, представлений у табл. 2.3.

Аналіз даних табл. 2.3. свідчить про суттєві відмінності в спеціалізації між різними типами господарств. Сільськогосподарські підприємства демонструють більш виражену спеціалізацію на зернових та технічних

культурах. Частка останніх у 2024 році досягла майже 50%, що може бути пов'язано з більшими можливостями для інвестицій у сучасні технології та обладнання для вирощування цих культур. Натомість, частка кормових культур у підприємствах є відносно низькою, що може свідчити про зменшення питомої ваги тваринництва в їх діяльності.

Таблиця 2.3. Структура посівних площ сільськогосподарських культур в Україні за категоріями господарств, 2013-2024, %

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
<i>Господарства усіх категорій</i>										
Культури зернові та зернобобові	57,88	54,83	55,13	53,59	53,24	53,72	54,88	54,74	56,17	47,84
Культури технічні	27,26	30,59	30,73	32,33	33,39	33,30	32,42	32,85	32,08	39,84
Коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі	6,95	6,95	6,79	6,85	6,71	6,58	6,54	6,57	6,34	7,08
Культури кормові	7,90	7,62	7,36	7,23	6,65	6,40	6,16	5,84	5,42	5,24
<i>Підприємства</i>										
Культури зернові та зернобобові	61,28	57,16	54,25	56,09	55,23	55,89	57,40	57,80	58,67	47,86
Культури технічні	33,26	37,81	35,42	39,63	41,21	40,86	39,60	39,48	38,89	49,93
Коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі	0,40	0,43	0,37	0,39	0,31	0,28	0,28	0,30	0,27	0,27
Культури кормові	5,06	4,59	3,80	3,89	3,25	2,98	2,72	2,42	2,16	1,94
<i>Господарства населення</i>										
Культури зернові та зернобобові	50,06	49,59	49,07	47,96	48,68	48,70	49,04	49,16	50,18	54,45

Продовження табл. 2.3.

Культури технічні	13,45	14,40	14,85	15,82	15,45	15,76	15,77	15,73	15,80	15,88
Коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі	22,04	21,59	21,26	21,44	21,40	21,21	21,05	21,23	20,82	27,97
Культури кормові	14,45	14,43	14,83	14,78	14,47	14,32	14,14	13,88	13,19	1,70

**Дані за 2022-2023 рр. у публічному доступі відсутні*

***Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Господарства населення, на відміну від підприємств, мають більш диверсифіковану структуру посівних площ. Вони також вирощують зернові та технічні культури, але значну частку займають коренеплоди, бульбоплоди, овочеві та баштанні культури, що свідчить про їх важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки населення. Варто зауважити, що частка кормових культур у господарствах населення є відносно вищою порівняно з підприємствами за 2013-2021 рр., проте вона також демонструє значне зниження, особливо у 2024 році, коли показник сягнув 1,70%. Це може свідчити про зменшення поголів'я худоби в господарствах населення або про зміну структури кормів, що використовуються для тваринництва.

В цілому у структурі посівних площ сільськогосподарських культур домінують сільськогосподарські підприємства (75%), при цьому їх частка має тенденцію до поступового збільшення починаючи з 2016 року. Водночас, спостерігається скорочення частки домогосподарств з 30,28% у 2013 році до 24,61% у 2024 році (рис. 2.4.).

Фундаментальним аспектом соціально-економічної стійкості будь-якої держави є гарантія продовольчої безпеки її громадян. У цьому контексті тваринництво виступає не просто як галузь сільського господарства, а як стратегічний сектор, що визначає не лише якість харчування населення, але й потенціал розвитку суміжних галузей промисловості.

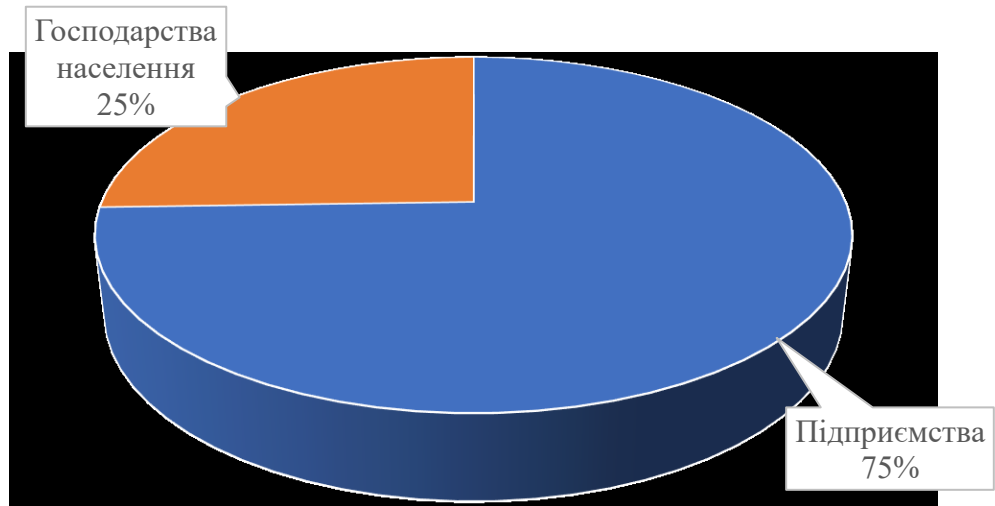

Рисунок 2.4. Структура посівних площ сільськогосподарських культур в Україні за категоріями господарств у 2024 році, %

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Тваринництво забезпечує ринок високоцінними продуктами харчування, такими як м'ясо, молоко та яйця, які є невід'ємною частиною раціону людини.

Таблиця 2.4. Динаміка змін кількості поголів'я худоби та птиці в Україні за 2013-2024 роки, %

Вид сільськогосподарських тварин	Рік											
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Велика рогата худоба, тис. голів</i>												
Темп росту базовий, %	x	97,59	83,60	80,72	79,26	76,00	71,74	66,55	61,86	56,91	49,66	46,41
Темп росту ланцюговий, %	x	97,59	85,66	96,56	98,19	95,89	94,40	92,77	92,95	92,00	87,26	93,46
Темп приросту базовий, %	x	x	-13,99	-2,88	-1,46	-3,26	-4,26	-5,19	-4,69	-4,95	-7,25	-3,25
<i>у т. ч. корови, тис. голів</i>												
Темп росту базовий, %	x	98,22	88,58	84,82	82,56	79,00	75,14	70,02	65,50	60,45	52,96	49,44
Темп росту ланцюговий, %	x	98,22	90,19	95,75	97,34	95,68	95,12	93,18	93,54	92,29	87,62	93,35
Темп приросту базовий, %	x	x	-9,63	-3,76	-2,26	-3,57	-3,85	-5,12	-4,52	-5,05	-7,49	-3,52
<i>Свині, тис. голів</i>												
Темп росту базовий, %	x	104,56	97,02	93,43	88,02	80,64	79,52	75,59	77,56	74,03	65,31	67,23

Продовження табл. 2.4.

Темп росту ланцюговий, %	x	104,56	92,79	96,30	94,21	91,62	98,62	95,06	102,60	95,45	88,22	102,94
Темп приросту базовий, %	x	x	-7,54	-3,59	-5,41	-7,38	-1,12	-3,93	1,96	-3,53	-8,72	1,92
<i>Вівці та кози, тис. голів</i>												
Темп росту базовий, %	x	99,83	78,88	76,25	75,64	75,33	72,98	69,30	65,61	62,96	54,16	52,14
Темп росту ланцюговий, %	x	99,83	79,02	96,66	99,21	99,58	96,89	94,95	94,68	95,96	86,03	96,27
Темп приросту базовий, %	x	x	-20,95	-2,63	-0,60	-0,32	-2,34	-3,69	-3,69	-2,65	-8,80	-2,02
<i>Птиця, млн. голів</i>												
Темп росту базовий, %	x	107,57	99,63	95,28	94,21	95,66	98,88	102,99	93,74	94,44	84,31	86,27
Темп росту ланцюговий, %	x	107,57	92,62	95,64	98,87	101,54	103,37	104,16	91,02	100,75	89,27	102,33
Темп приросту базовий, %	x	x	-7,94	-4,34	-1,07	1,45	3,22	4,11	-9,25	0,70	-10,14	1,96

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Крім того, воно є джерелом критично важливої сировини для легкої та переробної промисловості, включаючи шкіру, хутро та вовну. Важливим, але часто недооціненим аспектом є роль тваринництва у підтримці родючості ґрунтів через виробництво органічних добрив, що є необхідним елементом сталого сільського господарства [27].

Аналіз динаміки поголів'я худоби та птиці в Україні протягом 2013-2024 років, представлений у табл. 2.4, виявляє чіткі тенденції до скорочення поголів'я великої рогатої худоби, свиней, овець та кіз. Так, за досліджуваний проміжок часу, скорочення поголів'я ВРХ склало 53,59%, свиней – на 32,77%, овець та кіз – 46,86%, птиці – 13,73%. Особливо тривожним є скорочення поголів'я корів, що має прямий вплив на молочне тваринництво (скорочення склало 50,56%).

Аналіз табл. 2.5, що відображає динаміку змін структури поголів'я худоби та птиці в Україні за період 2013-2024 років, виявляє чітку тенденцію до консолідації виробництва на великих підприємствах. Спостерігається зростання частки поголів'я великої рогатої худоби, корів, свиней та птиці, що утримується на підприємствах, особливо в останні роки. Це свідчить про зміну структури аграрного сектору, де великі гравці отримують перевагу завдяки

можливостям для інвестицій та ефективному управлінню. Водночас, господарства населення продовжують відігравати важливу роль у виробництві овець та кіз, що може бути пов'язано з особливостями цього сегменту ринку.

Ці тенденції необхідно враховувати при розробці державної аграрної політики, спрямованої на підтримку та розвиток різних категорій господарств, з урахуванням їх специфіки та потенціалу.

Ефективність аграрного виробництва є безпосередньо залежними від рівня забезпечення трудовими ресурсами, а також від застосування науково обґрунтованих методів управління ними. Людський фактор, у оптимальному поєднанні з природним та матеріально-технічним, виступає ключовим елементом, що формує рушійну силу становлення, розвитку та ефективного функціонування усіх соціально-економічних структур у сільській місцевості. В умовах ринкової економіки зростають вимоги до кваліфікації та професійних якостей працівників аграрного сектору, що виступають як носії та персоніфіковані власники робочої сили.

Таблиця 2.5. Динаміка змін структури поголів'я худоби та птиці в Україні за 2013-2024 роки, %

Вид с.-г тварин	Рік											
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
<i>Велика рогата худоба, тис. голів</i>	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
підприємства	32,22	32,08	32,99	33,34	32,41	32,64	33,56	33,33	25,67	40,83	42,66	42,74
господарства населення	67,78	67,92	67,01	66,66	67,59	67,36	66,44	66,67	74,33	59,17	57,34	57,26
<i>у т. ч. корови, тис. голів</i>	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
підприємства	22,20	22,96	23,20	23,22	22,91	23,10	24,03	24,24	25,22	29,14	30,26	30,14
господарства населення	77,80	77,04	76,80	76,78	77,09	76,90	75,97	75,76	74,78	70,86	69,74	69,86
<i>свині, тис. голів</i>	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
підприємства	51,39	50,07	51,77	53,65	54,37	55,59	58,40	37,40	63,70	63,55	68,22	68,40
господарства населення	48,61	49,93	48,23	46,35	45,63	44,41	41,60	62,60	36,30	36,45	31,78	31,60

Продовження табл. 2.5.

вівці та кози, тис. голів	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
підприємства	15,22	16,28	15,14	14,45	14,51	14,79	15,05	13,89	13,37	14,96	12,34	12,30
господарства населення	84,78	83,72	84,86	85,55	85,49	85,21	84,95	86,11	86,63	85,04	87,66	87,70
птиця, млн. голів	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
підприємства	61,24	60,10	58,46	56,87	55,94	57,14	58,55	59,26	55,99	56,42	57,48	57,60
господарства населення	38,76	39,90	41,54	43,13	44,06	42,86	41,45	40,74	44,01	43,58	42,52	42,40

*Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

Однак, сучасний стан аграрного сектору України характеризується гострою проблемою забезпечення трудових ресурсів, що є наслідком системної кризи, депопуляції сільських територій та, особливо, руйнівного впливу воєнних дій. Війна спричинила значні втрати трудового потенціалу, міграцію населення, руйнування інфраструктури та обмеження доступу до ресурсів, що поглибило існуючі проблеми та створило нові виклики для аграрного сектору. Це призводить до погіршення кількісних та якісних характеристик кадрового потенціалу, що відображено в табл. 2.6.

Таблиця 2.6. Тенденції змін чисельності та заробітної працівників зайнятих в сільському господарстві за 2013-2024 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кількість найманих працівників, тис. осіб	7200	7100	6438	6462	6576	6960	7291	7254	7249	5984	5734	5660
Сільське, лісове та рибне господарство, тис. осіб	688	671	582	598	574	565	553	524	520	448	419	408
У відсотках до загального підсумку, %	9,56	9,45	9,04	9,26	8,73	8,12	7,59	7,22	7,18	7,49	7,31	6,75

Продовження табл. 2.6.

Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	3265	3480	4195	5183	7104	8865	10497	11591	14014	14847	17442	21473
Сільське, лісове та рибне господарство, грн.	2340	2556	3309	4195	6057	7557	8856	9757	12287	13061	14625	18012
У відсотках до середнього значення, %	71,67	73,45	78,90	78,90	78,90	78,90	78,90	78,90	78,90	78,90	78,90	78,90
Кількість зайнятого населення, тис. осіб	8800	8797	8180	8108	8141	8532	9018	8932	8936	7502	7422	7430
Сільське, лісове та рибне господарство, тис. осіб	755	733	643	659	636	626	610	576	576	489	457	440,0
У відсотках до загального підсумку, %	8,58	8,34	7,86	8,12	7,81	7,34	6,77	6,45	6,45	6,51	6,16	5,78

*Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

** Дані 2024 року прогнози

Аналіз даних табл. 2.6. свідчить про стійку тенденцію до скорочення як кількості найманих працівників, так і загальної кількості зайнятого населення в аграрному секторі. Так, за досліджуваний проміжок часу загальне скорочення кількості найманих працівників склало 21,4%, зайнятого населення – 15,6%.

Варто зауважити, що особливо різке скорочення спостерігається в 2022 році, що, пов'язано з впливом воєнних дій та значним переміщенням частини населення (табл. 2.7).

Таблиця 2.7. Ланцюгові темпи змін чисельності та заробітної працівників зайнятих в сільському господарстві за 2013-2024 рр., %

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Кількість найманих працівників, тис. осіб	98,61	90,67	100,38	101,76	105,84	104,76	99,50	99,92	82,56	95,82	98,70
Сільське, лісове та рибне господарство, тис. осіб	97,51	86,73	102,83	95,99	98,36	97,94	94,67	99,33	86,19	93,53	97,29
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	106,58	120,55	123,55	137,06	124,79	118,41	110,43	120,90	105,94	117,47	123,12
Сільське, лісове та рибне господарство, грн.	109,23	129,46	126,78	144,40	124,75	117,19	110,18	125,93	106,29	111,98	123,16
Кількість зайнятого населення, тис. осіб	99,96	92,99	99,12	100,40	104,81	105,69	99,05	100,05	83,95	98,93	100,11
Сільське, лісове та рибне господарство, тис. осіб	97,14	87,62	102,51	96,50	98,50	97,45	94,40	100,02	84,80	93,52	96,30

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Скорочення кількості найманих працівників та зайнятого населення в аграрному секторі є критичним фактором, що негативно впливає на ефективність аграрного виробництва та його конкурентоспроможність. Це зумовлено зменшенням доступності кваліфікованих кадрів, що є необхідними для впровадження сучасних технологій та ефективного управління аграрними підприємствами.

Загальний розподіл найманих та зайнятих працівників за категоріями господарств, демонструє універсальну тенденцію до скорочення трудових ресурсів, що охоплює всі форми господарювання в аграрному секторі. Це свідчить про системний характер проблеми, яка не обмежується окремими типами господарств, а є відображенням загальних соціально-економічних процесів, що відбуваються в сільській місцевості.

Рисунок 2.5. Співвідношення динаміки змін середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві та кількості зайнятого населення, %

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Аналіз цих характеристик є необхідним для оцінки потенціалу сільськогосподарського виробництва та визначення напрямків його подальшого розвитку.

Таким чином, детермінуюча роль соціально-економічної значущості аграрного сектору та його поточного стану розвитку виступає ключовим фактором у формуванні державної та регіональної інвестиційної політики. Аналіз динаміки частки діючих суб'єктів господарювання в аграрному секторі України протягом 2014-2023 років виявив позитивну тенденцію зростання до 2017 року, що свідчило про сприятливі умови, проте подальше стійке зниження, особливо критичне у 2021-2023 роках, відображає негативний вплив економічної нестабільності та повномасштабного воєнного конфлікту. Такі тенденції обумовлюють необхідність активізації державної підтримки та створення сприятливих інвестиційних умов для відновлення та розвитку

аграрного сектору з урахуванням європейських векторів та консолідації зусиль.

2.2. Аналіз економічної результативності функціонування аграрного сектору

Важливим показником оцінки економічної результативності аграрного сектору є частка галузі в загальній структурі ВВП країни. Такий аналіз є важливим інструментом для дослідження інвестиційного забезпечення аграрного сектору, оскільки дозволяє встановити кореляцію між макроекономічними показниками та ефективністю впровадження інвестиційних стратегій (рис. 2.6).

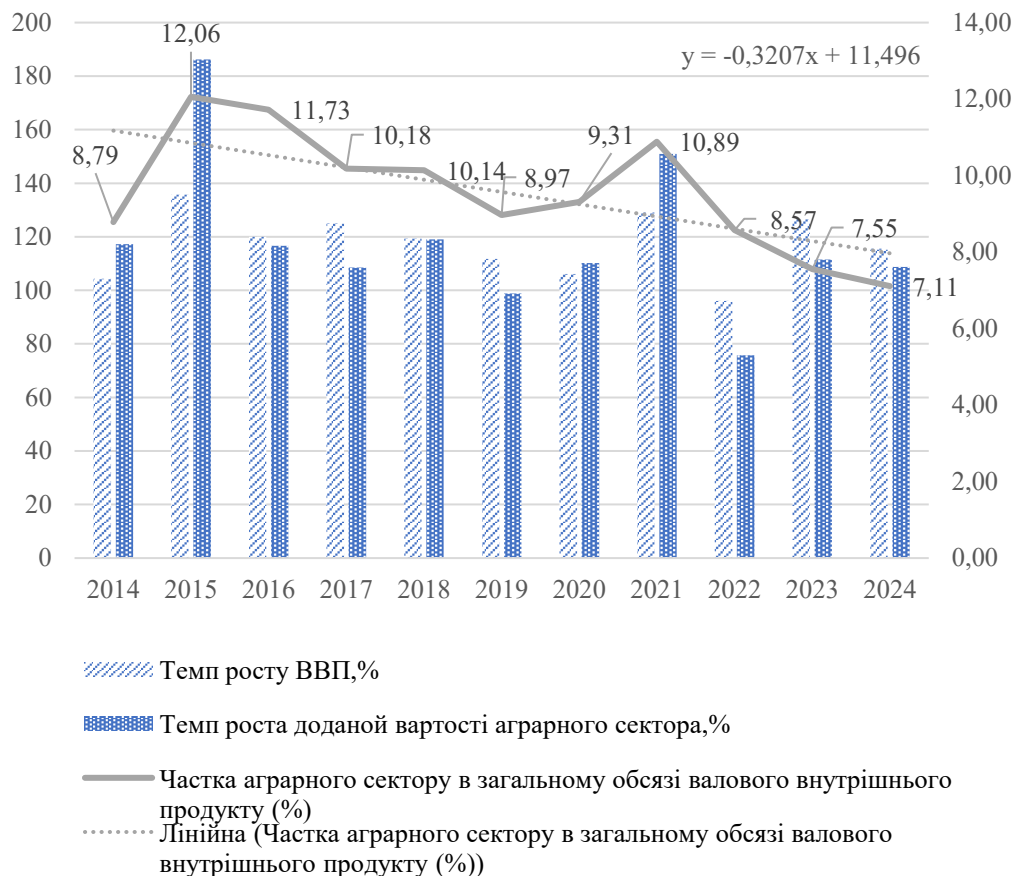

Рисунок 2.5. Динаміка змін (ланцюгові коефіцієнти) валового внутрішнього продукту і валової доданої вартості аграрного сектора, 2014-2024 рр.,%

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Функція тренду представлена лінійною функцією та має таких вигляд: $y = -0,3207x + 11,496$, де y – частка аграрного сектору в загальному обсязі валового внутрішнього продукту у відповідному році, %; x – номер року в періоді, при цьому коефіцієнт регресії $b = -0,3207$ показує середню зміну y із підвищенням чи зниженням величини чинника x на одиницю його виміру, тобто, в нашому випадку кожен наступний рік може характеризуватись зменшенням частки аграрного сектору у ВВП на 0,3207%.

Таким чином, аналіз табл. 2.8 демонструє складну динаміку розвитку аграрного сектору України в контексті загальних макроекономічних змін. Протягом періоду 2013-2024 рр. спостерігається загальна тенденція до зростання валового внутрішнього продукту, проте з відчутними коливаннями, особливо у 2022 році, що зумовлено повномасштабним вторгненням російської федерації. Валова додана вартість аграрного сектору також демонструє зростання, але з більшою волатильністю, що свідчить про чутливість галузі до зовнішніх факторів, таких як погодні умови та ціни на сільськогосподарську продукцію.

Водночас, частка аграрного сектору у ВВП має тенденцію до зниження, свідчить про зростання частки інших галузей економіки в загальній галузевій структурі економіки України.

Таблиця 2.8. Тенденції змін валового внутрішнього продукту і валової доданої вартості аграрного сектора, 2013-2024 рр.,

Рік	Валовий внутрішній продукт, млн.грн	Сільське, лісове та рибне господарство, млн. грн.	Частка аграрного сектору в загальному обсязі валового внутрішнього продукту (%)
1	2	3	4
2013	1 404 669	109 785	7,82
2014	1 465 198	128 738	8,79
2015	1 988 544	239 806	12,06
2016	2 385 367	279 701	11,73
2017	2 981 227	303 419	10,18
2018	3 560 302	360 998	10,14

Продовження табл. 2.8.

2019	3 977 198	356 563	8,97
2020	4 222 026	393 077	9,31
2021	5 450 849	593 367	10,89
2022	5239114	449148	8,57
2023	6627961	500540	7,55
2024	7658659	544620	7,11

*Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

Варто зауважити, що особливо важливим є внесок аграрного сектору в експортний потенціал України. За даними, наведеними на рис. 2.6., близько 60% державного експорту припадає на продукцію сільського господарства. Це підкреслює виняткову роль аграрної галузі як ключового експортера, що забезпечує значні валютні надходження в країну.

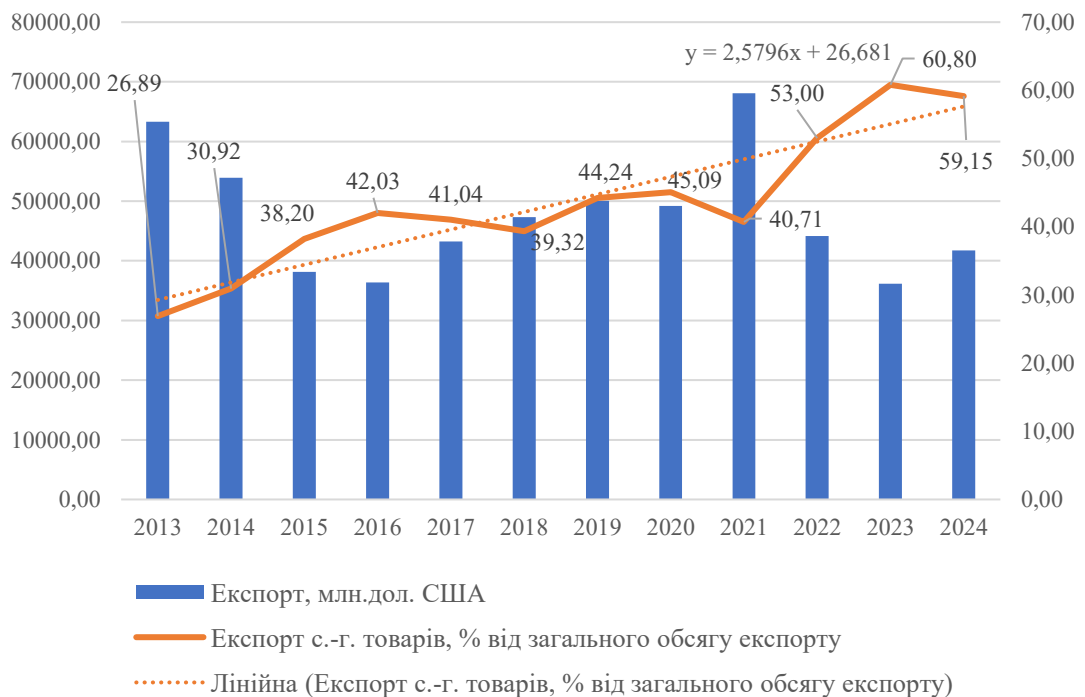

Рисунок 2.7 Динаміка експортного потенціалу продукції сільського господарства, 2013-2024 рр.

*Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

Динаміка експортного потенціалу продукції сільського господарства, 2013-2024 рр. представлена лінійною функцією тренду, що має вигляд: $y =$

$2,5796x + 26,681$, де: y – частка експорту сільськогосподарських товарів у загальному обсязі експорту у відповідному році, %, x – номер року в аналізованому періоді (наприклад, 2013 відповідає $x=1$, 2014 – $x=2$ і так далі). Коефіцієнт регресії $b = 2,5796$ показує середню зміну частки експорту сільськогосподарських товарів у загальному обсязі експорту при зміні номера року на одиницю. Тобто, кожен наступний рік характеризується збільшенням частки експорту сільськогосподарських товарів у загальному обсязі експорту в середньому на 2,5796 %.

Аналіз табл. 2.9 демонструє ключові тенденції у структурі аграрного експорту України протягом 2013-2024 років.

Таблиця 2.9. Структура аграрного експорту, 2013-2024 рр.,%

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Експорт с.-г. сировини, млн. долл США	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Живі тварини; продукти тваринного походження	6,4	6,1	5,7	5,1	6,2	6,5	5,8	5,4	4,9	6,3	6,2	6,7
Продукти рослинного походження	52,1	52,4	54,7	53,0	51,9	53,1	58,3	53,6	56,1	57,6	53,3	54,8
Жири та олії тваринного або рослинного походження	20,6	22,9	22,7	25,9	25,9	24,2	21,4	25,9	25,4	25,4	25,7	23,3
Готові харчові продукти	20,9	18,6	16,9	16,0	15,9	16,2	14,5	15,2	13,7	10,7	14,9	15,2

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Домінуючою складовою експорту стабільно залишається продукція рослинного походження, що підкреслює важливість зернових та олійних культур для зовнішньої торгівлі країни (в середньому 54,2% за досліджуваний

проміжок часу). Водночас, спостерігається загальне зростання частки жирів та олій тваринного або рослинного походження, що свідчить про посилення позицій цієї категорії на міжнародних ринках (з 20,6% у 2013 році до 23,3% у 2024 році). На відміну від цього, частка готових харчових продуктів має тенденцію до зниження (з 20,9% у 2013 році до 15,2% у 2024 році). Експорт живих тварин та продуктів тваринного походження залишається незначним у загальній структурі аграрного експорту (близько 6% у середньому за відповідний проміжок часу). Загалом, структура аграрного експорту свідчить про домінуючу орієнтацію на сировинні та первинно перероблені товари рослинного походження.

Подальші наукові пошуки потребують необхідності дослідження цінових тенденцій на продукції сільського господарства. Індeksi цін агропродовольчої продукції аграрного сектору України представлено в табл. 2.10.

Таблиця 2.10. Індeksi цін аграрного сектору України за 2013-2024 рр.,%

Показник	Рік											
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Індекс сільськогосподарської продукції	113,6	102,2	95,2	106,3	97,8	108,2	101,4	89,9	116,4	75,0	105,6	94,8
Індекс цін продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами	97,1	124,3	154,5	109,0	111,5	109,3	92,4	119,2	136,0	101,2	92,4	104,1
Індекс споживчих цін	99,7	112,1	148,7	113,9	114,4	110,9	107,9	102,7	109,4	120,2	112,9	106,5
Індекс цін продукції сільського господарства, реалізованої домогосподарствами	106,9	110,1	135,2	108,8	122,9	110,4	109,3	112,0	128,9	119,7	120,4	121,1

*Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

** Дані 2024 року прогнозні

Аналіз індексів цін аграрного сектору України протягом 2013-2024 рр. виявляє значну динаміку, що відображає складність ціноутворення в галузі під впливом різноманітних економічних чинників, включаючи коливання врожайності, світові ціни, валютні курси, військові дії, стабільність ланцюгів постачання.

Загальний індекс сільськогосподарської продукції демонструє значну волатильність, у той час як індекси цін реалізації продукції підприємствами та домогосподарствами мають тенденцію до зростання, але з різними темпами та коливаннями.

Індекс цін продукції сільського господарства, реалізованої підприємствами демонструє більш виражену тенденцію до зростання протягом періоду, особливо у 2014-2015 та 2021 роках. Різке зниження спостерігалось у 2013, 2018-2019, 2022-2023 роках. Це може відображати зміни в собівартості виробництва, попиті на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також стратегії ціноутворення великих агровиробників. Також важливе значення мають зовнішні та внутрішні чинники впливу на торгову політику країни.

Індекс цін продукції сільського господарства, реалізованої домогосподарствами в цілому демонструє загальну тенденцію до зростання, але з більшими коливаннями порівняно з індексом цін підприємств. Піки зростання припадають на посткризові періоди (2015, 2021 та 2023 роки), що свідчить про більшу адаптивність домогосподарств, особливо невеликих товаровиробників до змін на внутрішньому ринку (рис. 2.8.).

Індекс споживчих цін на продовольчі товари показує відносно стабільне зростання, відображаючи загальну інфляційну динаміку в країні. Різкі стрибки спостерігалися у 2015 та 2022 роках, що відображає загальну економічну нестабільність у ці роки.

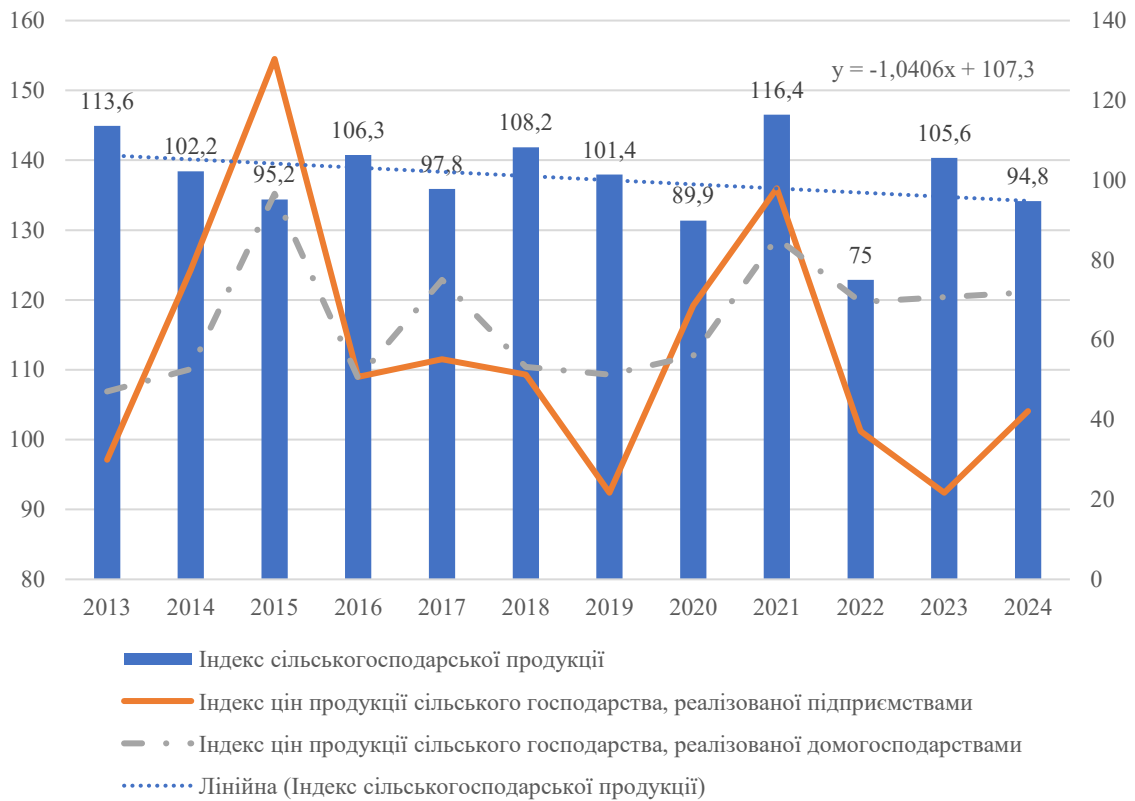

Рисунок 2.8. Тенденції зміни індексів цін сільськогосподарської продукції в Україні за 2013-2024 рр., %

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Варто зауважити, що динаміка цін, відображена в таблиці 2.10 та рис. 2.7, безпосередньо залежить від обсягів виробництва та ефективності використання ресурсів в аграрному секторі. Дослідження врожайності основних культур, продуктивності тваринництва та загальних обсягів виробництва дозволить краще зрозуміти причини цінових коливань та їхній вплив на економічну результативність галузі.

Аналіз даних табл. 2.11. дозволяє зробити наступні висновки щодо динамічних змін виробництва продукції рослинництва. Так, загальний обсяг виробництва зернових та зернобобових культур демонструє значну волатильність протягом досліджуваного періоду. Після відносно стабільних показників у 2013-2017 роках спостерігається зростання виробництва у 2018-2021 роках, досягаючи піку у 2021 році (86010,4 тис. т).

Таблиця 2.11. Динаміка виробництва продукції сільськогосподарських культур в Україні за 2013-2024 рр., тис. т

Види продукції	Рік											
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.Зернові та зернобобові	63051,3	63859,3	60125,8	66088,0	61916,7	70056,5	75143,2	64933,4	86010,4	53863,7	59772,2	67648,8
у тому числі:												
пшениця	22279,3	24114,0	26532,1	26043,4	26158,0	24605,8	28327,9	24877,4	34099,6	20729,2	21625,2	25711,8
ячмінь	7561,6	9046,1	8288,4	9435,7	8284,9	7349,1	8916,8	7636,3	8939,4	5608,2	5507,2	6504,7
жито	637,7	478,0	391,1	391,6	507,9	393,8	334,7	456,8	349,4	314,0	231,2	252,0
овес	467,3	612,5	488,5	499,9	471,4	418,5	422,0	510,0	438,5	378,5	427,3	395,0
просо	102,0	178,0	213,3	189,7	84,4	80,5	169,7	256,1	187,8	90,6	203,5	175,9
гречка	179,0	167,4	128,1	176,4	180,4	137,0	85,0	97,6	92,9	147,7	210,7	130,5
рис	145,1	50,9	62,5	64,7	63,9	69,2	54,6	60,7	41,8	3,1	11,1	5,7
кукурудза на зерно	30949,6	28496,8	23327,6	28074,6	24668,8	35801,1	35880,1	30290,3	33238,7	26186,9	31030,4	31806,3
сорго	354,4	224,2	188,3	191,2	198,5	194,0	192,0	106,6	105,9	40,3	42,4	18,8
зернобобові	371,5	481,1	502,1	876,6	1238,8	954,6	709,9	600,0	955,9	334,2	460,6	687,9
2.Цукрові буряки (фабричні)	10789,4	15734,1	10330,8	14011,3	14881,6	13967,7	10204,5	9150,2	10853,9	9941,5	9985,5	9621,7
3.Соняшник	11050,5	10133,8	11181,1	13626,9	12235,5	14165,2	15254,1	13110,4	16392,4	11328,8	12759,7	14527,8
4.Ріпак	2335,3	2198,0	1737,6	1153,9	2194,8	2750,6	3280,3	2557,2	2867,6	3318,0	3258,2	3407,0
5.Картопля	22258,6	23693,4	20839,3	21750,3	22208,2	22504,0	20269,2	20838,0	21356,3	20899,2	21358,6	20658,3
6.Овочі	9872,6	9637,5	9214,0	9414,5	9286,3	9440,2	9687,6	9652,8	9935,2	7511,6	8297,1	8540,5
7.Плоди та ягоди	2295,3	1999,1	2152,8	2007,3	2048,0	2571,3	2118,9	2023,9	2235,1	1994,8	2116,7	2111,6

*Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

** Дані 2024 року прогностні

Різне падіння виробництва фіксується у 2022 році (53863,7 тис. т), що, є наслідком повномасштабного воєнного вторгнення та пов'язаних з ним логістичних проблем, окупації територій та зменшення посівних площ. Варто зауважити, що у 2023 та 2024 роках спостерігається часткове відновлення виробництва, проте показники залишаються значно нижчими за рівень 2021 року.

У структурі зернових та зернобобових домінує пшениця, обсяги виробництва якої також зазнають значних коливань, але в цілому слідують загальній тенденції для цієї групи культур.

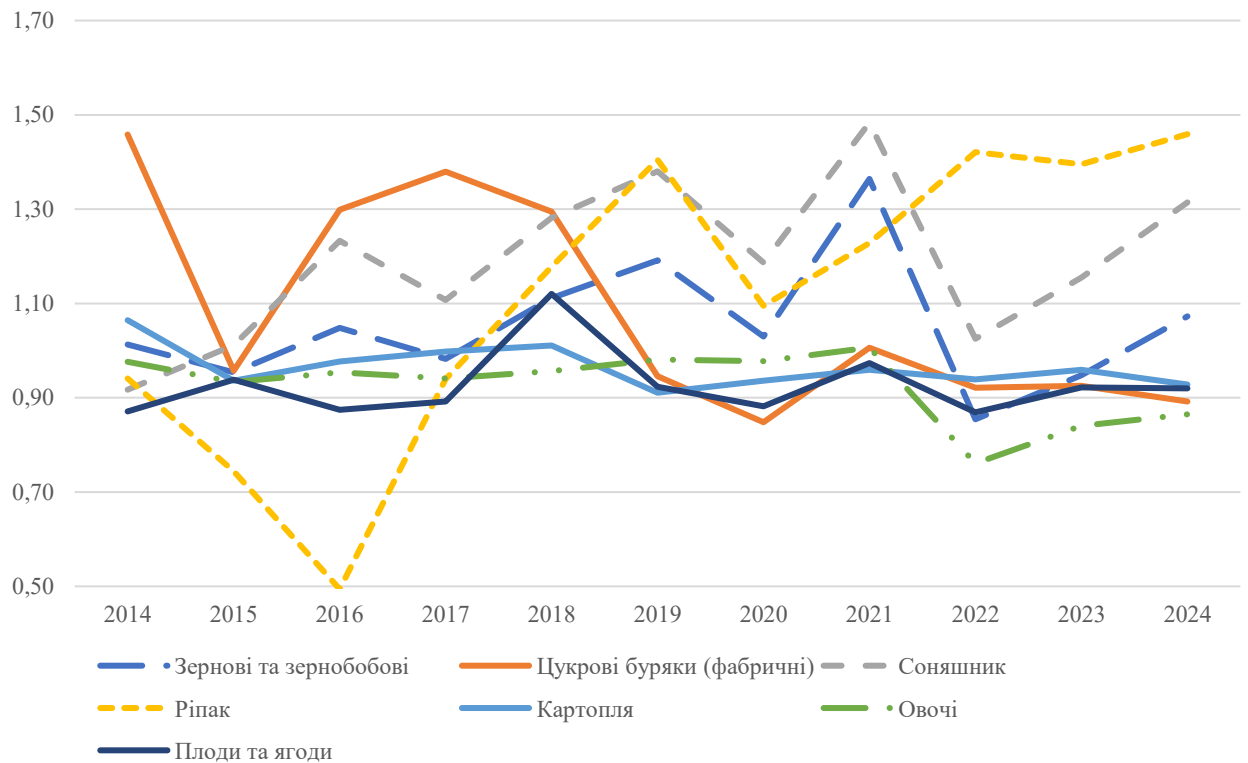

Рисунок 2.9. Базові індекси виробництва основних видів продукції сільського господарства 2014-2024 рр.

*Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

** Дані 2024 року прогнози

Виробництво цукрових буряків є нестабільним, але загалом демонструє тенденцію до зниження протягом досліджуваного періоду, особливо помітне скорочення спостерігається після 2017 року.

Виробництво соняшнику є значним за обсягами і, на відміну від зернових та цукрових буряків, демонструє більш стабільну динаміку з поступовим зростанням до 2021 року. Падіння виробництва у 2022 році є менш різким порівняно з зерновими, а у 2023 та 2024 роках спостерігається відновлення та зростання показника (рис. 2.8.).

Для підвищення економічної результативності галузі рослинництва ключовими факторами є зростання врожайності всіх сільськогосподарських культур та оптимізація витрат на їхнє виробництво і збут (табл. 2.12).

Таблиця 2.12. Урожайність основних видів сільськогосподарських культур в Україні, ц/га

Види продукції	Рік												AVERAGE
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Зернові та зернобобові	39,9	43,7	41,1	46,1	42,5	47,4	49,1	42,5	53,9	45,8	55,2	52,8	46,7
Цукрові буряки (фабричні)	398,9	476,5	435,8	494	474,9	508,5	461,1	416,2	479,1	541,2	525,3	520,2	477,6
Соняшник	21,7	19,4	21,6	23,5	20,2	23,0	25,6	20,2	24,6	21,6	24,5	24,0	22,5
Картопля	159,7	176,4	161,4	212,1	167,8	170,5	154,8	157,2	166,4	173,5	176,5	168,6	170,4
Овочі	199,9	207,8	206,1	361,2	207,9	214,3	214,0	207,4	215,4	200,3	209,2	208,1	221,0
Плоди та ягоди	103,5	95,2	98,5	72,5	103,1	128,4	108,1	105,6	117,3	116,1	119,0	121,9	107,4

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

*** Дані 2024 року прогнозні*

У табл. 2.12. відображено урожайність основних видів сільськогосподарських культур в Україні в центнерах з гектара (ц/га) за період з 2013 по 2024 роки, а також середнє значення урожайності за цей період.

Аналіз виявив різноспрямовану динаміку для різних видів продукції. У групі зернових та зернобобових спостерігалася значна волатильність з найнижчим показником у 2013 році (39,9 ц/га) та 2015 році (41,1 ц/га) та піковим значенням у 2023 році (55,2 ц/га), проте загалом простежується тенденція до зростання, особливо у 2021-2023 роках, із середньою урожайністю 46,7 ц/га.

Цукрові буряки демонстрували найвищу середню урожайність (477,6 ц/га) та загальну тенденцію до зростання з піками у 2018 (508,5 ц/га), 2022 (541,2 ц/га) та 2023 (525,3 ц/га) роках.

Урожайність соняшнику та картоплі характеризувалася відносною стабільністю протягом досліджуваного періоду. Натомість, урожайність овочів демонструвала чітку тенденцію до зростання, досягнувши

прогнозованого максимуму у 2023 році (209,2 ц/га) при середньому значенні 221,0 ц/га.

Плоди та ягоди відзначалися значною нестабільністю, з найнижчим показником у 2015 році (72,5 ц/га) та максимумом у 2018 році (128,4 ц/га), при цьому спостерігалася загальна тенденція до зростання, особливо в останні роки, із середньою урожайністю 107,4 ц/га.

Таким чином, незважаючи на значні виклики, спричинені воєнними діями у 2022 році, галузі рослинництва демонструє потенціал до відновлення виробничих обсягів. Ключовим фактором подальшого сталого розвитку та підвищення конкурентоздатності галузі на внутрішньому й зовнішньому ринках є активізація інвестиційного забезпечення. Залучення коштів у впровадження прогресивних агротехнологій, селекцію високоврожайних сортів, оптимізацію виробничих та збутових процесів, а також ефективне використання ресурсів, створить міцну основу для зміцнення економічної стійкості та розширення експортного потенціалу вітчизняного рослинництва.

Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні за останні десять років представлено в табл. 2.13.

Таблиця 2.13. Виробництво основних видів продукції тваринництва в Україні, 2013-2023 рр.

Рік	Виробництво основних видів продукції тваринництва				Базові індекси виробництва основних видів продукції тваринництва			
	м'ясо (у забійній масі), тис.т	молоко, тис.т	яйця, млн.шт	вовна, т	м'ясо (у забійній масі), тис.т	молоко, тис.т	яйця, млн.шт	вовна, т
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2013	2389,4	11488,2	19614,8	3520	1,0	1,0	1,0	1,0
2014	2359,6	11132,8	19587,3	2602	0,99	0,97	1,00	0,74
2015	2322,6	10615,4	16782,9	2270	0,97	0,92	0,86	0,64
2016	2323,6	10381,5	15100,4	2072	0,97	0,90	0,77	0,59
2017	2318,2	10280,5	15505,8	1967	0,97	0,89	0,79	0,56
2018	2354,9	10064,0	16132,0	1908	0,99	0,88	0,82	0,54
2019	2492,4	9663,2	16677,5	1734	1,04	0,84	0,85	0,49
2020	2477,5	9263,6	16167,2	1573	1,04	0,81	0,82	0,45
2021	2438,3	8713,9	14071,3	1497	1,02	0,76	0,72	0,43
2022	2206,7	7767,7	11921,8	1237	0,92	0,68	0,61	0,35
2023	2239,5	7430,4	11379,4	1187	0,94	0,65	0,58	0,34

Джерело: розраховано автором за джерелом [102]

Аналіз динаміки виробництва основних видів продукції тваринництва виявив різноспрямовані тенденції.

Так, виробництво м'яса (у забійній масі) демонструвало відносну стабільність до 2021 року, після чого зафіксовано помітне зниження. Натомість, виробництво молока та вовни характеризується стійким та значним скороченням протягом усього досліджуваного періоду. Обсяги виробництва молока зменшилися з 11488,2 тис. т у 2013 році до 7430,4 тис. т у 2023 році, а виробництво вовни скоротилося з 3520 т до 1187 т за той самий період.

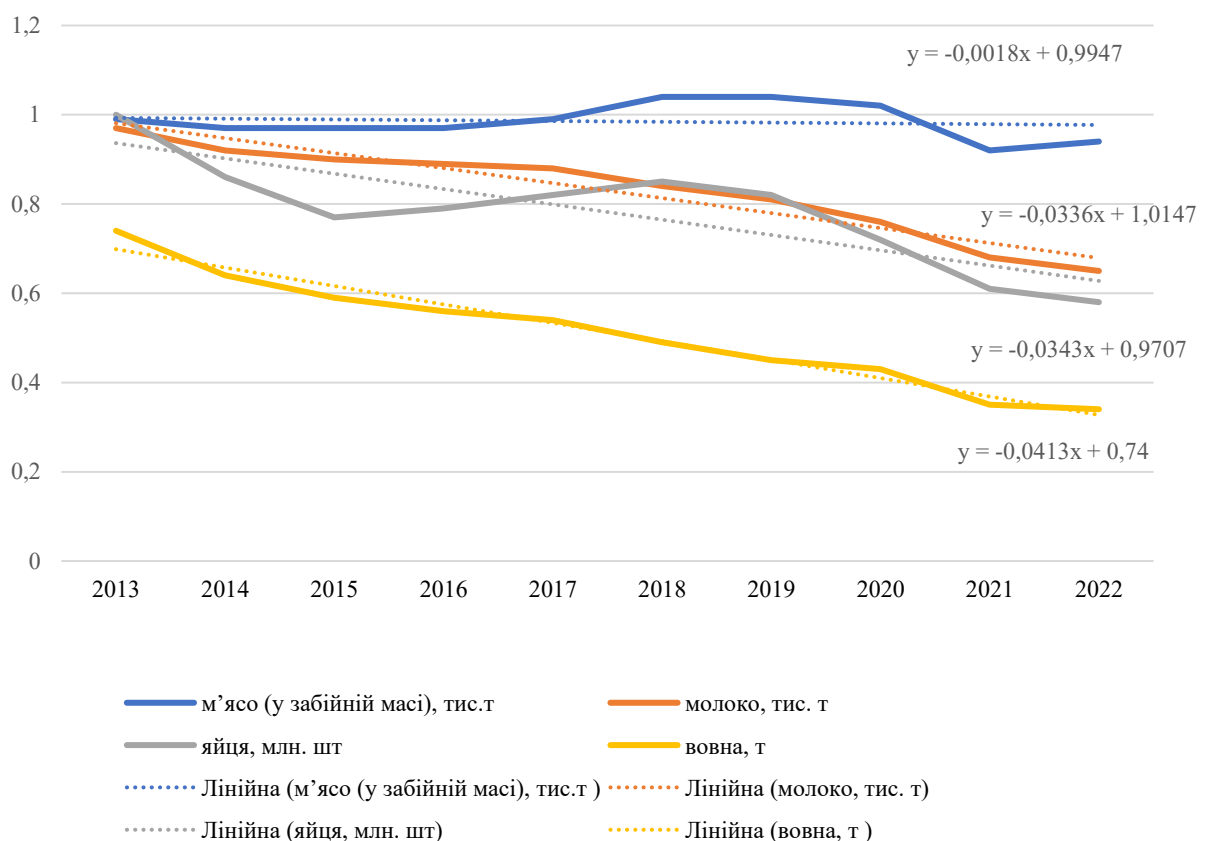

Рисунок 2.10. Базові індекси виробництва основних видів продукції сільського господарства 2014-2023 рр.

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Виробництво яєць продемонструвало нестабільність, зростаючи до 2019 року, після чого відбулося зниження у 2020-2022 роках, з подальшим частковим відновленням у 2023 році, проте рівень виробництва залишався нижчим за пікові значення. Аналіз базових індексів виробництва підтвердив

виявлені тенденції, наочно демонструючи стабільність виробництва м'яса до 2021 року з подальшим падінням, стійке зниження виробництва молока та вовни, а також нестабільність виробництва яєць відносно рівня 2013 року.

Аналіз фінансових результатів діяльності аграрних підприємств свідчить про погіршення показників рентабельності аграрних підприємств.

Рекордні показники доходу від реалізації та чистого прибутку, зафіксовані у 2021 році, були зумовлені високим рівнем індексу сільськогосподарської продукції, що свідчило про безпрецедентний урожай зернових та інших культур. Зокрема, індекс сільськогосподарської продукції досяг 116,4%, що значно перевищувало показники попередніх років (рис. 2.11).

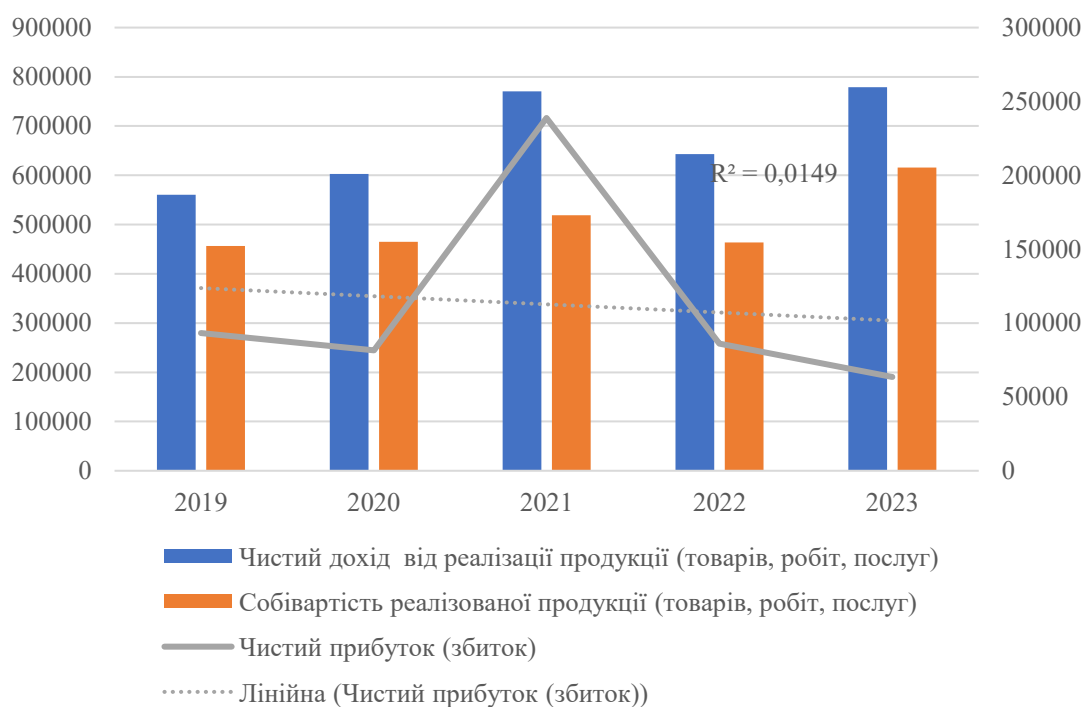

Рисунок 2.11. Динаміка зміни доходу від реалізації, собівартості реалізованої продукції та чистого прибутку підприємств сільського, лісового та рибного господарства за 2019-2023 рр., млн. грн.

**Джерело: розраховано автором за джерелом [102]*

Варто зауважити, що у 2021 році аграрний сектор України демонстрував позитивну динаміку, зокрема значне зростання валової доданої вартості (на 96% відносно 2020 року), що свідчило про ефективніше створення нової вартості та використання ресурсів, потенційно стимулюючи капітальні інвестиції та технологічне оновлення. Проте, отриманий прибуток у цей період був спрямований на формування резервів для забезпечення виживання та фінансування весняної посівної кампанії у першій половині 2022 року, коли функціонування ринку сільськогосподарської продукції було суттєво ускладнене.

Таблиця 2.14 Базові показники економічної результативності діяльності підприємств сільського господарства за 2019-2023 рр.

Показник	Одн. виміру	Рік					Відхилення,%	
		2019	2020	2021	2022	2023	2021/ 2019	2023 /2021
Валова додана вартість сільського лісового та рибного господарства за витратами виробництва	млн. грн.	211435,6	270321,5	529834,8	279557,2	247538,1	150,59	-53,28
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг),	млн. грн.	560598,7	602684,4	770262,8	642745,7	778718,1	37,40	1,10
Фінансовий результат (сальдо) до оподаткування	млн. грн.	94041,4	82230,6	239982,5	87258,4	65353,0	155,19	-72,77
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг),	млн. грн.	456453,0	464854,1	519058,6	463673,2	615993,5	13,72	18,68
% собівартості у чистому доході від реалізації продукції	%	81,42	77,13	67,39	72,14	79,10	x	x
Чистий прибуток (збиток)	млн. грн.	93255,4	81618,5	238807,0	86056,2	63495,8	156,08	-73,41
Рентабельність	%	20,43	17,56	46,01	18,56	10,31	x	x

**Джерело: побудовано автором за даними [102]*

Загальний аналіз базових показників економічної результативності діяльності сільськогосподарських підприємств (табл. 2.14) підтверджує цю динаміку. Значне зростання валової доданої вартості та прибутковості у 2021

році змінилося суттєвим погіршенням фінансових результатів у 2022 та 2023 роках, що відображає перехід від стратегії зростання у 2020 році до стратегії виживання у 2022 році та подальшої поступової стабілізації у 2023 році. Незважаючи на зростання чистого доходу від реалізації, збільшення собівартості та зовнішні шоки призвели до збитків, підкреслюючи вразливість галузі до макроекономічних та кризових явищ.

Таким чином, проведений комплексний аналіз економічної результативності функціонування аграрного сектору України за період 2013-2024 років виявив складну та неоднозначну динаміку, позначену як періодами зростання, так і значними кризовими явищами. Незважаючи на загальну тенденцію до зростання валового внутрішнього продукту країни, частка аграрного сектору у його структурі демонструє поступове зниження, що свідчить про зростання внеску інших галузей економіки. Водночас, аграрний сектор залишається ключовим експортером, забезпечуючи значну частину валютних надходжень держави, з домінуючою орієнтацією на сировинні та первинно перероблені товари рослинного походження.

Аналіз цінових тенденцій в аграрному секторі виявив нестабільність, зумовлену комплексом економічних чинників, включаючи зміни в обсягах виробництва, світові ціни, валютні курси та геополітичну ситуацію. При цьому, динаміка цін реалізації продукції підприємствами та домогосподарствами відрізнялася, відображаючи різні стратегії ціноутворення та адаптаційні можливості суб'єктів господарювання. Дослідження виробництва основних видів сільськогосподарської продукції засвідчило різноспрямовані тенденції: стабільність або зростання виробництва окремих культур у певні періоди змінювалися значними падіннями, особливо у 2022 році внаслідок повномасштабного воєнного вторгнення. Аналіз економічної результативності діяльності аграрних підприємств показав рекордні показники прибутковості у 2021 році, зумовлені високим урожаєм та сприятливою ціновою кон'юнктурою, які, однак, змінилися значними збитками у 2022-2023 роках через зростання собівартості та зовнішні ризики.

2.3. Аналіз динаміки та структури інвестиційного забезпечення аграрного сектору

Сільське господарство посідає пріоритетне, стратегічно важливе місце у розвитку національної економіки України. Проте, галузь характеризується недостатнім рівнем інвестицій, а інвестиційний клімат оцінюється як непривабливий для потенційних інвесторів. У контексті заходів, спрямованих на розвиток аграрного сектору, ключове значення набуває нарощування обсягів інвестиційного капіталу. Відсутність достатніх інвестиційних накопичень та відповідної виробничо-технічної бази унеможливорює досягнення позитивних структурних змін у галузі.

Протягом досліджуваного періоду (2013-2024 рр.) обсяг капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство демонструє нестабільність динамічних показників. Після відносно низьких показників у 2013-2015 роках спостерігається зростання інвестицій у 2016-2019 роках, досягнувши пікового значення у 2019 році (584448,6 млн. грн.). У 2020 році відзначається різке зниження обсягу інвестицій, після чого відбувається часткове відновлення у 2021 році. Проте, 2022 рік характеризується значним падінням інвестицій. У 2023 та 2024 роках спостерігається часткове відновлення інвестиційної активності, проте рівень інвестицій залишається нижчим за показники 2019 та 2021 років. (рис. 2.12).

Частка інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство в загальному обсязі капітальних інвестицій в економіку також демонструє коливання, але в цілому має тенденцію до зниження. Найвищі значення частки спостерігалися у 2016 та 2017 роках (13,81% та 14% відповідно). У 2019 році, попри максимальний абсолютний обсяг інвестицій, частка була нижчою (9,45%), що свідчить про зростання інвестицій в інші галузі економіки. Різке зниження частки відбулося у 2020 та 2022 роках, що корелює зі зменшенням абсолютних обсягів інвестицій у галузь. У 2023 та 2024 роках спостерігається незначне

зростання частки, проте вона залишається нижчою за середні значення попередніх років.

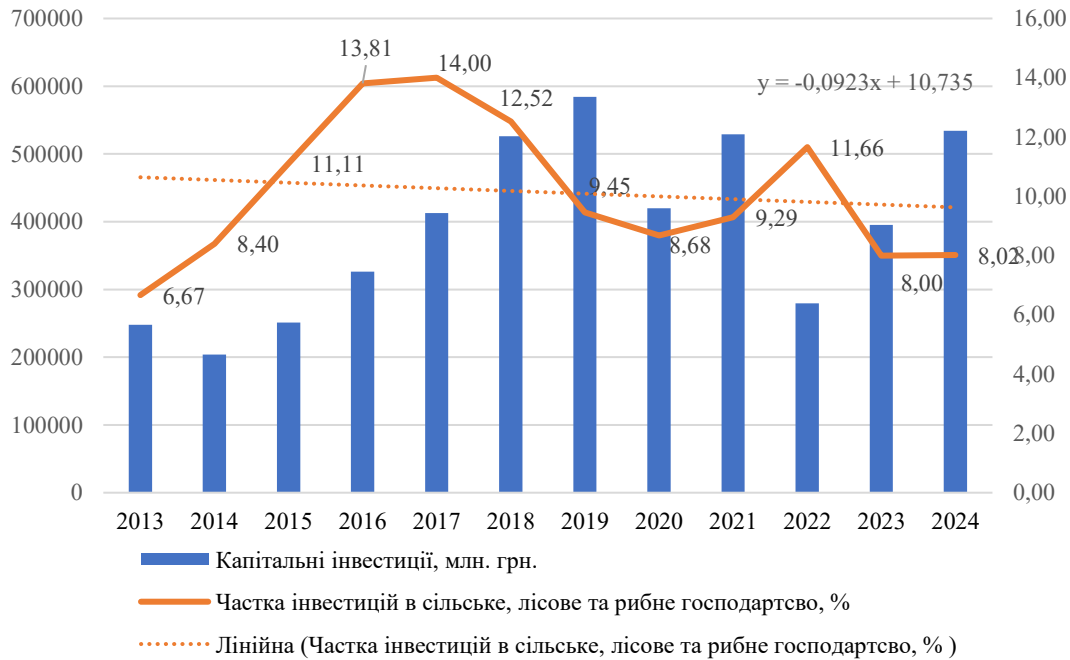

Рисунок 2.12. Капітальні інвестиції в Україні в 2013-2024 роках

**Джерело: побудовано автором за даними [102]*

Лінійна функція тренду $y = -0,0923x + 10,735$ відображає загальну тенденцію до зниження частки інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство протягом досліджуваного періоду. Від'ємний коефіцієнт регресії (-0,0923) вказує на середнє зменшення частки інвестицій на 0,0923 відсоткових пункти з кожним наступним роком. Початкове значення тренду (вільний член рівняння, 10,735) відображає прогнозовану частку інвестицій на початку досліджуваного періоду (умовно для року, що передує 2013). Однак, варто зазначити, що лінійна модель є спрощенням складної динаміки та не враховує значних коливань, спричинених економічними та геополітичними факторами, особливо у 2020 та 2022 роках.

Варто зауважити, що зниження інтенсивності інвестування в аграрний сектор зумовлене макроекономічною та політичною нестабільністю в країні. Додатково, негативний вплив справляє погіршення умов праці в сільському

господарстві та зростання інвестиційних ризиків, пов'язаних з нестабільністю та потенційною низькою прибутковістю галузі, що стримує залучення капіталу.

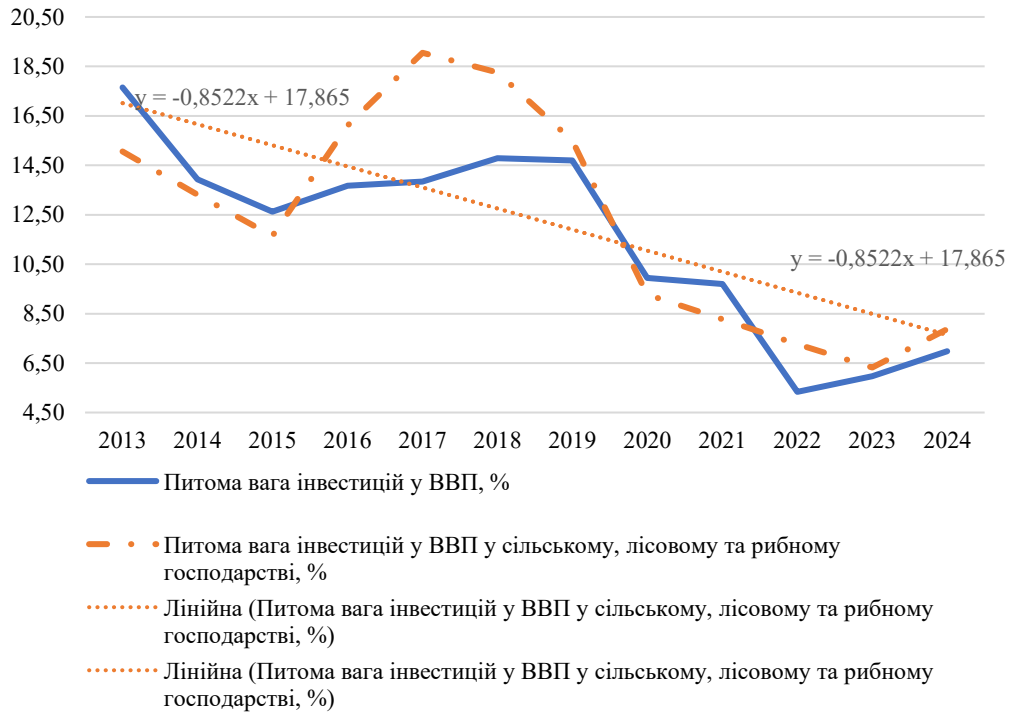

Рисунок 2.13. Капітальні інвестиції в Україні в 2013-2024 роках

**Джерело: побудовано автором за даними [102]*

Лінійна функція тренду $y = -0,8522x + 17,865$ відображає чітку тенденцію до зниження питомої ваги інвестицій у ВВП сільського, лісового та рибного господарства протягом досліджуваного періоду (рис. 2.13). Від'ємний коефіцієнт регресії (-0,8522) вказує на середнє зменшення частки інвестицій у сільськогосподарській ВВП на 0,8522 відсоткових пункти з кожним наступним роком. Варто відзначити, що значні відхилення фактичних даних (особливо у 2016-2017 роках) від лінії тренду свідчать про значний вплив інших, нелінійних факторів на інвестиційну активність у сільськогосподарській галузі.

Відносні показники залучення інвестиційних ресурсів в розрізі видів економічної діяльності наведено в табл. 2.15.

Аналіз ланцюгових темпів зростання інвестицій виявив значні коливання в різних секторах економіки України протягом 2014-2024 років, що відображає їхню чутливість до макроекономічних та геополітичних потрясінь. Різкі спади інвестиційної активності спостерігалися у більшості секторів у кризові періоди, особливо у 2020 році (внаслідок економічної нестабільності та початку пандемії) та у 2022 році (з початком повномасштабного воєнного вторгнення), що призвело до значного скорочення інвестицій, зокрема у будівництво та операції з нерухомим майном. Водночас, окремі сектори, такі як інформаційні технології та державне управління й оборона, демонстрували відносну стійкість або навіть значне зростання інвестицій у певні періоди, відображаючи їхню стратегічну важливість або специфічні умови розвитку.

Таблиця 2.15. Відносні показники залучення інвестиційних ресурсів в розрізі видів економічної діяльності за 2014-2024 рр.

Сектор економіки	Рік										
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Капітальні інвестиції за видами діяльності	0,82	1,23	1,30	1,27	1,28	1,11	0,72	1,26	0,53	1,41	1,35
Сільське господарство	1,04	1,63	1,61	1,28	1,14	0,84	0,66	1,35	0,66	0,97	1,36
Промисловість	0,81	1,02	1,29	1,26	1,32	1,29	0,66	1,25	0,50	1,79	1,23
Будівництво	0,78	1,21	1,00	1,24	1,02	1,15	0,64	1,36	0,47	1,26	1,36
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,88	0,93	1,38	1,15	1,65	0,91	0,71	1,41	0,50	1,21	1,68
Транспорт	0,85	1,17	1,52	1,44	1,26	0,92	0,64	1,41	0,85	0,83	1,78
Тимчасове розміщення і організація харчування	0,68	0,83	1,48	1,11	1,20	1,45	0,61	1,24	0,25	2,73	1,31
Інформація та телекомунікації	0,86	2,60	0,71	1,09	1,68	0,73	1,01	0,95	0,66	1,17	1,67
Фінансова та страхова діяльність	0,95	0,99	1,22	1,04	1,35	1,01	0,92	0,81	0,98	1,81	1,14

Продовження табл. 2.15

Операції з нерухомим майном	0,84	1,04	1,96	0,92	1,34	1,13	0,71	1,25	0,28	0,98	1,58
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,72	1,47	1,41	1,42	1,19	1,28	0,94	1,30	0,27	1,83	1,62
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,16	1,72	1,61	1,24	0,80	1,24	0,70	1,12	0,39	1,22	1,30
Державне управління й оборона	0,61	2,84	1,52	1,59	1,35	1,28	1,07	1,14	0,43	1,72	1,31
Інші	0,40	1,79	1,61	1,87	1,28	1,30	0,56	1,67	0,70	1,26	1,17

**Джерело: побудовано автором за даними [102]*

На наступному етапі важливо дослідити розподіл інвестицій між різними секторами економіки (табл. 2.16), що дозволить виявити, які галузі отримують найбільшу підтримку та вважаються найбільш перспективними для зростання.

Таблиця 2.16 Структура залучення інвестиційних ресурсів за видами економічної діяльності у 2013–2024 роках, %

Сектор економіки	Рік											
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Капітальні інвестиції за видами діяльності	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське господарство	6,67	8,40	11,11	13,81	14,00	12,52	9,45	8,68	9,29	11,66	8,00	8,02
Промисловість	41,09	40,55	33,51	33,31	33,06	34,14	39,67	36,52	36,15	33,87	42,97	39,13
Будівництво	17,52	16,60	16,30	12,55	12,27	9,86	10,21	9,05	9,80	8,69	7,75	7,81
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,01	9,62	7,23	7,69	6,99	9,04	7,44	7,31	8,21	7,79	6,64	8,26
Транспорт	6,66	6,84	6,48	7,58	8,65	8,53	7,08	6,31	7,07	11,32	6,67	8,76
Тимчасове розміщення і організація харчування	0,70	0,58	0,39	0,44	0,39	0,36	0,47	0,40	0,40	0,19	0,36	0,34

Продовження табл. 2.16

Інформація та телекомунікації	3,95	4,12	8,70	4,79	4,13	5,44	3,58	5,04	3,81	4,74	3,91	4,84
Фінансова та страхова діяльність	2,68	3,07	2,48	2,34	1,93	2,05	1,86	2,38	1,53	2,84	3,65	3,08
Операції з нерухомим майном	4,06	4,13	3,50	5,29	3,84	4,04	4,12	4,09	4,06	2,16	1,49	1,74
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,44	1,27	1,52	1,64	1,84	1,72	1,97	2,58	2,67	1,37	1,77	2,13
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,15	1,62	2,26	2,80	2,74	1,71	1,91	1,85	1,65	1,22	1,05	1,01
Державне управління й оборона	2,92	2,16	5,00	5,86	7,36	7,77	8,93	13,25	11,99	9,67	11,73	11,41
Інші	2,17	1,05	1,53	1,90	2,81	2,81	3,29	2,55	3,38	4,49	4,00	3,46

*Джерело: побудовано автором за даними [102]

Протягом усього досліджуваного періоду (2013-2024 рр.) структура залучення інвестиційних ресурсів демонструє значні зміни та різну динаміку для окремих видів економічної діяльності.

Промисловість залишається одним з найбільших реципієнтів інвестицій, хоча її частка має тенденцію до зниження протягом періоду. З 41,09% у 2013 році вона зменшилася до 39,13% у 2024 році. Спостерігалися певні періоди зростання, зокрема у 2018-2019 роках, але загальний тренд – до поступового зменшення відносної частки.

Частка інформаційної діяльності та телекомунікацій демонструє зростання протягом періоду, особливо помітне у 2014-2016 роках. Після певного зниження, починаючи з 2021 року, спостерігається стабільне зростання, що відображає зростаючу важливість цифровізації.

Питома вага будівельної діяльності та операцій з нерухомим майном зазнали значного зниження частки інвестицій, особливо в останні роки з 17,52% у 2013 році до 7,81% та з 4,06% у 2013 році до 1,74% у 2024 році відповідно.

У структурі об'єктів вкладення найбільшу частку займають інвестиції в матеріальні активи коливаючись в межах 97-98% протягом усього досліджуваного періоду). Це свідчить про те, що основна частина інвестицій спрямовується на придбання та створення фізичних об'єктів.

Таблиця 2.17. Структура капітальних інвестицій об'єктами вкладення за 2019-2-24 рр.,%

Вид активів	Рік					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
1	2	3	4	5	6	7
Обсяг капітальних інвестицій	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
<i>інвестиції в матеріальні активи</i>	<i>97,59</i>	<i>98,23</i>	<i>97,56</i>	<i>97,90</i>	<i>97,21</i>	<i>97,00</i>
житлові будівлі	0,24	0,18	0,28	0,29	0,35	0,17
нежитлові будівлі	17,87	17,72	15,33	14,87	16,14	15,64
інженерні споруди	4,77	4,04	4,70	4,52	4,21	5,58
машини, обладнання та інвентар	48,74	51,13	52,25	50,62	46,96	47,27
транспортні засоби	16,79	15,10	17,80	17,94	19,46	17,31
земля	0,50	0,55	0,26	0,12	0,18	3,84
довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва	9,91	9,92	8,04	9,95	10,69	8,95
інші матеріальні активи	1,18	1,35	1,34	1,70	2,02	1,25
<i>інвестиції в нематеріальні активи</i>	<i>2,41</i>	<i>1,77</i>	<i>2,44</i>	<i>2,10</i>	<i>2,79</i>	<i>3,00</i>
права на комерційні позначення, об'єкти промислової власності, авторські та суміжні права, патенти, ліцензії, концесії тощо	2,93	1,69	0,58	0,13	0,01	0,01
програмне забезпечення та бази даних	3,28	5,34	7,15	8,04	0,00	9,09

**Джерело: систематизовано авторами за даними [102]*

Частка інвестицій у нематеріальні активи є значно меншою порівняно з матеріальними, але демонструє тенденцію до зростання з 2,41% у 2019 році до 3,00% у 2024 році. Це свідчить про зростаючу важливість інвестицій у знання та технології.

У структурі матеріальних активів найбільшу частку мають машини, обладнання та інвентар (49,5% в середньому за досліджуваний проміжок часу).

Найбільшим джерелом фінансування капітальних інвестицій у 2024 році в Україні були власні кошти підприємств та організацій, їх частка у структурі капітальних інвестицій складала 70,34%. При чому, досліджуючи структуру джерел фінансування капітальних інвестицій галузі сільського господарства, можна констатувати, що частка власних коштів підприємств та організацій дорівнювала майже 94% (рис. 2.14).

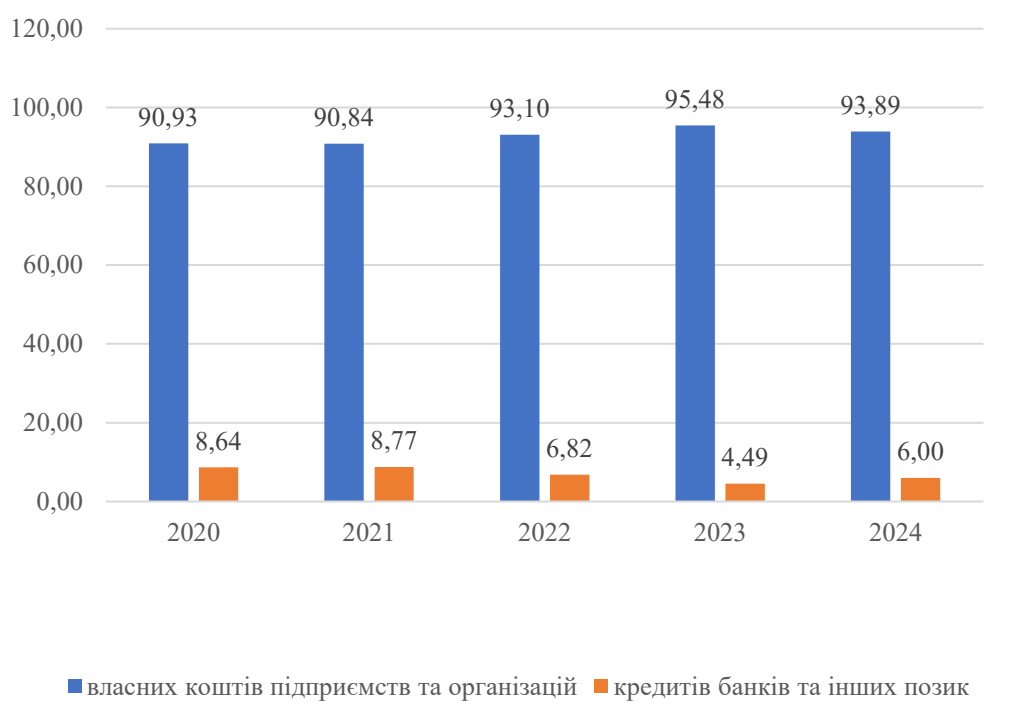

Рисунок 2.14 Структура джерел фінансування галузі сільського господарства в 2019-2024 роках, %

**Джерело: систематизовано авторами за даними [102]*

Аналіз динаміки державного фінансування капітальних інвестицій виявив позитивну тенденцію до зростання. У 2024 році обсяг відповідних державних витрат сягнув 58,18 млрд гривень, що на 19 млрд гривень перевищує показник попереднього року. Питома вага державного фінансування в загальній структурі капітальних інвестицій досягла 10,8%, демонструючи поступове

зростання та досягнувши максимального значення з 2019 року. Зазначено, що темпи зростання державного фінансування капітальних інвестицій перевищували темпи зростання інших джерел фінансування. Проте, всупереч загальній позитивній динаміці, обсяг державного фінансування галузі сільського господарства характеризується стійкою тенденцією до скорочення.

Важливим показником оцінки рівня інвестиційного забезпечення аграрного сектору є показник інвестиційної активності, який у формалізованому вигляді можна представити формулою:

$$I_{act} = \frac{I_{agr}}{A_{agr}} \quad (2.1)$$

де:

I_{agr} - загальний обсяг капітальних інвестицій в аграрний сектор за певний період, тис. грн;

A_{agr} - загальна площа сільськогосподарських угідь за той самий період, тис. га;

I_{act} - інвестиційна активність на одиницю площі, грн/га

Дані наведені на рис. 2.15 характеризують рівень інвестиційної активності в аграрному секторі економіки

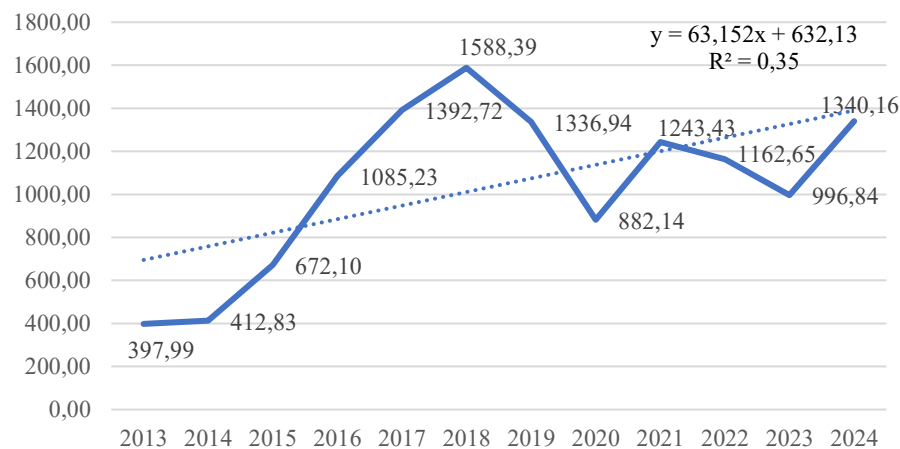

Рисунок 2.15 Динаміка змін інвестиційної активності аграрного сектора економіки в 2013-2024 роках, грн/га

*Джерело: систематизовано авторами за даними [102]

Лінійна лінія тренду, що описується рівнянням $y=63,152x+632,13$, показує загальну висхідну тенденцію інвестиційної активності на гектар протягом досліджуваного періоду. Позитивний коефіцієнт нахилу (63,152) вказує на середнє зростання інвестиційної активності на 63,152 грн/га з кожним наступним роком. Однак, низький коефіцієнт детермінації $R^2=0,35$ свідчить про те, що лінійна модель лише на 35% пояснює фактичну варіацію даних. Це означає, що на інвестиційну активність впливає значна кількість інших факторів, які не враховані лінійною моделлю, що зумовлює значні відхилення фактичних значень від лінії тренду.

Протягом досліджуваного періоду інвестиційна активність на гектар сільськогосподарських угідь демонструє нестабільність. Починаючи з відносно низьких значень у 2013-2015 роках (близько 400 грн/га), спостерігається різке зростання у 2016 році (до 1085,23 грн/га) та подальше збільшення у 2017 році (до 1392,72 грн/га). У 2018 році фіксується пікове значення інвестиційної активності на рівні 1588,39 грн/га.

Після 2018 року спостерігається спадна тенденція з певними коливаннями. У 2020 році інвестиційна активність знижується до 882,14 грн/га, після чого відбувається зростання у 2021 році (до 1243,43 грн/га). У 2022 році знову фіксується зниження (до 1162,65 грн/га), а у 2023 році спостерігається найнижчий показник за період після 2015 року – 996,84 грн/га. У 2024 році відбувається певне відновлення інвестиційної активності до 1340,16 грн/га.

Інвестиційна інтенсивність праці - це економічний показник, який відображає обсяг інвестиційного капіталу, що припадає на одиницю використаної праці в аграрному секторі за певний період часу. Іншими словами, він показує, скільки грошей вкладається в засоби виробництва (нові машини, обладнання, технології, будівлі тощо) в розрахунку на одного працівника, зайнятого в сільському, лісовому та рибному господарстві. У формалізованому вигляді показник можна представити наступним чином:

$$I_{pr} = \frac{I_{agr}}{L_{agr}} \quad (2.2)$$

де:

I_{agr} - загальний обсяг капітальних інвестицій в аграрний сектор за певний період, тис. грн.

L_{agr} - середня кількість працівників, зайнятих в аграрному секторі за той самий період, тис. ос.

I_{pr} - інвестиційна інтенсивність праці, грн/ос.

На рис. 2.16 наведено зміни інвестиційної інтенсивності праці аграрного сектора економіки.

Лінійна лінія тренду, що описується рівнянням $y=4875,2x+37130$, показує загальну висхідну тенденцію інвестиційної інтенсивності праці в аграрному секторі протягом досліджуваного періоду. Позитивний коефіцієнт нахилу (4875,2) вказує на середнє зростання інвестиційної інтенсивності праці на 4875,2 грн/ос з кожним наступним роком. Коефіцієнт детермінації $R^2=0,408$ свідчить про те, що лінійна модель пояснює близько 40,8% варіації фактичних даних, що вказує на помірний ступінь відповідності моделі фактичній динаміці.

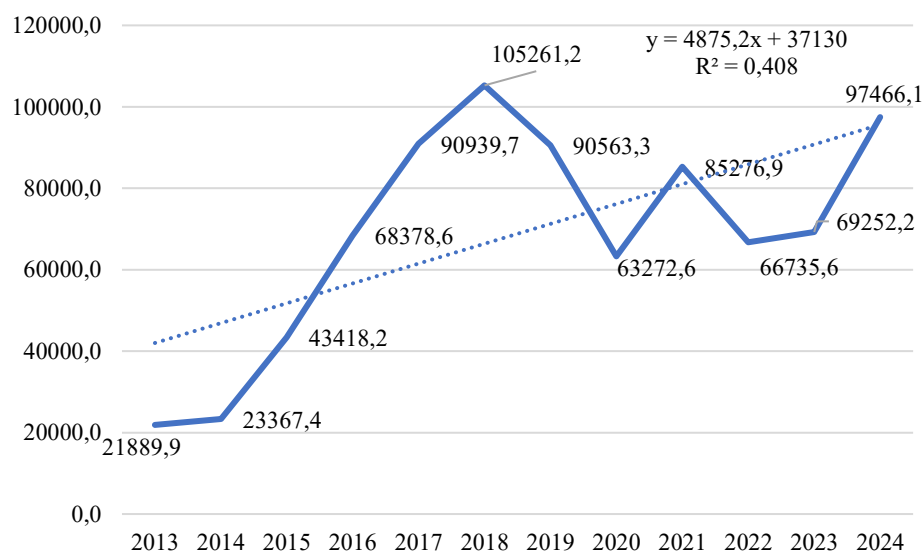

Рисунок 2.16. Динаміка змін інвестиційної інтенсивності праці аграрного сектора економіки в 2013-2024 роках, грн/ос

*Джерело: систематизовано авторами за даними [102]

Ключовим стимулом для залучення інвестицій в аграрний сектор є очікуваний економічний ефект від їхнього впровадження. З метою ілюстрації економічних результатів інвестиційної діяльності аграрного сектора, було розраховано показник інвестиційної продуктивності за наступною формулою:

$$P_{inv} = \frac{VAP_{agr_t}}{I_{agr_{t-1}}} \quad (2.3)$$

де:

$VAP_{agr(t)}$ - валова додана вартість, створена в аграрному секторі за певний період, тис.

$I_{agr(t-1)}$ - загальний обсяг капітальних інвестицій, спрямованих в аграрний сектор за попередній період, тис. грн.

P_{inv} - інвестиційна продуктивність, грн/грн.

Динаміка інвестиційної продуктивності аграрного сектору України протягом 2014-2024 років характеризується високою нестабільністю та відсутністю чіткої лінійної тенденції. Різкі коливання показника свідчать про складний взаємозв'язок між інвестиціями, здійсненими у попередньому періоді, та валовою доданою вартістю, створеною у поточному (рис. 2.17).

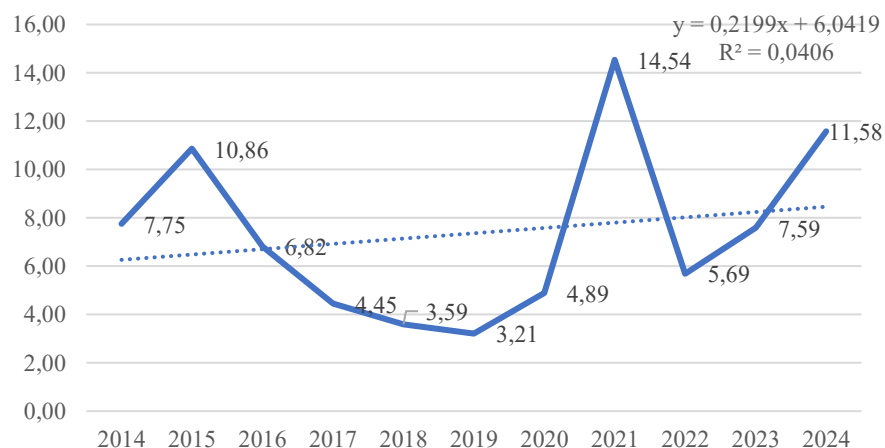

Рисунок 2.17 Динаміка змін інвестиційної продуктивності аграрного сектора економіки в 2014-2024 роках, грн/грн

*Джерело: систематизовано авторами за даними [102]

Протягом досліджуваного періоду інвестиційна продуктивність аграрного сектору демонструє економічну нестабільність. Після значення 7,75 у 2014 році спостерігається зростання до 10,86 у 2015 році, після чого відбувається різке падіння до 6,82 у 2016 році та подальше зниження до мінімальних значень у 2018-2019 роках (4,45 та 3,59 відповідно). У 2020 році фіксується незначне зростання до 4,89, проте у 2021 році спостерігається різкий стрибок інвестиційної продуктивності до 14,54, що є найвищим значенням за весь період. Після цього відбувається значне падіння у 2022 році до 5,69, з подальшим зростанням у 2023 році до 7,59 та помітним збільшенням у 2024 році до 11,58.

Для подальшої оцінки ефективності інвестиційного забезпечення аграрного сектору передбачається застосування методів регресійного аналізу. Це дозволить екстраполювати тренди ключових показників, що визначають напрями розвитку аграрної галузі України.

Таблиця 2.18. Рівняння тренду основних тенденцій розвитку аграрного сектору України, 2013-2024 рр.

Тип функції тренду	Рівняння тренду	Коефіцієнт детермінації
1	2	3
Інвестиційна активність, грн/га		
Експоненціальна	$y = 552,4e^{0,0848x}$	$R^2 = 0,4371$
Лінійна	$y = 63,152x + 632,13$	$R^2 = 0,35$
Логарифмічна	$y = 372,85\ln(x) + 421,6$	$R^2 = 0,5361$
Степенева	$y = 419,82x^{0,4959}$	$R^2 = 0,6562$
Інвестиційна інтенсивність праці, грн/ос		
Експоненціальна	$y = 31993e^{0,1017x}$	$R^2 = 0,482$
Лінійна	$y = 4875,2x + 37130$	$R^2 = 0,408$
Логарифмічна	$y = 27888\ln(x) + 22368$	$R^2 = 0,5867$
Степенева	$y = 23327x^{0,5865}$	$R^2 = 0,7047$

Інвестиційна продуктивність, грн/грн		
Експоненціальна	$y = 5,6981e^{0,0247x}$	$R^2 = 0,0279$
Лінійна	$y = 0,2199x + 6,0419$	$R^2 = 0,0406$
Логарифмічна	$y = 0,2493\ln(x) + 6,9643$	$R^2 = 0,0026$
Степенева	$y = 6,7045x^{-0,009}$	$R^2 = 0,0002$

**Джерело: власні дослідження*

Найвищий коефіцієнт детермінації серед розглянутих функцій тренду для інвестиційної активності демонструє степенева функція ($y=419,82x^{0,4959}$) з $R^2=0,6562$. Це свідчить про те, що степенева модель найкраще описує динаміку інвестиційної активності на гектар протягом досліджуваного періоду, пояснюючи близько 65,6% її варіації. Логарифмічна ($R^2=0,5361$) та експоненціальна ($R^2=0,4371$) функції також показують помірну відповідність даним.

Для інвестиційної інтенсивності праці степенева функція ($y=23327x^{0,5865}$) з $R^2=0,7047$ знову демонструє найвищу якість апроксимації, пояснюючи понад 70% варіації показника.

Для інвестиційної продуктивності жодна з розглянутих функцій тренду не демонструє високого коефіцієнта детермінації. Найвище значення має лінійна функція ($y=0,2199x+6,0419$) з $R^2=0,0406$, проте цей показник є вкрай низьким, що свідчить про слабкий лінійний зв'язок та низьку пояснювальну здатність моделі.

Подальший аналіз може бути спрямований на дослідження факторів, що зумовлюють нелінійний характер динаміки інвестиційної активності та інтенсивності праці, а також на застосування більш складних методів моделювання для аналізу інвестиційної продуктивності в аграрному секторі України.

Важливим джерелом фінансування розвитку агропромислового сектору залишаються іноземні інвестиції (табл. 2.19).

Таблиця 2.19. Прямі інвестиції (інструменти участі в капіталі) з країн світу в економіці України та частка сільського, лісового та рибного господарства в загальному обсязі інвестицій, млн. дол. США

Показник	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього прямих інвестицій, млн дол. США	37054,4	36310,3	35391,0	41662,5	37600,4	47796,4	34112,0	37815,2
Сільське, лісове та рибне господарство, млн дол. США	474,8	587,9	587,2	444,9	484,6	1813,3	1524,7	2082,2
Частка сільського, лісового та рибного господарства у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій, %	1,28	1,62	1,66	1,07	1,29	3,79	4,47	5,51

**Джерело: побудовано автором за [102]*

Протягом останніх років європейське інвестиційне середовище зазнало впливу ряду значущих подій, серед яких: розгортання гібридної війни в Україні (починаючи з 2014 року), пандемія COVID-19 (у період 2020-2021 років) та ескалація російської агресії в Україні у формі повномасштабного вторгнення (2022 рік).

Загальний обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України протягом досліджуваного періоду демонструє волатильну динаміку без чіткої тенденції. Спостерігаються як періоди зростання (2019, 2021), так і зниження (2017, 2018, 2022). Найвищий показник зафіксовано у 2021 році (47796,4 млн дол. США), а найнижчий – у 2018 році (35391,0 млн дол. США). У 2023 році

спостерігається зростання обсягу прямих іноземних інвестицій порівняно з попереднім роком, але він не досягає рівня 2021 року.

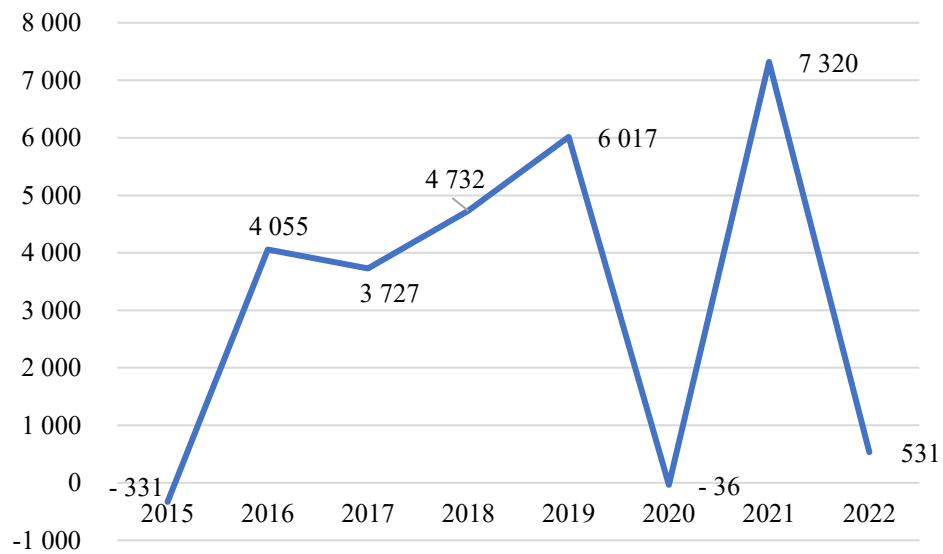

Рисунок 2.18 Зміни суми прямих інвестицій в Україну за 2015-2022 рр.

**Джерело: побудовано автором за [102]*

Таким чином, результати дослідження свідчать про недостатній та нестабільний рівень інвестиційного забезпечення аграрного сектору України протягом 2013-2024 років, що стримує його структурні зміни та розвиток. Попри певне зростання інвестиційної активності та інтенсивності праці за нелінійними траєкторіями та позитивну динаміку залучення прямих іноземних інвестицій в останні роки, галузь залишається вразливою до макроекономічних та геополітичних потрясінь. Для забезпечення сталого розвитку аграрного сектору необхідні комплексні заходи, спрямовані на покращення інвестиційного клімату, зниження ризиків, стимулювання залучення як внутрішніх, так і зовнішніх інвестицій, а також на розвиток виробничо-технічної бази галузі.

Висновки до розділу 2:

1. У науковій роботі встановлено, що в аграрному секторі економіки функціонує гетерогенна структура підприємств, що характеризується різноманітністю форм власності та організаційно-правових форм. Цю структуру можна класифікувати на три основні типи: сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та господарства населення. Аналізуючи діяльність особистих селянських господарств за 2015-2024 рр., відзначено відносно стабільне їх функціонування, хоча й незначне, скорочення протягом аналізованого періоду, що корелює з загальною тенденцією зменшення кількості суб'єктів господарювання в аграрному секторі. Це може свідчити про поступову консолідацію аграрного виробництва.

2. Аналіз даних дозволив виявити суттєві відмінності в спеціалізації між різними типами господарств. Сільськогосподарські підприємства демонструють більш виражену спеціалізацію на зернових та технічних культурах. Натомість, господарства населення мають більш диверсифіковану структуру посівних площ.

3. Аналіз макроекономічних показників України за період 2013-2024 рр. виявив загальну тенденцію до зростання валового внутрішнього продукту (ВВП), проте частка аграрного сектору в його структурі має тенденцію до зниження. Це свідчить про зростання внеску інших галузей економіки в загальну економічну структуру країни. Водночас, аграрний сектор залишається критично важливим для експортного потенціалу України, забезпечуючи значну частину валютних надходжень. Домінуючою складовою експорту є сировинні та первинно перероблені товари рослинного походження, що підкреслює важливість зернових та олійних культур для зовнішньої торгівлі.

4. Аналіз економічної результативності діяльності аграрних підприємств виявив значні коливання прибутковості. Рекордні показники прибутковості у 2021 році, зумовлені високим урожаєм та сприятливою ціновою

кон'юнктурою, змінилися значними збитками у 2022-2023 роках. Це погіршення фінансових результатів було спричинене зростанням собівартості виробництва, порушенням логістичних ланцюгів, окупацією територій та іншими негативними наслідками воєнних дій.

5. Дослідження виявило нестабільність динамічних показників обсягу капітальних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство протягом 2013-2024 рр. Зниження інтенсивності інвестування в аграрний сектор зумовлене макроекономічною та політичною нестабільністю в країні, погіршенням умов праці в сільському господарстві та зростанням інвестиційних ризиків.

РОЗДІЛ 3.
РОЗРОБКА НАПРЯМІВ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ
ІНВЕСТИЦІЙНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО
СЕКТОРУ В УМОВАХ КЛАСТЕРНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ
ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Інституційні та функціональні аспекти кластеризації в інвестиційному забезпеченні аграрного сектора

Кластерні утворення являють собою інтегровані системи, що поєднують науково-дослідні, кадрові, виробничі, сервісні та фінансові елементи. Завдяки кооперативній взаємодії, вони створюють сприятливі умови для формування та результативного застосування конкурентних переваг як окремих підприємств, так і цілих галузей національної економіки в умовах зростаючої ринкової конкуренції. Створення та розвиток кластерних систем в певній мірі дозволяє вирішити проблему інвестиційного забезпечення. По-перше, кластерні утворення створюють підґрунтя для сприятливості інвестиційного процесу. По-друге, кластерні утворення призводять до зростання концентрації виробництва.

На сучасному етапі економічного розвитку України кластери можуть відігравати значну роль як дієвий механізм інтенсифікації розвитку національного господарства та зміцнення позицій окремих галузевих економічних суб'єктів на ринку.

Агропромислова кластеризація являє собою концепцію організації інтеракцій (взаємодії, взаємозв'язку, залученості, комунікації) між суб'єктами агропромислового виробництва, що базується на формуванні територіально локалізованих замкнутих циклів, які охоплюють етапи постачання, виробництва, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції. Функціонування таких циклів забезпечується відповідними інфраструктурними, науково-дослідними, фінансовими елементами та

супроводжується маркетинговою діяльністю, спрямованою на отримання конкурентоздатної продукції, підвищення рівня прибутковості учасників виробничих процесів та розвитку сільських територій.

Аналіз зародження та становлення кластерних утворень демонструє, що їх формування може бути ініційоване різноманітними факторами, включаючи ресурсну базу, технологічні особливості, географічне розташування, демографічні характеристики та інші. Раціональна організація цих чинників здатна забезпечити покращення економічних результатів діяльності підприємств-учасників кластерних утворень.

Серед основних підходів створення кластерних утворень можна визначити наступні: територіальний, галузевий (продуктовий), функціональний (на основі ланцюжка створення вартості), технологічний та інституційний. Найбільш поширеним підходом до створення кластерів є територіальний принцип, що передбачає консолідацію групи географічно близьких підприємств, які тісно взаємодіють в межах спільного технологічного або логістичного ланцюга. При цьому поглиблення інтеграції учасників кластерного утворення може відбуватись, як з формальними ознаками, так і без формального юридичного об'єднання. Територіальний кластер визначається як географічно сконцентрована сукупність подібних, суміжних та взаємодоповнюючих підприємств, що характеризуються активними капітальними потоками для здійснення бізнес-транзакцій, розвиненими комунікаційними зв'язками та налагодженим діалогом. Учасники такого кластера спільно використовують спеціалізовану інфраструктуру, кадрові ресурси, сервісні послуги та стикаються зі спільними можливостями й ризиками.

Галузева спеціалізація економічного кластера не є абсолютною категорією, оскільки його організаційна архітектура здатна інтегрувати різні галузеві напрями, включаючи аграрно-будівельний, промислово-аграрний та аграрно-туристичний сектори. Ідентифікація спеціалізації економічного кластера здійснюється на основі галузі (або галузей), що займає домінуюче

положення та визначає основний вектор його діяльності [130]. При цьому, галузевий кластер є концептуально ширшим за традиційне розуміння "галузі" або "сектору економіки", а також відрізняється від промислового району. Він являє собою не просто сукупність компаній, що належать до одного сектора, а інтегрований ланцюжок створення вартості в межах конкретної галузі. Цей ланцюжок охоплює всі етапи – від постачання первинної сировини до виробництва кінцевої продукції, включаючи супутні допоміжні послуги та необхідну спеціалізовану інфраструктуру [83].

У функціональному підході, на відміну від територіального підходу, географічна близькість учасників не є обов'язковою умовою, хоча може бути присутня. Ключовим є їхня функціональна залежність та необхідність координації для підвищення ефективності всього ланцюжка створення доданої вартості. При цьому, ланцюг створення вартості може бути структурований на п'ять основних видів діяльності. До них належить вхідна логістика, що охоплює процеси отримання сировини, її складування та управління запасами. Операції включають усі види діяльності, пов'язані з трансформацією сировини в готову продукцію або послугу. Вихідна логістика передбачає доставку кінцевого продукту або послуги кінцевому споживачеві. Маркетинг та продажі охоплюють стратегії та заходи, спрямовані на стимулювання придбання кінцевого продукту чи послуги, включаючи вибір каналів збуту, рекламну діяльність та ціноутворення [83]. Нарешті, післяпродажні послуги включають усі види діяльності, спрямовані на покращення споживчого досвіду, такі як клієнтське обслуговування, ремонт та технічне обслуговування (рис. 3.1).

Технологічний підхід до створення кластера ґрунтується на об'єднанні підприємств, науково-дослідних установ, інноваційних центрів та інших організацій, які мають спільні ключові технології, технологічні платформи або стратегічні інтереси у розвитку певних технологічних напрямів в аграрному секторі. На відміну від технологічного, інституційний підхід передбачає формування об'єднання навколо ключової інституції, яка відіграє центральну

роль у координації, підтримці та розвитку аграрного сектору або його окремих сегментів. Такою інституцією може бути провідний науково-дослідний інститут, авторитетний аграрний університет, впливова галузева асоціація, державна установа з підтримки аграрного бізнесу або потужний центр розвитку.

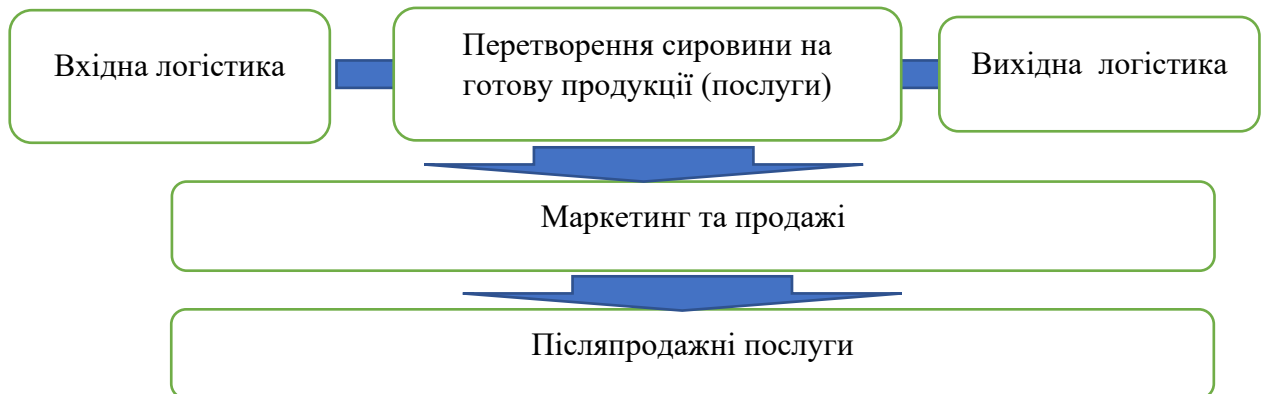

Рисунок 3.1. Функціональний підхід створення кластерного утворення

**Джерело: розроблено автором за [83].*

Відмінність кластерних утворень від інших форм інтеграції бізнесу полягає у фокусі їхньої інтеграційної діяльності. На відміну від корпорацій, які прагнуть до централізації управління та об'єднання ресурсів, асоціацій, що концентруються на координації інтересів та спільному представництві, або трестів, які передбачають повне об'єднання власності та контролю, кластери основні зусилля спрямовують на оптимізацію взаємодії між незалежними суб'єктами. Результатом такої поглибленої кооперації стає виникнення синергетичних ефектів у вигляді покращення доступу до ресурсів, обміну знаннями та технологіями, спільного використання інфраструктури, підвищення інноваційної активності та розширення ринкових можливостей, без обов'язкового об'єднання структур управління чи ресурсних баз. Тобто, принциповим центром кластеру є наука. Саме ця особливість тісної взаємодії та обміну знаннями, де наукові розробки відіграють важливу каталітичну роль,

знаходить своє відображення у представленій моделі інвестиційного забезпечення розвитку аграрної сфери (рис. 3.2.).

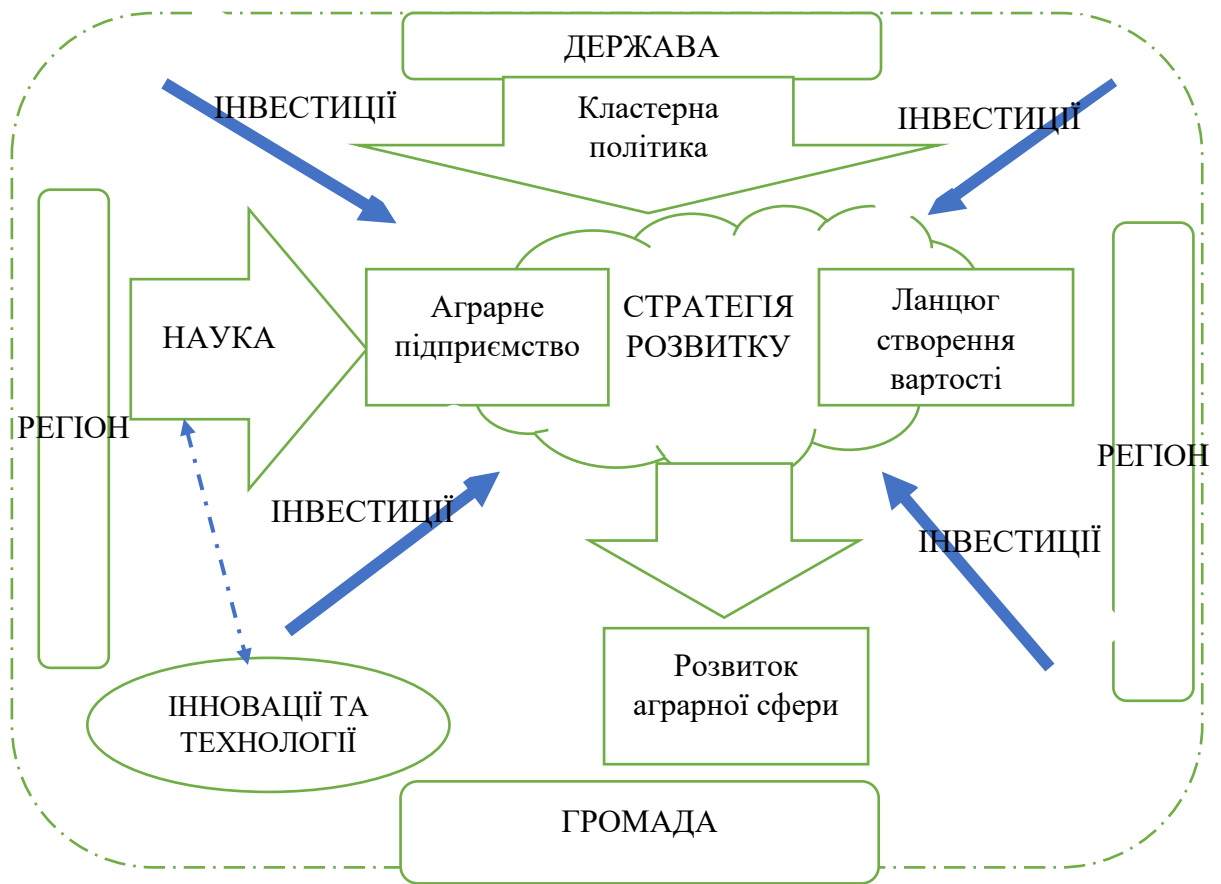

Рисунок 3.2. Модель інвестиційного забезпечення розвитку аграрної сфери

**Джерело: розроблено автором*

Представлена модель відображає комплексний процес інвестиційного забезпечення розвитку аграрної сфери, де ключовим елементом виступає стратегія розвитку, що формується під впливом держави (через регулювання та інвестиції), наукових розробок (які також стимулюються інвестиціями та генерують інновації й технології), регіональних особливостей та потреб громади. Інвестиційні потоки спрямовуються як безпосередньо до аграрних підприємств, так і в ланцюг створення вартості, сприяючи їхньому розвитку та, як наслідок, загальному розвитку аграрної сфери. Взаємодія науки та

інновацій/технологій є двосторонньою, де наукові дослідження підживлюють технологічний прогрес, який, у свою чергу, може стимулювати нові наукові пошуки, опосередковано впливаючи на інвестиційні рішення та стратегію розвитку галузі.

Інтенсивна кооперація між різними господарюючими суб'єктами в межах економічного кластера під егідою наукового центру та в контексті узгодженої стратегії розвитку виступає джерелом синергії, що мультиплікує кінцеві результати його функціонування. Держава також відіграє значущу роль в процесі економічної кластеризації, оскільки до її компетенції належить нормативно-правове регулювання, національна координація розвитку та фінансове забезпечення кластерних ініціатив.

З цієї позиції доцільно відзначити науковий підхід М.Портера до формування кластерної політики держави. Цей підхід виділяє 4 різні види кластерної організації господарських процесів, що відрізняються рівнем залученості держави (рис. 3.3.):

1.Каталітична кластерна політика. Держава виступає в ролі посередника, забезпечуючи взаємодію між зацікавленими сторонами та надаючи обмежену фінансову підтримку для ініціювання та розвитку кластерних ініціатив.

2.Підтримуюча кластерна політика. На додаток до каталітичної функції, держава здійснює інвестиції в розвиток інфраструктури регіонів (територій), організацію навчальних програм та маркетингові заходи, спрямовані на стимулювання росту кластерних утворень.

3.Директивна кластерна політика. Підтримуюча роль держави доповнюється розробкою та впровадженням спеціальних програм, орієнтованих на трансформацію спеціалізації підприємств аграрної сфери через механізми кластерного розвитку.

4.Інтервенціоністська кластерна політика. Держава, поряд з виконанням директивних функцій, перебирає на себе частину відповідальності приватного сектору у прийнятті рішень щодо подальшого розвитку кластерів. Формування спеціалізації кластерів здійснюється через використання трансфертів,

субсидій, обмежень, регулювання та активного контролю над діяльністю суб'єктів господарювання-учасників.

Більшість кластерів функціонують за моделями каталітичної (20%) та підтримуючої (близько 70%) політик. Близько 10% припадає на директивну та інтервенціоністську політику.

У багатьох випадках органи влади ініціюють створення кластерів, спеціальних економічних зон або індустріальних парків. До таких ініціатив залучаються супутні бізнес-послуги, що пропонуються учасникам кластеру координуючою організацією, такою як кластерне управління або адміністрація парку.

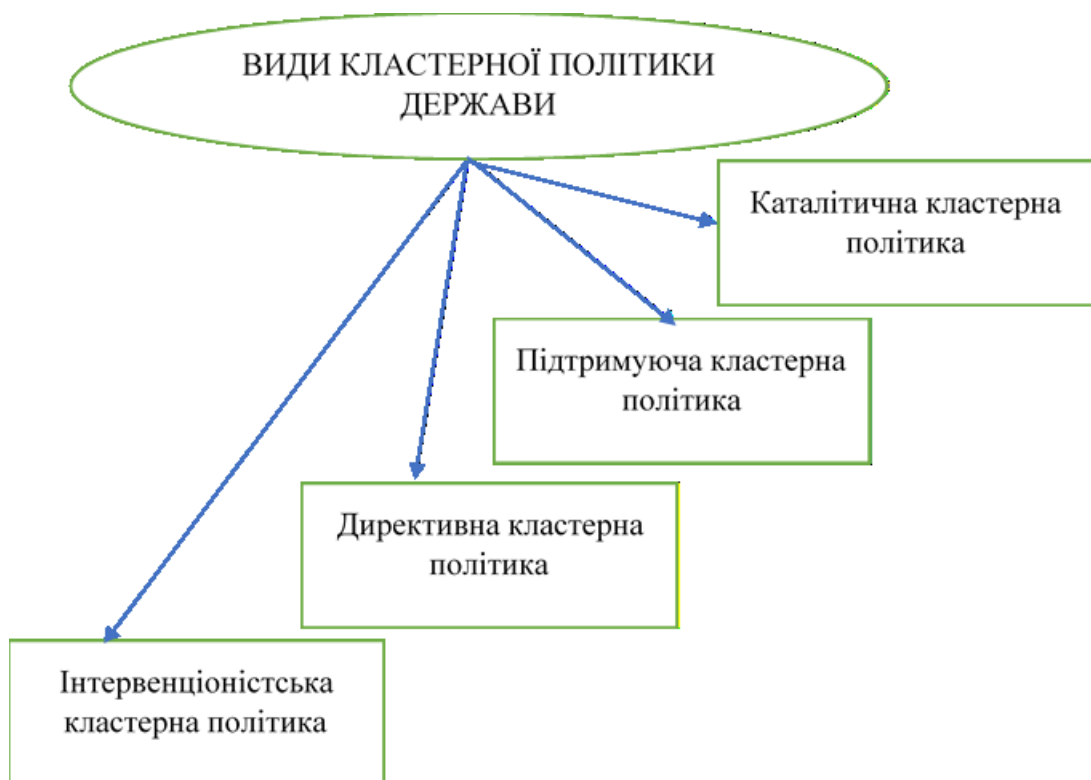

Рисунок 3.3. Види кластерної політики держави за М. Портером

**Джерело: розроблено автором за джерелом [140; 113]*

Ще одним підходом до класифікації кластерної політики є її поділ на дирижистську та ліберальну. Дирижистська політика характеризується

активною роллю держави у формуванні та управлінні кластерами, включаючи значне фінансування, визначення пріоритетних напрямів розвитку та контроль за діяльністю учасників (Сінгапур, Швеція, Франція, Фінляндія, Словенія). На противагу цьому, ліберальна політика передбачає обмежене втручання держави, зосереджуючись на створенні сприятливих умов для самоорганізації та ринкової конкуренції між кластерами (США, Великобританія, Австралія, Канада).

На підставі такої систематизації кластерної політики, враховуючи досвід різних країн, можна виділити два основні підходи до визначення ролі держави к процесам кластеризації: висхідний та низхідний.

Висхідний підхід ґрунтується на забезпеченні ефективного функціонування ринкових механізмів та усуненні ринкових дисфункцій. Ключовим моментом є ініціативи, що генеруються ринковим середовищем, при цьому держава виконує роль помічника та регулятора, не визначаючи жорстких пріоритетів на національному чи регіональному рівнях. Цей підхід корелює з ліберальною моделлю кластерної політики.

На противагу цьому, низхідний підхід передбачає активну роль держави у визначенні регіональних та національних пріоритетів на основі консультацій з представниками промисловості та науково-дослідними установами. Держава формулює стратегічне бачення розвитку та визначає коло суб'єктів, залучених до процесу діалогу. Даний підхід характерний для скандинавських країн та відповідає дирижистській моделі кластерної політики.

Кластерна організація відкриває можливості для реалізації масштабних спільних інвестиційних проєктів, зокрема в інфраструктуру та інновації, а також забезпечує диверсифікацію діяльності та зменшення інвестиційних ризиків. Крім того, аграрні кластери отримують покращений доступ до різноманітних джерел фінансування, включаючи збільшення ймовірності отримання державних грантів та субсидій, посилення переговорних позицій при кредитуванні, залучення венчурного капіталу для інноваційних ініціатив

та потенційну можливість використання нових фінансових інструментів, таких як кластерні облігації.

Важливо зазначити, що мережа взаємопов'язаних суб'єктів господарювання аграрного кластера об'єднані спільною стратегією розвитку, в межах визначеного територіального простору. Характерною особливістю є наявність багаторівневих зв'язків між цими суб'єктами, що визначають їхні функціональні обов'язки в рамках кластерної структури.

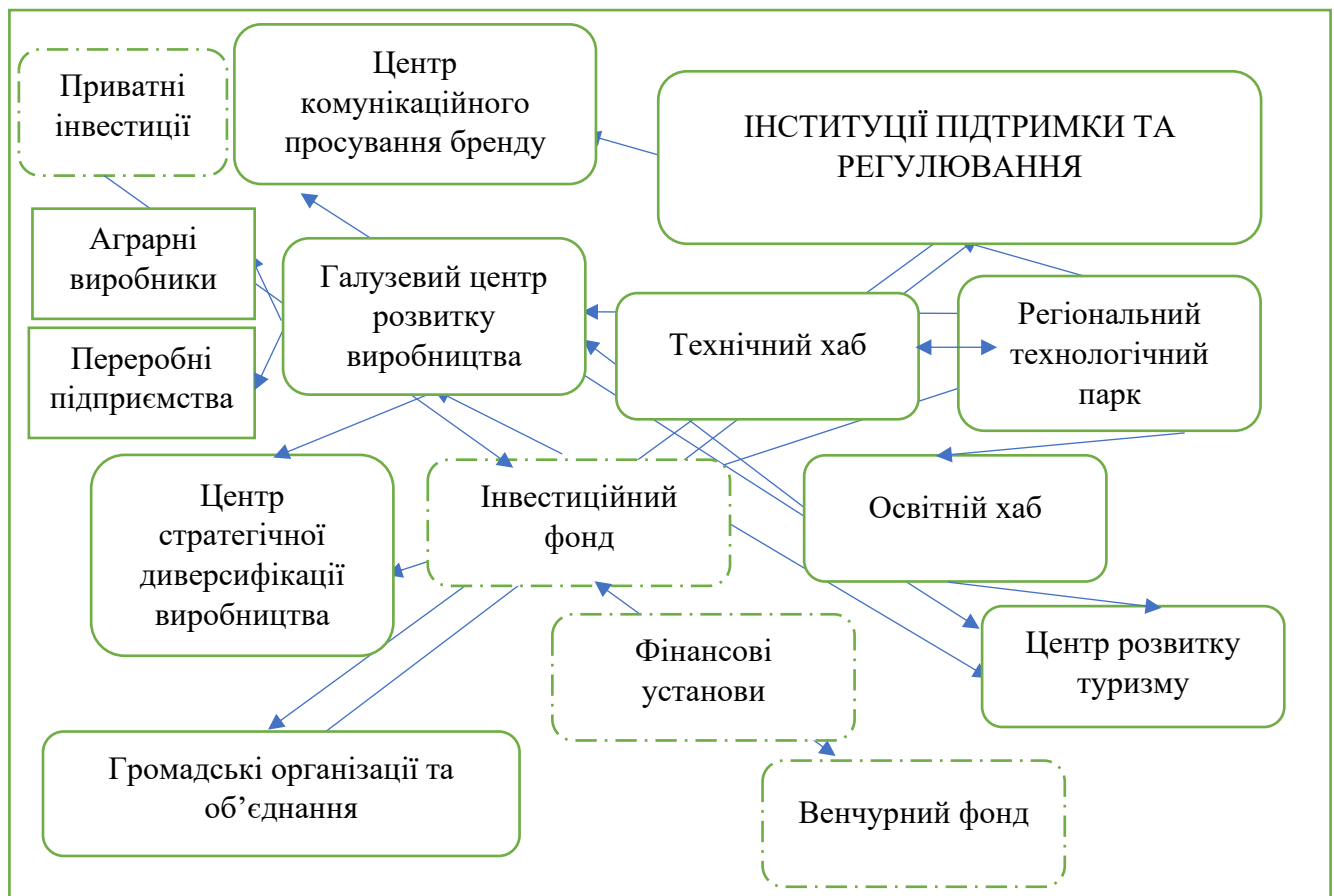

Рисунок 3.4. Схема взаємозв'язків учасників аграрного кластеру в системі соціально-економічного розвитку сільських територій

**Джерело: розроблено автором*

Серед ключових складових аграрного кластера можна виділити: регіональний технологічний парк, освітній хаб, технічний хаб, інвестиційний фонд. Крім того, вагому роль відіграють аграрні виробники та переробні підприємства, що формують основний виробничий ланцюг. Центр розвитку

виробництва спрямований на стимулювання зростання виробничих потужностей, а центр стратегічної диверсифікації виробництва відповідає за розширення та урізноманітнення інфраструктури кластера. Розвиток туристичної галузі забезпечується відповідним центром, а формування та популяризація бренду кластера є функцією центру комунікаційного просування бренду.

Таким чином, інституційні аспекти кластеризації передбачають створення та забезпечення функціонування спеціалізованих інституцій, які координують діяльність учасників кластера, забезпечують розробку та реалізацію спільних стратегій, а також представляють інтереси кластера на регіональному, національному та міжнародному рівнях. До таких інституцій можуть належати: органи державної влади та місцевого самоврядування, відповідальні за розробку та реалізацію кластерної політики; агенції регіонального розвитку, що забезпечують організаційну та консультативну підтримку кластерних ініціатив; кластерні організації (асоціації, ради, партнерства), які об'єднують підприємства, наукові установи, освітні заклади та інші зацікавлені сторони; спеціалізовані центри підтримки бізнесу, інноваційні парки, технопарки. При цьому, організаційно-економічні моделі, що визначають взаємодію та зв'язки в кластерах, поділяються на три категорії: сіткові, відцентрові та гібридні. Сіткова модель характеризується горизонтальними зв'язками між учасниками, які мають рівноправний статус і беруть активну участь в управлінні кластером. Відцентрова модель передбачає наявність лідера або ядра, навколо якого групуються інші учасники. Лідер визначає стратегію розвитку кластера, координує діяльність учасників і розподіляє ресурси. Гібридна модель кластера поєднує характеристики сіткової та відцентрової моделей, прагнучи поєднати їхні сильні сторони та мінімізувати недоліки.

В українських реаліях для ефективної кластерної політики пропонується застосування комбінованої стратегії. У галузях з органічно сформованими передумовами кластеризації доцільним є впровадження ліберальної моделі,

що передбачає мінімальне державне втручання. Водночас, у секторах, де формування кластерів спрямоване на впровадження інноваційних технологій, обґрунтованим є використання дирижистської моделі, яка передбачає активну регуляторну роль держави.

Підтримка функціонування кластера здійснюється через інституції підтримки та регулювання (регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування, профільні міністерства та відомства), а також фінансові установи (банки, фонди, спілки), які забезпечують необхідні інвестиційні ресурси.

У різних країнах комплекси інструментів, спрямованих на підтримку та розвиток кластерів, можуть бути класифіковані за такими категоріями: пряма фінансова підтримка, податкові пільги, фонди сприяння інноваціям, державні програми, спеціалізовані інститути розвитку та формування мережевих структур, координуючі органи влади, заходи із захисту інтелектуальної власності та цільове фінансування науково-дослідних робіт (рис. 3.5.).

Важливим інструментом підтримки кластерного розвитку в Україні є ініціатива Clusters4Regions, що реалізується Українським кластерним альянсом за запитом Міністерства економіки України та підтримки проєкту UCORD. Ця ініціатива спрямована на посилення економічного розвитку регіонів шляхом інтеграції національної політики кластеризації на регіональному рівні, зокрема через дієву імплементацію кластерних програм у пілотних областях UCORD: Сумській, Вінницькій, Хмельницькій, Тернопільській, Волинській та Одеській. Агенції регіонального розвитку зазначених областей відіграють ключову роль у створенні та розвитку регіональних кластерних організацій, забезпечуючи їхню інтеграцію в ширші мережі та узгодження діяльності з регіональними й національними стратегіями [66].

Слід констатувати, що досвід країн Європейського Союзу демонструє здатність належним чином стимульованих кластерних утворень в аграрній

сфері забезпечувати диверсифікацію економіки моноспеціалізованих регіонів (територій) та суттєво підвищувати її стійкість до зовнішніх впливів.

Рисунок 3.5. Інструменти підтримки функціонування та розвитку кластерів в різних країнах

**Джерело: складно автором за [146]*

Фінансове забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі характеризується мультиджерельністю та охоплює широкий спектр каналів фінансування. Бюджетні асигнування з державного та місцевих бюджетів є ключовим інструментом формування базової інфраструктури кластерів, підтримки їхніх ініціатив та стимулювання науково-дослідницької діяльності. Банківське кредитування забезпечує ліквідність для поточної операційної

діяльності учасників кластерів та надає кредитні ресурси для реалізації інвестиційних проєктів. Приватні інвестиції, включаючи венчурний капітал та прямі іноземні інвестиції, відіграють важливу роль у розвитку інноваційних стартапів та провідних підприємств кластерів. Власні фінансові ресурси учасників, зокрема реінвестований прибуток та механізми кооперативного фінансування, забезпечують стабільний розвиток кластерної інфраструктури. Залучення міжнародної технічної допомоги у формі грантів та програм підтримки експорту сприяє розширенню можливостей кластерних утворень на зовнішніх ринках. Крім того, альтернативні джерела фінансування, такі як краудфандинг та емісія цінних паперів, розглядаються як додаткові інструменти залучення капіталу для розвитку кластерних ініціатив.

Огляд ініціатив ЄС з підтримки кластерів у період фінансування 2014-2020 та 2021-2027 років наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1. Кластерні ініціативи ЄС у 2014-2027 рр.

Кластерна ініціатива ЄС	Мета	Період фінансування
Проєкт «Горизонт 2020». INNOSUP - 1	Розвиток нових міжгалузевих промислових ланцюжків створення вартості в ЄС	2014-2020
Проєкт COSME ESCP-4i	Розробка та впровадження спільних стратегій інтернаціоналізації для підтримки інтернаціоналізації малого та середнього підприємництва	2014-2020
Проєкт COSME ESCP-4x	Розширення міжкластерної мережі та навчання в ЄС та вдосконалення управління кластерами	2014-2020
Ініціатива COSME ESCP-S3	Розширення кластерної співпраці в окремих тематичних сферах у сфері регіональних стратегій розумної спеціалізації	2014-2020
Програма єдиного ринку Eurocluster	Підтримка впровадження промислової стратегії ЄС через міжгалузеві, міждисциплінарні та трансєвропейські кластерні ініціативи	2021-2027

**Джерело: скрадено автором за джерелом [59]*

Окрім політик та ініціатив, що реалізуються на рівні Європейського Союзу, європейські кластерні організації також отримують підтримку в окремих країнах-членах ЄС-27 в рамках Національних планів відновлення та стійкості, а також через Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР).

Важливу роль у структурі кластера відіграють громадські організації та об'єднання, що представляють інтереси різних стейкхолдерів (наприклад, асоціації фермерів та аграрних виробників, організації споживачів, екологічні організації).

Отже, представлена схема взаємозв'язків учасників аграрного кластера демонструє складну мережу взаємодії між різними функціональними елементами, спрямовану на забезпечення його розвитку. Подальший аналіз переваг та обмежень інвестиційного забезпечення розвитку таких агропромислових кластерів буде представлено у табл. 3.2.

Серед ключових переваг виділено здатність кластерів акумулювати значні фінансові ресурси, мінімізувати базу оподаткування, залучати значні кредитні кошти та забезпечувати мобільність перерозподілу коштів між товарними та фінансовими ринками. Крім того, кластерна організація сприяє трансрегіоналізації в міжнародному економічному просторі, забезпечує стійкість міжгалузевих інтеграційних трансакцій та високий рівень контролю над ними, а також підвищує ефективність використання наявних виробничих та фінансових ресурсів.

До обмежень належать ризики надмірної централізації управлінських функцій, потенційна відсутність конкуренції у внутрішньому просторі підприємств з іноземними інвестиціями, відчуження працівників від засобів праці та процесу розподілу доданої вартості, збереження неевівалентності міжгалузевого обміну, непрозорість міжнародних трансакцій та домінування загальних інтересів над інтересами структурних ланок кластерів. Також виділено ризик одностороннього виходу засновників-акціонерів, залежність агропродовольчої безпеки країни від іноземних засновників, низький рівень нормативно-правового забезпечення кластерів та відсутність

загально визнаних методик нормування прибутку, що може призводити до неєвивалентного обміну при цінній моделі міжнародних взаєморозрахунків.

Таблиця 3.2. Переваги та обмеження інвестиційного забезпечення розвитку агропромислових кластерів

Переваги інвестиційного забезпечення, що впливають з кластерної організації	Обмеження інвестиційного забезпечення, пов'язані з кластерною організацією
Акумулявання значних фінансових ресурсів	Надмірна централізація управлінських функцій у межах керуючих підприємств
Можливості мінімізації бази оподаткування	Відсутність конкуренції у внутрішньому просторі підприємств з іноземними інвестиціями, обмеження господарської самостійності їхніх структурних ланок
Мобільність перерозподілу коштів між товарними та фінансовими ринками	Відчуження працівників від засобів праці, від процесу розподілу доданої вартості в міжнародному економічному просторі
Можливості трансрегіоналізації в міжнародному економічному просторі за рахунок мобільності корпоративного капіталу	Збереження неєвивалентності міжгалузевого обміну і розподілу. Відсутність прозорості міжнародних трансакцій
Стійкість міжгалузевих інтеграційних трансакцій в рамках міжнародного простору	Низький рівень нормативно-правового забезпечення кластерів
Високий рівень контролю над міжгалузевими інтеграційними трансакціями за рахунок генерації повного виробничо-технологічного ланцюга в міжнародному просторі	Відсутність загально визнаних методик нормування прибутку в кластерах, що зумовлює збереження неєвивалентності обміну при цінній моделі міжнародних взаєморозрахунків
Ефективне використання наявних виробничих та фінансових ресурсів	Односторонній вихід засновників

**Джерело: розроблено автором*

Отже, інвестиційне забезпечення кластеризації є критично важливим фактором її успішного розвитку та передбачає залучення різноманітних джерел фінансування, включаючи: власні кошти учасників кластера; бюджетні кошти (державні та місцеві); банківські кредити; прямі іноземні інвестиції; венчурний капітал; гранти та інші форми фінансової підтримки. Проведене дослідження підтверджує значний потенціал кластерних утворень для стимулювання економічного розвитку, особливо в аграрному секторі. Ефективна кластеризація вимагає комплексного підходу, що поєднує зусилля

бізнесу, науки та влади, а також забезпечує належне фінансове та інституційне забезпечення. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення специфіки формування та функціонування кластерів в Україні, а також розробку рекомендацій щодо вдосконалення державної політики у цій сфері.

3.2. Формалізація інвестиційного забезпечення кластерної політики в багаторівневій системі стратегічного планування

Ефективність кластерної політики значною мірою залежить від рівня її зрілості, що відображає ступінь розвитку кластерних ініціатив, наявності необхідних інституцій та інструментів підтримки, а також глибину взаємодії між учасниками кластера. Оцінка зрілості кластерної політики в Україні є важливим етапом визначення напрямів її подальшого розвитку та удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі.

Згідно з даними Європейської кластерної платформи співпраці [53], індекс зрілості кластерної політики в Україні визначається на основі комплексної оцінки, що враховує чотири ключові фактори (табл. 3.3). Одним з них є сфера реалізації політики, яка оцінюється на предмет наявності окремої кластерної політики (2 бали) або її включення до ширших політичних ініціатив (1 бал). Іншими словами, цей фактор показує, чи має країна спеціальну стратегію для розвитку кластерів, чи підтримка кластерів здійснюється в рамках загальних економічних програм.

Другим фактором є узгодженість кластерних політик, що оцінює тривалість та стабільність їх реалізації. 0 балів присвоюється за відсутність таких політик, 1 бал – за досвід менше 10 років або понад 10 років з перервами, та 2 бали – за безперервну реалізацію понад 10 років. Тобто, цей показник відображає, наскільки послідовно та довгостроково країна підтримує розвиток кластерів.

Третім фактором є підтвердження ефективності виконання, що визначається наявністю та якістю механізмів моніторингу та оцінки кластерної політики: 0 балів – за їх відсутність, 0,5 бала – за оцінку минулих або поточних політик, та 1 бал – за наявність попередніх оцінок. Цей показник вимірює, наскільки ретельно країна аналізує результати своїх кластерних програм та коригує їх у разі потреби.

Таблиця 3.3.. Індекс зрілості кластерної політики України, 2020 р.

Фактор	Україна	Максимально можливе значення
Сфера дії політики	1	2
Узгодженість кластерних політик	0	2
Підтвердження ефективності виконання	0	1
Інструменти	2	2

**Джерело: складно автором за даними [53]*

Нарешті, четвертим фактором є інструменти, що відображає наявність та різноманітність інструментів підтримки кластерів, включаючи фінансове забезпечення, інформаційну та інституційну підтримку, технічну допомогу тощо. Причому, інструменти оцінюються в 1 бал за кожен тип наявного інструменту підтримки (фінансового або технічного). Таким чином, загальний бал відображає рівень розвитку кластерної політики країни (рис. 3.6.).

Ключовою проблемою в Україні до 2020 року була відсутність спеціалізованої, цілеспрямованої стратегії розвитку кластерної політики. Це призводило до фрагментарного підходу до розвитку кластерних утворень у рамках ширших державних, регіональних або галузевих (економічних) програм. Така ситуація склалася внаслідок історично сформованої моделі державної підтримки промисловості в Україні, що базувалася на секторально-галузевому принципі. Ця політика мала низку негативних наслідків, які сьогодні суттєво обмежують потенціал розвитку кластерних ініціатив, особливо в аграрній сфері. Зокрема, вона сприяла поглибленню галузевो-

регіональної поляризації промислового виробництва, консервації сировинної орієнтації економіки, гальмуванню розвитку системи комерціалізації інновацій, розриву між фундаментальними науковими дослідженнями та потребами промисловості, а також низькому рівню інтеграції всіх цільових груп у ланцюгах створення доданої вартості.

Рисунок 3.6. Рівень зрілості кластерної політики України, 2020 р.

**Джерело: складно автором за даними [53]*

Недостатня узгодженість та відсутність механізмів оцінки ефективності свідчать про те, що кластерні ініціативи не мали належного стратегічного та аналітичного супроводу. Водночас наявність інструментів підтримки кластерів вказує на потенціал для їх розвитку, який може бути реалізований за умови розробки чіткої стратегії та впровадження ефективних механізмів моніторингу та оцінки. У 2022 році експертами у робочій групі на платформі Industry 4 Ukraine за участі Українського кластерного альянсу було представлено проєкт національної програми кластерного розвитку до 2027

року. Проте, цей концептуальний документ досі перебуває на стадії обговорення та узгодження.

У країнах ЄС кластерні стратегії інтегруються або в національні стратегії підвищення конкурентоспроможності, або в регіональні програми стабілізації розвитку. Впровадження кластерних стратегій відбувається на національному, регіональному та місцевому рівнях. Спостерігається посилення співпраці між національними міністерствами (агентствами), що забезпечують підтримку кластерних стратегій, та регіональними агентствами, які відповідають за їхню реалізацію. Варіативність кластерної політики серед держав-членів ЄС зумовлена її переважною орієнтацією на підхід "знизу догори", що забезпечує адаптацію стратегій до специфічних потреб галузей промисловості кожної країни.

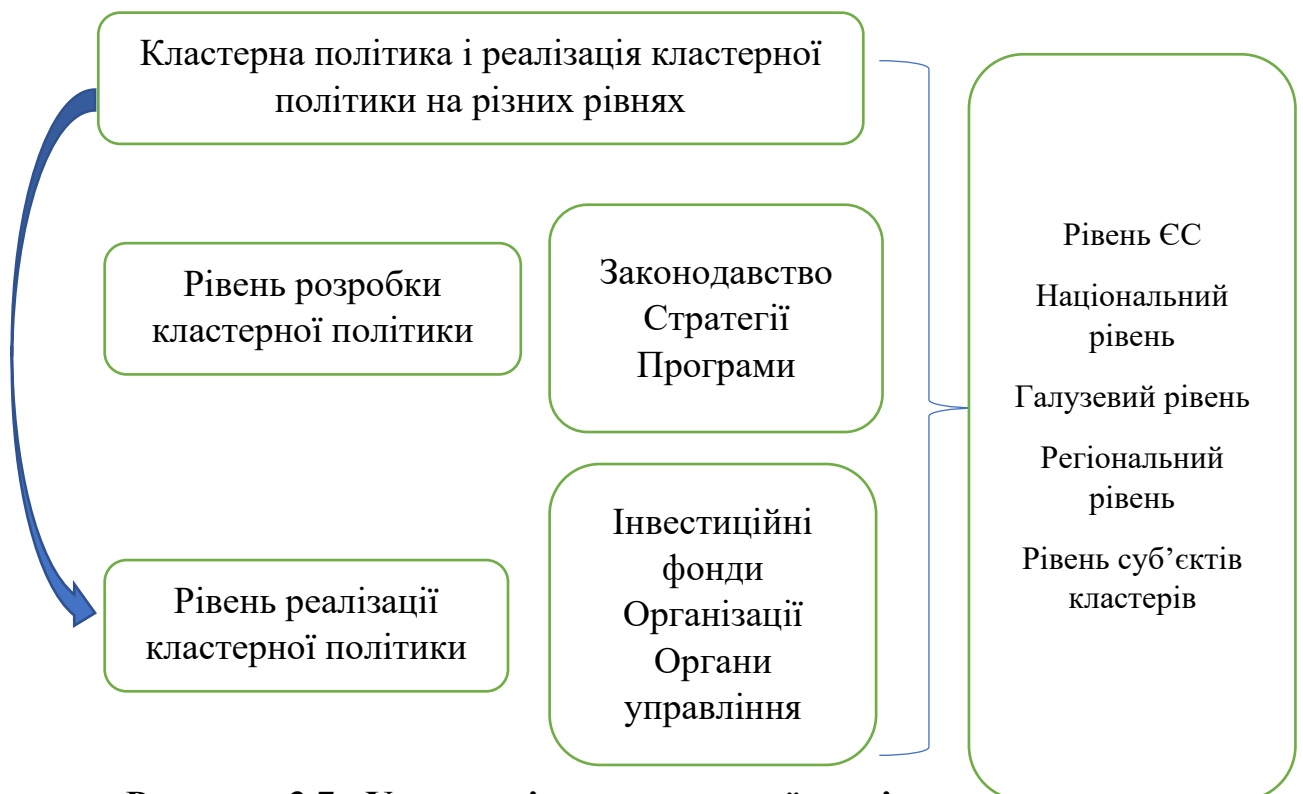

Рисунок 3.7. Узгодженість кластерної політики на різних рівнях управління

**Джерело: складно автором за даними [58]*

Отже, формування ефективної кластерної політики передбачає розробку кластерних стратегій на різних рівнях управління, що відповідає принципу багаторівневості. Зокрема, виокремлюються національний, галузевий, регіональний та мікрорівень (рівень суб'єктів кластерів) розробки стратегій. Враховуючи системний характер процесів кластеризації та їх кумулятивний вплив на підвищення конкурентоздатності економічних систем, кластерна стратегія набуває особливої значущості як інтегральна складова впровадження механізмів інвестиційного забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі економіки. (рис. 3.7.)

Варто зауважити, що ефективна реалізація кластерної політики на національному, регіональному та місцевому рівнях забезпечується через інтегровану систему інструментів, що включає кластерні стратегії, програми та ініціативи. Дана система відображає вертикальний розподіл функцій з імплементації кластерної політики між центральними органами виконавчої влади, місцевими органами державної влади та органами місцевого самоврядування, забезпечуючи скоординований підхід до розвитку кластерних утворень.

Умовно розробку стратегії кластерного розвитку економіки на національному рівні можна розподілити на наступні етапи: аналіз національного економічного ландшафту та кластерного потенціалу, визначення стратегічних альтернатив розвитку кластерної політики, формування національного бачення та стратегічних цілей, розробка стратегічних напрямів та інструментів фінансової підтримки національної кластерної політики, визначення механізмів управління, моніторингу та оцінки національної стратегії, затвердження та впровадження національної стратегії, реалізація та моніторинг стратегії.

Розробка стратегії кластерного розвитку на рівні галузі має свої специфічні особливості, які відрізняють її від національного та регіонального рівнів. Основний фокус тут спрямований на підвищення конкурентоздатності та інноваційного потенціалу конкретної галузі через кластерний підхід. У цих

умовах визначальними етапами стають наступні: галузевий аналіз, фокус на галузевій специфікації кластеризації, визначення стратегічних цілей, орієнтованих на розвиток галузі, визначення інструментів підтримки адаптованих під галузеві потреби, моніторинг та оцінка з урахуванням галузевих показників. Умовно в Україні таким документом може бути визначена Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій до 2030 року.

Розробка стратегії кластерного розвитку на регіональному рівні є ключовим елементом для підвищення конкурентоздатності та стимулювання інновацій в межах певного регіону (території). Вона враховує специфіку місцевої економіки, наявні ресурси та потенціал для кластеризації (рис. 3.8).

Рисунок 3.8. Імплементация кластерної політики в систему стратегічних та програмних документів

**Джерело: складно автором*

Формалізовано взаємозв'язок, зображений на рисунку 3.8, можна описати через систему включень та впливів між множинами стратегічних документів кластерного розвитку різного рівня.

Припустимо, що:

$S_{\text{нац}}$ – множина елементів, що входять до національного рівня;

$S_{\text{гал}}$ – множина елементів, що входять до галузевого рівня;

$S_{\text{рег}}$ – множина елементів, що входять до регіонального рівня;

$I_{\text{місц}}$ – множина елементів, що входять до місцевого рівня/рівня суб'єктів кластерів (місцеві кластерні ініціативи).

Тоді взаємозв'язок можна представити наступним чином:

1. Ієрархічне включення (вплив зверху вниз). Національна стратегія задає загальні рамки та принципи для стратегій нижчих рівнів. Це можна відобразити як:

$S_{\text{гал}}$ розробляється з урахуванням $S_{\text{нац}}$;

$S_{\text{рег}}$ розробляється з урахуванням $S_{\text{нац}}$;

$I_{\text{місц}}$ реалізуються у контексті $S_{\text{рег}}$ (та опосередковано $S_{\text{нац}}$).

2. Галузева специфікація. Галузева стратегія інтегрує кластерний підхід у контекст конкретної галузі:

$S_{\text{гал}}$ є підмножиною стратегій, що можуть бути розроблені на галузевому рівні, і вона враховує елементи $S_{\text{нац}}$, адаптуючи їх до специфіки сільського господарства.

3. Регіональна адаптація. Регіональні стратегії конкретизують національну стратегію з урахуванням місцевих умов:

$S_{\text{рег}}$ є підмножиною стратегій, що розробляються на регіональному рівні, і вона враховує елементи $S_{\text{нац}}$, адаптуючи їх до соціально-економічних особливостей певного регіону (території).

4. Реалізація на місцевому рівні (вплив знизу вгору та зверху вниз). Місцеві ініціативи є основним рівнем практичної реалізації кластерної політики, що формується як під впливом регіональних (та національної) стратегій, так і на основі власних потреб та ініціатив суб'єктів учасників кластерів:

$I_{\text{місц}}$ формуються та функціонують у рамках $S_{\text{рег}}$ (та $S_{\text{нац}}$).

Успішні $I_{\text{місц}}$ можуть впливати на коригування та вдосконалення $S_{\text{рег}}$ та $S_{\text{нац}}$ через зворотний зв'язок.

У цих умовах узагальнена формула взаємозв'язку системи стратегічних документів кластерного розвитку може мати вигляд:

$$\begin{aligned} I_{\text{місц}} \subseteq S_{\text{рег}} &\subseteq (S_{\text{нац}} \cap S_{\text{рег_потенціал}}) \\ I_{\text{місц}} \subseteq S_{\text{гал}} &\subseteq (S_{\text{нац}} \cap S_{\text{гал_специфіка}}) \end{aligned} \quad (3.1.)$$

де:

\subseteq позначає "є підмножиною" або "реалізується в рамках";

\cap позначає "враховує" або "розробляється з урахуванням";

$S_{\text{рег_потенціал}}$ – множина регіональних особливостей та потенціалу;

$S_{\text{гал_специфіка}}$ – множина галузевих особливостей та специфіки.

Ця формула відображає, що місцеві ініціативи є конкретними проявами кластерної політики, які розгортаються в рамках регіональних (та національної) стратегій, враховуючи місцевий потенціал та галузеву специфіку, якщо йдеться про галузеву стратегію. Національна стратегія є ключовим елементом, що впливає на формування стратегій усіх інших рівнів.

При цьому, з метою удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення кластерних утворень необхідним є формування та реалізація такої інвестиційної політики, що здійснюється як на рівні держави, галузі, регіону, окремих суб'єктів господарювання.

Додаючи взаємозв'язок рівнів інвестиційної політики до наведеної формалізації (3.1.), ми можемо відобразити, як інвестиційні рішення та стратегії на різних рівнях впливають на формування та реалізацію кластерних ініціатив.

Припустимо, що:

$I_{\text{держ}}$ – державна інвестиційна політика;

$I_{\text{рег}}$ – регіональна інвестиційна політика;

$I_{\text{гал}}$ – галузева інвестиційна політика;

$I_{\text{суб}}$ – інвестиційні рішення суб'єктів господарювання.

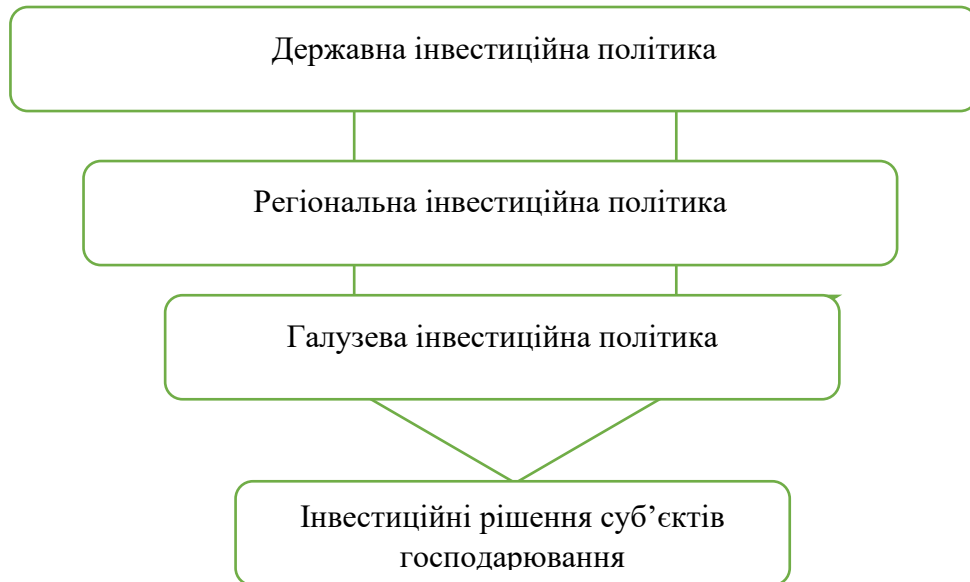

Рисунок 3.9. Ієрархія та взаємозв'язок рівнів інвестиційної політики кластерного розвитку

**Джерело: складно автором*

Тепер уточнимо формалізацію (3.1) та додамо взаємозв'язки з інвестиційною політикою:

1. Вплив державної інвестиційної політики. Державна інвестиційна політика ($I_{\text{держ}}$) створює загальні рамкові умови та визначає пріоритети для розвитку економіки, включаючи кластерні ініціативи. Отже, стратегії всіх рівнів розробляються з її урахуванням:

$S_{\text{нац}}$ формується під впливом $I_{\text{держ}}$;

$S_{\text{рег}}$ розробляється з урахуванням $S_{\text{нац}}$ та $I_{\text{держ}}$, а також регіонального потенціалу ($S_{\text{рег_потенціал}}$);

$S_{\text{гал}}$ розробляється з урахуванням $S_{\text{нац}}$ та $I_{\text{держ}}$, а також галузевої специфіки ($S_{\text{гал_специфіка}}$);

$I_{\text{місц}}$ реалізуються в рамках $S_{\text{рег}}$ (та опосередковано $S_{\text{нац}}$ та $I_{\text{держ}}$) і залежать від інвестиційних рішень суб'єктів господарювання ($I_{\text{суб}}$).

2. Вплив регіональної інвестиційної політики. Регіональна інвестиційна політика ($I_{\text{рег}}$) є інструментом реалізації $S_{\text{рег}}$ та безпосередньо впливає на місцеві кластерні ініціативи:

$I_{\text{місц}}$ формуються та розвиваються за підтримки $I_{\text{рег}}$, яка враховує $S_{\text{рег}}$ та $S_{\text{рег_потенціал}}$.

3. Вплив галузевої інвестиційної політики. Галузева інвестиційна політика ($I_{\text{гал}}$) є інструментом реалізації $S_{\text{гал}}$ та також може впливати на інвестиційні рішення суб'єктів у відповідній галузі:

$I_{\text{суб}}$ у певній галузі можуть формуватися під впливом $I_{\text{гал}}$, яка враховує $S_{\text{гал}}$ та $S_{\text{гал_специфіка}}$.

4. Інвестиційні рішення суб'єктів господарювання. Інвестиційні рішення окремих суб'єктів господарювання ($I_{\text{суб}}$) є ключовим фактором успішності місцевих кластерних ініціатив:

$I_{\text{місц}}$ залежать від наявності та спрямованості $I_{\text{суб}}$ в рамках кластера.

Тоді формалізація ієрархії та взаємозв'язок рівнів інвестиційної політики та багаторівневої системи стратегічних документів кластерного розвитку може мати вигляд:

$$I_{\text{місц}} \subseteq S_{\text{рег}}(S_{\text{нац}}, I_{\text{держ}}, S_{\text{рег_потенціал}}) \Rightarrow I_{\text{рег}}(S_{\text{нац}}, I_{\text{держ}}, S_{\text{рег_потенціал}}) \Rightarrow I_{\text{суб}}(I_{\text{рег}}) \quad (3.2.)$$

$$I_{\text{місц}} \subseteq S_{\text{гал}}(S_{\text{нац}}, I_{\text{держ}}, S_{\text{гал_специфіка}}) \Rightarrow I_{\text{гал}}(S_{\text{нац}}, I_{\text{держ}}, S_{\text{гал_специфіка}}) \Rightarrow I_{\text{суб}}(I_{\text{гал}})$$

де:

функціональна залежність в дужках показує, які фактори впливають на формування відповідної стратегії або політики;

\Rightarrow позначає "сприяє", "впливає на" або "реалізується за підтримки".

Ця формалізація більш детально відображає взаємозв'язок між рівнями кластерних стратегій та рівнями інвестиційної політики, показуючи, як державна інвестиційна політика задає загальний напрям, регіональна та галузева політики враховують специфіку, а інвестиційні рішення суб'єктів є основою для реалізації місцевих кластерних ініціатив.

Отже, проведена формалізація інвестиційного забезпечення кластерної політики в багаторівневій системі стратегічного планування виявила ключову

роль узгодженої державної інвестиційної політики як системоутворюючого елементу, що визначає напрями та створює умови для ефективного функціонування регіональних та галузевих інвестиційних стратегій підтримки кластерних утворень; при цьому, на відміну від існуючих досліджень, запропоновано концептуальну модель, яка інтегрує ієрархію стратегічних документів кластерного розвитку з рівнями інвестиційної політики, підкреслюючи визначальний вплив інвестиційних рішень суб'єктів господарювання на успішність місцевих кластерних ініціатив. При цьому, рівень зрілості кластерної політики, безпосередньо залежить від наявності та якості рівня узгодження державної інвестиційної політики.

3.3. Напрями удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі

Розглядаючи механізм інвестиційного забезпечення аграрних кластерних утворень як комплексну, процесно орієнтовану систему дій, що охоплює всі аспекти залучення та використання інвестицій, слід підкреслити фундаментальну роль багаторівневої системи підтримки кластерного руху. Остання виступає ключовою підсистемою, яка створює необхідні сприятливі умови для забезпечення дієвості зазначеного механізму (рис. 3.9.).

Багаторівнева система підтримки кластерного руху представлена чотирма основними рівнями: загальнонаціональним, рівнем кластерних організацій та об'єднань, галузевим та регіональним, а також рівнем окремих кластерів. Кожен рівень має бути представлено відповідними інституціями, що виконують певні функції та мають свої інструменти впливу на розвиток кластерних ініціатив та залучення інвестицій.

Рисунок 3.9. Багаторівнева система підтримки кластерного руху у рамках інвестиційного забезпечення

**Джерело розроблено автором*

На загальнодержавному рівні ключова роль належить формуванню стратегічного бачення та створенню сприятливого інвестиційного клімату для розвитку кластерів по всій країні. Це передбачає: впровадження стратегії кластерного розвитку економіки, удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, створення державних інвестиційних фондів підтримки кластерного розвитку, підтримка участі українських кластерів у міжнародних програмах та проєктах, а також створення національного порталу про кластерний розвиток в Україні. Цей рівень передбачає спільну координацію профільних міністерств та відомств, встановлення чітких механізмів державної підтримки (фінансової, нефінансової, інституційної) та забезпечення моніторингу і оцінки ефективності її реалізації.

На цьому рівні важливим аспектом стає розвиток нормативно-правового поля кластеризації, визначення правового статусу кластерів та кластерних організацій, розробка методичних рекомендацій щодо реалізації кластерної політики.

Державний інвестиційний фонд підтримки кластерного розвитку має бути спеціально орієнтованим на підтримку кластерних ініціатив у пріоритетних секторах економіки, включаючи аграрний. Це дозволяє концентрувати фінансові ресурси на найбільш перспективних напрямках розвитку. Важливо зауважити, що досвід країн ЄС свідчить, що пріоритетними напрямками національної кластерної політики виступає підтримка вже створених кластерів, ніж кластерних ініціатив.

Потенціал застосування державних фінансових інструментів підтримки розвитку кластерів узгоджується з результатами загальноєвропейського дослідження, яке охопило 29 кластерних програм (рис. 3.10).

Рисунок 3.10. Джерела фінансування кластерів

**Джерело: складно автором за даними [115]*

Також до інструментів фінансової підтримки можна віднести Державний фонд регіонального розвитку, переформатований за вимогами Регламенту ЄС та рекомендаціями Світового Банку щодо управління публічними інвестиціями.

На регіональному рівні підтримка кластерного руху набуває особливої значущості завдяки орієнтації на унікальні характеристики та потенціал розвитку, властиві кожному окремому регіону (території). У табл. 3.6. наведено перелік аграрних та суміжних галузевих кластерів Українського кластерного альянсу України в розрізі регіонів України.

Варто зауважити, що кластери відображені в табл. 3.6. є учасниками національної мережі Українського кластерного альянсу, що об'єднує різні кластерні організації та бізнес об'єднання кластерного типу України. Проте цей перелік не є виключним. Так, наприклад, у 2023 році в Полтавській області започатковано перший агрокластер, що визначає перспективними напрямками своєї діяльності євроінтеграцію, екологічну сталість, розвиток сільського господарства, енергозбереження, відновлення територій та підтримку

військових формувань. Формування зазначеного агрокластеру відбулося за участі ключових регіональних стейкхолдерів, включаючи Полтавську обласну військову адміністрацію, територіальні громади, Полтавський державний аграрний університет, обласний центр зайнятості та Регіональний центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Таблиця 3.6. Аграрні та суміжні галузеві кластери-партнери Українського кластерного альянсу в розрізі регіонів України

Назва	Спеціалізація	Кількість компаній	Рік заснування
<i>Вінницька область</i>			
Міжнародний сільськогосподарський кластер «Дністер»	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство.	51	2018
Агрокластер «АГРОВІН»	Агропромислове виробництво, органічне виробництво, тваринництво, агроконсалтинг, переробка продуктів харчування, експорт. Міжнародне партнерство, науково-дослідні та навчальні проекти.	70	2022
<i>Львівська область</i>			
Львівський кластер енергетичного приладобудування	Агро, переробка, сільське господарство, яблуко.	5	2022
<i>Харківська область</i>			
Птахівничий кластер	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство.	41	2021
<i>Хмельницька область</i>			
Міжнародний агротуристичний кластер «Дністер 1362»	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство, мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, туризм.	35	2022
<i>Черкаська область</i>			
Громадська Спілка «Ю-Фуд»	Продовольство, харчові продукти та напої.	92	2020
Агротуристичний кластер «Шляхами Трипільської Праматері»	Аграрний, культурний та історичний туризм, розвиток крафтового виробництва, гастротуризм.	12	2024

Зазначений агрокластер позиціонується як платформа для активізації залучення інвестиційних та грантових ресурсів у регіон, а також забезпечення

комплексного супроводу проєктів, що ініціюються інвесторами та членами кластеру. З метою розширення фінансових можливостей територіальних громад, громадська спілка "Агрокластер Грант" ініціює залучення агропромислових підприємств різних форм власності до формату агрокластеризації на засадах членства у спілці, що характеризується вільним та безперешкодним набуттям і припиненням членства відповідно до статутних положень ГС "Агрокластер Грант".

Членство у спілці передбачає створення сприятливих умов для залучення інвестиційного та грантового фінансування, як з державних, так і з іноземних джерел, з метою розвитку переробних галузей та створення додаткової вартості аграрної продукції. Агропідприємствам-членам буде запропоновано участь у різноманітних фінансових та інвестиційних програмах, що сприятиме їхньому сталому розвитку та підвищенню конкурентоздатності регіонального агропромислового комплексу.

Саме на регіональному рівні відбувається безпосередня взаємодія місцевого бізнес-середовища, органів влади та науково-освітніх установ, що дозволяє максимально врахувати специфіку та потенціал кожного окремого регіону (території).

Розробка та реалізація регіональних програм розвитку кластерів є ключовим інструментом залучення інвестицій. Ці програми, на відміну від загальнонаціональних, мають більш адресний характер і спрямовані на підтримку тих галузей та кластерних ініціатив, які мають найбільший потенціал для економічного зростання та залучення інвестицій саме в даному регіоні. Такі програми можуть бути, як окремими цільовими документами, так і бути інтегрованими в ширші стратегічні документи регіонального розвитку. Наприклад, Стратегії регіонального розвитку, Порогами соціально-економічного розвитку, Програми розвитку агропромислового комплексу та сільських територій.

Функції регіональних агентств розвитку кластерів можуть бути реалізовані як окремими, спеціалізованими структурами, так і покладені на вже існуючі Агенції регіонального розвитку (АРР) в регіонах. На сьогодні в Україні функціонує 22 Агенції регіонального розвитку, засновниками яких є відповідні обласні ради та обласні військові державні адміністрації. Серед важливих функцій Агенцій регіонального розвитку є залучення інвестицій та сприяння з інвесторами.

Одним із ключових напрямів діяльності Агенцій регіонального розвитку регіонів у контексті підтримки кластерів може стати ідентифікація та промоція інвестиційних можливостей, що генеруються кластерними ініціативами в регіоні. У такому випадку, Агенції регіонального розвитку можуть виступати як єдине вікно для інвесторів, зацікавлених у вкладеннях у певні галузеві кластери, надаючи їм комплексну інформацію про потенціал кластерів, наявні інвестиційні проекти, умови ведення бізнесу та доступні стимули.

Крім того, Агенції регіонального розвитку можуть сприяти налагодженню прямих контактів між учасниками кластерів та потенційними інвесторами, організовуючи інвестиційні форуми, бізнес-зустрічі та презентації інвестиційних проектів кластерів. Їхня роль як нейтрального посередника може сприяти встановленню довіри та ефективній комунікації між сторонами інвестиційного процесу.

Важливим аспектом є також надання консультаційної підтримки кластерним організаціям та їхнім учасникам з питань підготовки якісних інвестиційних заявок, розробки бізнес-планів, пошуку джерел фінансування та управління інвестиційними проектами. Використовуючи свою експертизу у сфері залучення інвестицій, Агенції регіонального розвитку можуть значно підвищити фінансове забезпечення розвитку кластерів в регіоні.

На галузевому рівні ключова роль належить профільним міністерствам (насамперед Міністерству аграрної політики та продовольства України) та

галузевим асоціаціям, які забезпечують підтримку кластерних ініціатив з урахуванням специфіки аграрного виробництва, переробки та суміжних галузей.

Розробка та впровадження галузевих програм підтримки аграрних кластерів, що враховують специфічні потреби аграрного сектору економіки (наприклад, підтримка органічного виробництва, розвиток тваринництва, виплата дотацій на гектар, інновацій у сільському господарстві, розвиток агрологістики, відновлення та будівництво меліоративних систем, кооперації фермерських господарств у форматі кластерів, видача грантів тощо), є важливим інструментом в системі інвестиційного забезпечення.

Особливу увагу заслуговує інструмент Ukraine Facility, ініційований Європейським Союзом на період 2024-2027 років, який відіграє значну роль у активізації розвитку аграрного сектору економіки України. Завдяки передбаченому обсягу фінансування у 50 мільярдів євро, програма забезпечує комплексну підтримку аграрної галузі, включаючи пряме бюджетне фінансування для реалізації інфраструктурних та науково-дослідних проєктів, стимулювання інвестиційної діяльності з метою залучення національного та іноземного капіталу, а також надання технічної допомоги для підвищення ефективності управлінських процесів.

Інвестиційний фонд обсягом 6,97 мільярда євро, створений у межах Ukraine Facility як спеціалізований інструмент, спрямований на інтенсифікацію інвестиційних потоків у пріоритетні сектори економіки України. Фінансові ресурси, що надаються через Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) та інші міжнародні фінансові інституції, є доступними для українських приватних та державних компаній. Зазначений інструмент має на меті активізувати інвестиційну діяльність, підтримуючи розвиток ключових галузей економіки та сприяючи загальному економічному зростанню країни.

Рівень кластерних організацій та об'єднань є ключовою ланкою в багаторівневій системі підтримки кластерного руху, відіграючи роль

посередника, координатора та сервісного центру для окремих кластерів та їхніх учасників. Ці організації, такі як Український кластерний альянс, об'єднують зусилля різних кластерних ініціатив, сприяючи їхньому розвитку та підвищенню конкурентоздатності. Зокрема, стратегічний розвиток Українського кластерного альянсу на період до 2027 року передбачає реалізацію низки ключових напрямів, кожен з яких включає визначені етапи фазового переходу (milestones), спрямовані на якісне зростання та інституційне зміцнення кластерного руху в Україні (рис. 3.11). Стимулювання інноваційного розвитку кластерів-членів Альянсу можливо через їхнє кількісне та якісне зростання, інституційне зміцнення, поглиблення міжкластерної співпраці та активізацію міжнародної діяльності.

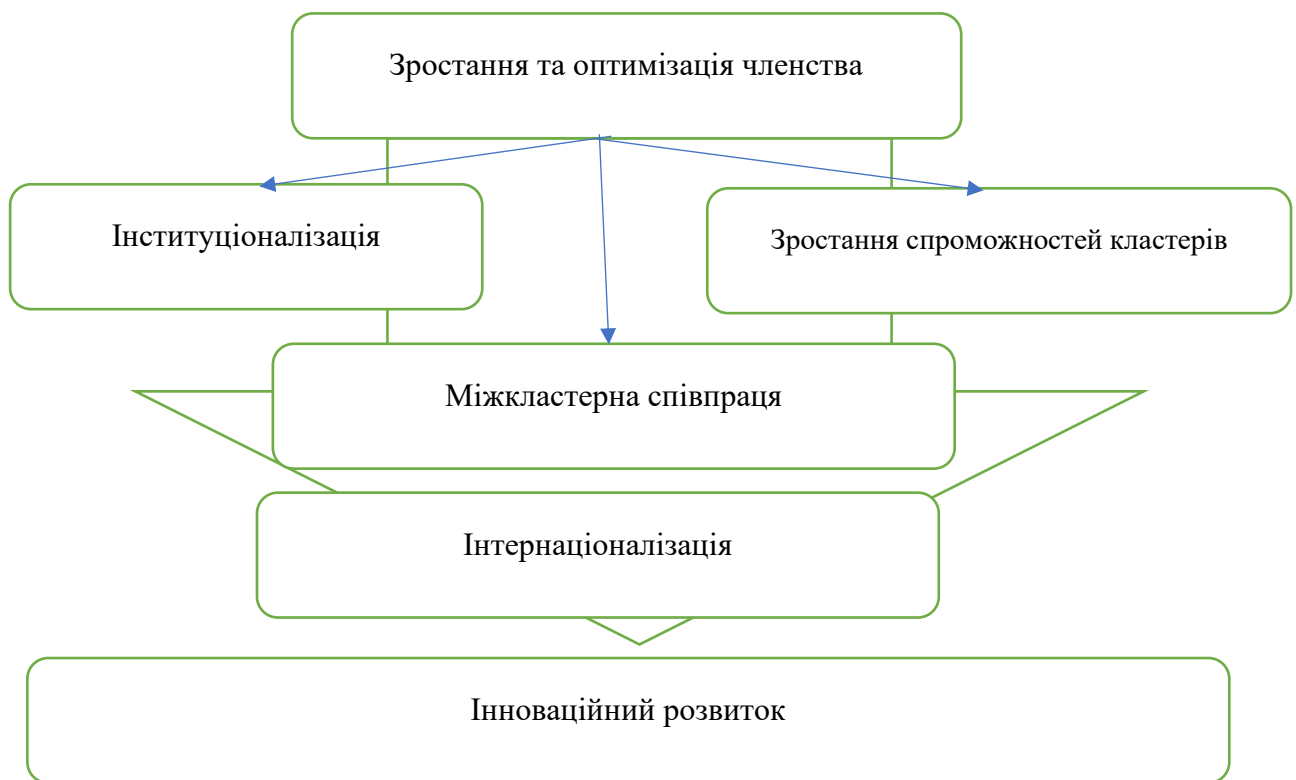

Рисунок 3.11. Напрями стратегічного розвитку Українського кластерного альянсу на період до 2027 року

**Джерело: складно автором за даними*

Рівень окремих кластерів є первинною та фундаментальною ланкою в

багаторівневій системі підтримки кластерного руху. Саме на цьому рівні відбувається безпосередня діяльність кластерних утворень, формуються їхні внутрішні зв'язки та здійснюється взаємодія із зовнішнім середовищем. Ключовим аспектом на цьому рівні є активна та інклюзивна взаємодія стейкхолдерів. забезпечення участі агропромислових підприємств різних масштабів та форм власності, науково-дослідних установ, освітніх закладів, органів місцевої влади та самоврядування, а також громадських організацій є критично важливим.

Таким чином, аналіз багаторівневої системи інвестиційного забезпечення аграрних кластерних утворень в Україні виявив її складну та багатоаспектну природу, що охоплює взаємодію інституцій та інструментів на загальнонаціональному, галузевому, регіональному рівнях, а також на рівні кластерних організацій та окремих кластерів. Кожен рівень виконує специфічні функції, спрямовані на створення сприятливих умов для залучення та ефективного використання інвестиційних ресурсів.

Висновки до розділу 3:

1. Обґрунтовано, що кластеризація є ефективною стратегією для стимулювання інвестиційного забезпечення аграрного сектору, оскільки вона сприяє концентрації ресурсів, знижує трансакційні витрати та підвищує інвестиційну привабливість регіонів. Розвиток кластерних утворень дозволяє створити сприятливе середовище для інновацій, забезпечити доступ до спеціалізованих послуг та інфраструктури, а також посилити конкурентні позиції аграрних підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках.

2. Узагальнено інституційні та функціональні аспекти кластеризації в аграрному секторі, включаючи різні підходи до формування кластерів (територіальний, галузевий, функціональний, технологічний, інституційний) та моделі їх функціонування (сіткові, відцентрові, гібридні). Визначено роль

держави у кластерних ініціативах, яка може варіюватися від каталітичної до інтервенціоністської, залежно від обраної моделі кластерної політики (ліберальної чи дирижистської).

3. Систематизовано переваги та обмеження інвестиційного забезпечення розвитку агропромислових кластерів. До переваг віднесено акумулювання значних фінансових ресурсів, можливості мінімізації бази оподаткування, мобільність перерозподілу коштів між товарними та фінансовими ринками, а також підвищення ефективності використання наявних виробничих та фінансових ресурсів. Обмеженнями є ризики надмірної централізації управлінських функцій, відсутність конкуренції у внутрішньому просторі підприємств з іноземними інвестиціями, відчуження працівників від засобів праці та процесу розподілу доданої вартості, а також низький рівень нормативно-правового забезпечення кластерів.

4. Обґрунтовано важливість оцінки зрілості кластерної політики для визначення напрямів її подальшого розвитку та удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення кластерних утворень в аграрному секторі. Визначено ключові фактори, що впливають на зрілість кластерної політики в Україні, включаючи сферу дії політики, її узгодженість, підтвердження ефективності виконання та наявність інструментів підтримки.

5. Узагальнено досвід країн ЄС щодо формування кластерних стратегій та їх інтеграції в національні та регіональні програми розвитку. Підкреслено важливість багаторівневого підходу до розробки та реалізації кластерної політики, що передбачає узгодженість дій на національному, галузевому, регіональному та місцевому рівнях.

6. Систематизовано етапи розробки стратегій кластерного розвитку на різних рівнях управління, включаючи аналіз економічного ландшафту, визначення стратегічних альтернатив, формування стратегічних цілей, розробку інструментів підтримки, визначення механізмів управління та моніторингу. Запропоновано концептуальну модель, яка інтегрує ієрархію стратегічних

документів кластерного розвитку з рівнями інвестиційної політики, підкреслюючи визначальний вплив інвестиційних рішень суб'єктів господарювання на успішність місцевих кластерних ініціатив.

ВИСНОВОК

У дисертації запропоновано вирішення актуальної наукової проблеми щодо поліпшення інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки в умовах кластерної організації господарюванням, яка полягає в узагальненні теоретичних і обґрунтуванні методичних засад, формуванні практичних рекомендацій. За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Досліджено теоретико-методичні засади інвестиційного забезпечення в контексті економічного розвитку, що дозволило розкрити його багатоаспектну сутність не лише як сукупності фінансових ресурсів, а як інтегрованої системи, яка органічно охоплює різноманітні види ресурсів (фінансові, матеріальні, інтелектуальні, трудові), складні процеси їх акумулювання, розподілу та перерозподілу, дієві економічні та організаційні механізми стимулювання інвестиційної активності, а також широкий спектр фінансових та нефінансових інструментів, що перебувають у тісній синергетичній взаємодії. Таке розуміння дозволяє більш комплексно підійти до аналізу факторів, що впливають на ефективність інвестиційної діяльності, та розробити більш дієві стратегії її активізації на різних рівнях економіки.

2. Обґрунтовано системну парадигму інтерпретації інвестиційного забезпечення, яка не лише акцентує увагу на фундаментальному взаємозв'язку трьох ключових факторів, що визначають ефективність інвестиційного процесу – рівні ризику, ступені ліквідності та тривалості часового горизонту інвестицій, але й наголошує на імперативній необхідності глибокої інтеграції принципів сталого розвитку в сучасну парадигму інвестування. Це передбачає врахування не лише економічної доцільності інвестиційних рішень, а й їхнього впливу на соціальну справедливість та екологічну відповідальність, що вимагає розробки нових підходів до оцінки інвестиційних проєктів з урахуванням ESG-критеріїв (екологічних, соціальних та управлінських аспектів) для забезпечення довгострокового та збалансованого економічного зростання.

3. Визначено сучасний стан функціонування аграрного сектору економіки України, виявлено гетерогенну структуру підприємств, особливості їх спеціалізації, динаміку макроекономічних показників та економічну результативність, що зазнала значних коливань під впливом зовнішніх факторів.

4. Встановлено нестабільність динаміки та структури інвестиційного забезпечення аграрного сектору протягом досліджуваного періоду, зумовлену макроекономічною та політичною нестабільністю, погіршенням умов праці та зростанням інвестиційних ризиків.

5. Узагальнено інституційні та функціональні аспекти кластеризації в аграрному секторі, включаючи різні підходи до формування кластерів (територіальний, галузевий, функціональний, технологічний, інституційний) та моделі їх функціонування (сіткові, відцентрові, гібридні). Визначено роль держави у кластерних ініціативах, яка може варіюватися від каталітичної до інтервенціоністської, залежно від обраної моделі кластерної політики (ліберальної чи дирижистської).

6. Систематизовано специфічні особливості аграрних кластерів та переваги й обмеження інвестиційного забезпечення їх розвитку, що включає акумулювання значних фінансових ресурсів, можливості мінімізації оподаткування, але й ризики надмірної централізації та недостатнє нормативно-правове забезпечення.

7. Доведено ефективність кластеризації як стратегії стимулювання інвестиційного забезпечення аграрного сектору, оскільки вона сприяє концентрації ресурсів, знижує трансакційні витрати та підвищує інвестиційну привабливість регіонів.

8. Актуалізовано важливість оцінки зрілості кластерної політики та узагальнено досвід країн ЄС щодо формування кластерних стратегій, що підкреслює необхідність багаторівневого підходу до розробки та реалізації кластерної політики.

9. Розроблено інтегровану концептуально-формалізовану модель інвестиційного забезпечення кластерного розвитку аграрної сфери, яка поєднує ключову роль наукових розробок з багаторівневою системою стратегічного планування, забезпечуючи узгодженість на різних рівнях управління та сприяючи ефективнішому розподілу інвестиційних ресурсів для досягнення синергії від кластерних ініціатив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Andersson T., Schwaag-Serger S., Sörvik J., Wise E. Cluster Policies White book. IKED - International Organization for Knowledge Economy and Enterprise Development. 2004. URL: <https://lucris.lub.lu.se/ws/files/5954460/1304064.pdf> (Date of application: May 21, 2024).
2. Bergman E.M., Feser E.J. 1999. Промислові та регіональні кластери: концепції та порівняльні додатки. Перевидання. Під редакцією С. Лаверіджа та Р. Джексона. Репозиторій досліджень WVU, 2020. URL: <https://researchrepository.wvu.edu/rri-web-book/5/> (Date of application: May 21, 2024).
3. Elsner W. An Industrial Policy Agenda 2000 and Beyond - Experience, Theory and Policy. In: Elsner, W., Groenewegen, J. (eds) Industrial Policies After Recent Economic Thought, 2000. Vol. 72. Springer, Dordrecht. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-011-3996-0_14
4. Feser E.J. Old and New Theories of Industry Clusters. London. Pion. 1998. URL: <https://surl.li/uohajo> (Date of application: May 21, 2024).
5. Michael J. Enright. Regional Clusters and Economic Development: A Research Agenda. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110809053.190>
6. Okon J. Cluster analysis and cluster-based policy making in OECD countries: an introduction to the theme. URL: <https://surl.lu/qnffwn> (Date of application: May 21, 2024).
7. Schmidt-Traub G., Shah A. Investment needs to achieve the sustainable development goals. Paris and New York: Sustainable Development Solutions Network. 2015.
8. Schmitz H. On the Clustering of Small Firms. IDS Bulletin. Vol. 23, Issue 3. July 1992. Pp. 64-69. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1759-5436.1992.mp23003012.x>.

9. Simmie J., Wood P., Sennett J. The spatial dimensions of innovation in the London metropolitan region. 1999. URL: <https://surl.li/qigrzz> (Date of application: May 21, 2024).
10. Steiner M., Hartmann C. Organizational learning in clusters: A case study on material and immaterial dimensions of cooperation. *Regional Studies*. 2006. 40. Pp. 493-506. DOI: <https://doi.org/10.1080/00343400600757494>
11. Stepanenko S., Kryukova I., Khalin S., Podsokha A. Inclusive investment in the sustainable development of the agricultural sector and rural areas of Ukraine. *Collection of papers new economy*. 2023. Vol. 1. No. 1. P. 75-88. 425 DOI: <https://doi.org/10.61432/CPNE0101075s>.
12. Stuart R. Just Clusters Economic development strategies that reach more people and places. 2002. URL: <https://surl.cc/bojyqh> (Date of application: May 21, 2024).
13. Swann P., Preveser M. Comparison of the Dynamics of Industrial Clustering in Computing and Biotechnology. *Research Polisy*, 1996. Vol. 25, Issue 7 1996. Pages 1139-1157. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(96\)00897-9](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(96)00897-9)
14. United Nations. General Assembly. 2015. URL: <https://surl.gd/msypjl> (дата звернення: 5.09.2024).
15. Van den Berg L., Braun E., Winden W. Growth Clusters in European Cities: An Integral Approach. *Urban Studies*. 2001. 38. Pp. 185-205. DOI: <https://doi.org/10.1080/00420980124001>.
16. Visser Evert-Jan. The Complementary Dynamic Effects of Clusters and Networks. *Industry & Innovation*. 2009. 16. Pp. 167-195. DOI: <https://doi.org/10.1080/13662710902764287>.
17. Volyk S., Orel A., Senchyk I. The role of economic security in ensuring competitive economic development of agricultural enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9 No. 5. Pp. 73-79. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-5-73-80>

18. Xolmo‘minov A., Askaraliev F. The Economic Essence of Investment. 2024. URL: <https://surl.cc/rkhuou> (Date of application: May 21, 2024).
19. Yermakov O. Tiurina A., Kalashnikova H. Economic assessment of the investment potential of agricultural sector of Ukraine. *Bioeconomics and agrarian business*. 2022. 12 (2). DOI: [http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13\(2\).2022.3-16](http://dx.doi.org/10.31548/bioeconomy13(2).2022.3-16).
20. Yermakov O.U., Hrebennikova A.A., Nahornyi V.V., Chetveryk O.V. Investment Support and Development of Social Responsibility of Agrarian Business Entities, VISION 2025: Education Excellence and Management of Innovations through Sustainable Economic Competitive Advantage. 2019. 13260-13266.
21. Адвокатова Н.О., Карнаушенко А.С. Пріоритетні та стратегічні напрями розвитку аграрних підприємств України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2019. Вип. 34. С. 45–49.
22. Аранчій В.І., Зоря О.П., Галінська Т.С., Голбан Т.Т. Інституційні засади формування інвестиційно-інноваційних кластерів в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 2. С. 17–23. URL: <https://surl.li/ukxqwg> (дата звернення 18.05.2024).
23. Бабаєв В.М., Васильченко А.О., Димченко О. В., Рудаченко О. О. Аналіз теоретичних підходів до ефективності діяльності регіональних кластерів: національні особливості. *Бізнес Інформ*. 2022. № 1. DOI: <https://surl.li/uytghb> (дата звернення 21.03.2024).
24. Банера Н. П., Гречух Р. А., Мотиль Т. Н. Кластери в аграрній економіці потенціал: напрямки зниження фінансових ризиків. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2023. Вип. 37. С. 41-47. URL: <https://surl.li/iqkkow> (дата звернення 18.05.2024).
25. Бахур Н. В. Особливості державної підтримки інвестиційної діяльності в аграрному секторі національної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8100> (дата звернення 18.05.2024).

26. Безп'ята І.В. Значення інвестицій для розвитку сільського господарства. URL: <https://surl.li/gkljpv> (дата звернення 21.03.2024).
27. Безп'ята І.В. Інвестиційне забезпечення аграрного сектора економіки. Монографія. Миколаїв. МНАУ. 2016. 337 с. URL: <https://surl.li/vkqtv1> (дата звернення 20.11.2023)
28. Березіна Л.М., Воронько-Невіднича Т. В., Логінська І. Я., Шкурупій К. Є. Ключові аспекти управління розвитком агропродовольчої сфери в межах національної економічної стратегії 2030. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 34-38. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V30\(2021\)-05](https://doi.org/10.31521/modecon.V30(2021)-05).
29. Березіна Л.М., Дем'яненко Н.В., Подольна А.М., Пастернак М.В., І. В. Штик І.В. Економічна безпека та мотивація діяльності підприємств у період повномасштабного вторгнення в Україну. *Агросвіт*. 2023. № 20. DOI <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.20.9>.
30. Білик Р. С. Інвестиційний потенціал інноваційного розвитку національних економік та шляхи його модернізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3. С. 18–28.
31. Білоткач О. В., Павлова Г. Є. Теоретико-методичні основи інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 15 (1). С. 29–32.
32. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент. К., 1995. 448 с.
33. Богма О., Камінський С., Гутник П. Фінансовий потенціал підприємства: методика оцінювання. *Scientia Fructuosa*. 2022. No 2(142). С. 36–47. DOI: [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(142\)03](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(142)03)
34. Бойко Р., Марценюк Р., Процикевич А. Оцінка інвестиційного середовища регіону та інструментів політики для реалізації його інвестиційного потенціалу в воєнний час. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. 10 (5), С. 120-130. <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-5-120-130>

35. Борецька Ю. Основні підходи щодо оцінки ефективності інвестицій в аграрному секторі. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія: Економіка*. 2019. Вип. 311. Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку. Т. XX. С. 235–245.
36. Васильчак С. В., Жидяк О. Р. Формування інвестиційного клімату в аграрних підприємствах. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького*. 2014. № 1 (58). Ч. 2. С. 327–331.
37. Васильченко А.О., Димченко О.В. Аналіз економічної думки в розрізі передумов розвитку кластерних формувань у працях зарубіжних вчених. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2021. № 1 (30). DOI: 10.32342/2074-5362-2021-1-30-1. URL: <https://surl.li/wtqdcct> (дата звернення 10.05.2023 р.).
38. Вахович І. М., Денисюк Г. Л. Концептуальні засади інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку регіону. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 1. С. 138–144.
39. Вахович І.М. Фінансова політика сталого розвитку регіону: методологія формування та механізм реалізації: монографія. Луцьк: Надстир'я, 2007. 496 с.
40. Волощук К. Б., Волощук В. Р., Кацан А. М. Тенденції іноземного інвестування підприємств аграрного сектора економіки. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. № 2 (113). С. 95–101
41. Горлачук В. В., Черненко А. С., Раку О. О. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємства. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Економіка. 2016. Т. 285. Вип. 273. С. 57–63.
42. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності. К., 2008. 432 с

43. Гривківська О. В., Мельник Л. В. Оцінка інвестиційних потреб аграрної сфери. *Економіка і управління*. 2019. № 2. С. 87–95.
44. Гривківська О.В., Котвицька Н.М., Кубік Я.В. Методичний підхід до оцінки рівня формування інвестиційного потенціалу аграрних підприємств. *Economics and Management*. 2023. С. 41-46. 10.36919/2312-7812.1.2023.41.
45. Гриньова В.М., Коюда В. О., Лепейко Т. І., Коюда О. П. Інвестування. Знання, К. 2008. 456 с.
46. Денисенко М.П., Гречан А.П. Інвестиційний клімат України та напрями його подальшого покращення. 2005. *Проблеми науки*. №12. С. 32—39.
47. Державна підтримка. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka> (дата звернення 21.05.2024).
48. Дивнич О. Д. Капітальні інвестиції у ресурсному забезпеченні сільськогосподарських підприємств України. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2020. Вип. 36. С. 123–125.
49. Дідух С.М. Принципи побудови системи оцінки інвестиційного потенціалу підприємств. 2009. 3. URL: <https://surl.li/ilcgsm> (дата звернення 21.05.2023).
50. Дука А. П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: навчальний посібник. К., 2007. 424 с.
51. Дунська А. Р., Бесараб К. М. Інвестиційне забезпечення розвитку міжнародної діяльності підприємства. *Економічний вісник НТУ «КПІ»*. 2019. № 16. С. 340–350.
52. Дячков Д.В., Горбатюк Л.М., Мамчич І.С. Управлінські аспекти розвитку підприємств агропродовольчого ринку в умовах конкурентного середовища. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Сер. Економічні науки*. 2021. № 4. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-4-7181> (дата звернення 21.05.2024)

53. Європейська кластерна платформа співпраці. URL: <https://www.clustercollaboration.eu/> (дата звернення 18.05.2024 р.).
54. Ємцев В.І. Кластери як сучасна форма квазіінтеграції на мезорівні. URL: <https://surl.li/ujvwvp> (дата звернення 18.05.2024 р.).
55. Єрмаков О. Ю., Тюріна А. А., Калашникова Г. О. Економічна оцінка інвестиційного потенціалу аграрного сектору України. *Біоекономіка та агробізнес*. 2022. № 13 (2). С. 3–16.
56. Жадько К.С., Носова Т.І. Оцінка інноваціо-інвестиційного забезпечення безпеки підприємств та аграрного сектору України. *Podilian Bulletin Agriculture Engineering Economics*. 2023. 146-156. 10.37406/2706-9052-2020-2-16.
57. Закон України «Про інвестиційну діяльність» № 1560-XII від 18.09.1991 зі змінами № 3370-IV (3370-15) від 19.01.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12> (дата звернення 18.05.2024 р.).
58. Законодавче регулювання в країнах Європейського Союзу питання правового закріплення кластерів як суб'єкта економічних відносин та інструмента позиціонування регіонів в Європейському економічному просторі. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29015.pdf> (дата звернення 18.05.2024 р.).
59. Зведений звіт про кластерну політику та програми в Європі та пріоритетних третіх країнах. The European Cluster Collaboration Platform (ECCP), під ред. Ян-Філіп Крамер, Брюсель. 2022. URL: <https://surl.li/rouohf> (дата звернення 18.05.2024 р.).
60. Зоря О.П., Зоря С.П., Мисник Т.Г. Теоретико-методичні підходи формування концепції інвестиційного забезпечення розвитку аграрного виробництва. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. №9 (09). С. 127-132. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.9-20>.
61. Зубков Р. С., Дубас Р. Г., Самофалова М. О. Теоретико-методологічний базис інвестиційного розвитку аграрного сектору України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. № 1. С. 146

–152. DOI: 10.36887/2415-8453-2025-1-24. URL: <https://surl.li/giiuvy> (дата звернення 21.03.2024).

62. Ігнатушенко О. Особливості інвестиційного забезпечення функціонування аграрного сектору України в умовах глобального економічного середовища. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2024. 1(73). С. 16-21. DOI: 10.32689/2523-4536/73-3.

63. Інвестиційна карта України для цілей сталого розвитку: огляд висновків. ПРООН в Україні. Офіційний веб-сайт. URL: <https://surl.li/rlehc> (дата звернення 21.10.2024).

64. **Інвестування:** Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / А. А. Пересада, О. О. Смірнова, С. В. Онікієнко, О. О. Ляхова. К.: КНЕУ, 2001. — 251 с.

65. Індекс інвестиційної привабливості України. Європейська бізнес асоціація (ЕВА). URL: <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analytyka/> (дата звернення 21.10.2024).

66. Ініціатива Clusters4Regions: Мінекономіки за підтримки проекту UCORD сприяє розвитку кластерів у 6-ти регіонах України. URL: <https://www.clusters.org.ua/blog-single/clusters4regions-start-of-the-project/> (дата звернення 21.10.2024).

67. Іщенко Н. Методичні підходи до оцінювання фінансового потенціалу підприємств. *Економіка та суспільство*. 2024. (63). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-53>

68. Кабаченко Д. В., Сипало В. В. Розробка системи оцінки потенціалу агропромислового підприємства шляхом економіко-математичного моделювання. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. №. 9 С. 109–115. DOI: <http://dx.doi.org/10.32851/2708-0366/2021.9.14>.

69. Рубан В. В.

Теоретичні основи визначення ефективності інвестиційної діяльності підприємств / В. В. Рубан // [Науковий вісник Міжнародного гуманітарного](#)

університету. Серія : Економіка і менеджмент. - 2016. - Вип. 17. - С. 93-96. -
Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2016_17_21

70. Калашникова Г.О. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектора: теорія, методологія, оцінювання. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 66. С. 110-115. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct66-20>

71. Карлова О.А. Інвестиційне забезпечення процесів розвитку регіональних кластерів підприємств. *Збірник наукових праць ЧДТ*. 2019. Вип. 45. Ч. 1. URL: <https://surl.lu/syslhy> (дата звернення 21.05.2023).

72. Карпенко А. Генезис кластерної теорії в економічній науці. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2021. Вип. 26. С. 4-16.

73. Кернасюк Ю. Агросектор 1991–2021 – у цифрах і фактах. *Агробізнес Сьогодні*. 2022. URL: <https://surl.li/nkrcqj> (дата звернення 21.04.2024).

74. Кісіль М. І. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного виробництва та сільських територій. *Менеджмент*. 2009. № 11. С. 225–232.

75. Кісіль М. І. Інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства України в стратегічній перспективі. *Вісник аграрної науки*. 2018. № 1. С. 78–82. 72.

76. Ковальова Ю.М., Алишева Н.В. Практичні приклади функціонування кластерів у світі. *Механізм регулювання економіки*. 2008. № 2. С. 214-226. URL: <https://surl.li/jxpkhp> (дата звернення 21.10.2024).

77. Коденська М. Ю. Мотиваційні чинники інвестиційного забезпечення розвитку аграрно-промислового виробництва. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2013. № 2. С. 62–66.

78. Козяр Н. О. Інвестиційний потенціал аграрного виробництва в умовах глобалізації: дисертація кандидата економічних наук: 08.00.03. Вінниця. 2021. 282 с.

79. Колесник О. О. Оцінка інвестиційного забезпечення розвитку туризму в Україні. *Економіка. Управління. Інновації. Серія: Економічні науки*.

2011. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2011_2_20 (дата звернення 21.10.2024).

80. Кропивко М.Ф., Ковальова О.В. Сутність кластера як новітньої мережевої організації спільної діяльності в агропромисловому виробництві. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 18-30. URL: <https://surl.li/bbdhap> (дата звернення 21.10.2024).

81. Курилюк М., Кохан І. Інвестиційне забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств в умовах воєнної економіки. *Наукові інновації та передові технології*. 10.52058/2786-5274-2024-8(36)-889-899.

82. Кустріч Л. О. Особливості залучення інвестицій у сільське господарство: сучасний стан і тенденції розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 37–42.

83. Лаврухіна К.О.. Кластери в промислових екосистемах – нові інноваційні тренди розвитку повоєнної України. *Екологічна безпека та природокористування*. Вип. 4 (48). 2023. С. 62-73. URL: <https://surl.li/kxnlza> (дата звернення 21.05.2023).

84. Лакас В. Методичні підходи до оцінки інвестиційного забезпечення сталого розвитку регіонів України. *Економіка та суспільство*. 2024. (61). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-149>.

85. Левандівський О.Т. Теоретична сутність інвестиційного процесу сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2019. № 2. С. 96-103. DOI: 10.33245/2310-9262-2019-151-2-96-103.

86. Левчук А., Юрчишен Д. Український та польський терени для інвестування в агропромисловий комплекс. *Innovation and Sustainability*. 2024. (3). С. 61–67. DOI:<https://doi.org/10.31649/ins.2024.3.61.67>

87. Лівіновська О.В. Особливості фінансового забезпечення інтегрованих підприємницьких структур у сучасних умовах. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2013. № 1. С. 128–133

88. Лутковська С., Коваль Н., Лозова О., Охріменко І., Шацька З., Витриховський Є. Менеджмент проєктів інноваційно орієнтованих кластерних бізнес-агроструктур у смарт-економічній моделі. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. 6(59). С. 613–632. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.6.59.2024.4631>
89. Любімов В. І. Інвестиційне середовище та його роль у залученні прямих іноземних інвестицій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 13. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2009/3.pdf (дата звернення 21.04.2024).
90. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність. К., 2009. 472 с.
91. Макаренко П. М., Дем'яненко Н. В., Палатай Я. М. Управління впровадженням інновацій в діяльність сільськогосподарських підприємств. Економічний, організаційний та правовий механізм підтримки і розвитку підприємництва: колективна монографія; за ред. О. В. Калашник, Х. З. Махмудова, І. О. Яснолоб. Полтава: Видавництво ПП «Астроя», 2019. 320 с. С. 135-143.
92. Макаренко П.М., Пілявський В.І. Інноваційно-інвестиційне забезпечення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств. *Економічний вісник університету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди*. Зб. наук. пр. уч. і аспір. Вип.41. Переяслав-Хмельницький, 2019. С. 29-35.
93. Матвійчук О. А. Економічна сутність інвестицій та їх класифікація. С. 62-69. URL: <https://core.ac.uk/reader/43283160> (дата звернення 22.04. 2023).
94. Мацибора Т. В. Тенденції розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Економіка АПК*. 2020. № 4. С. 26–34.
95. Машталер О., Гуцул Т., Маслиган О., Чебан Ю., Цимбалістова О. Кластери в стратегії економічного розвитку України та її регіонів. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. 3. DOI: 320-329. 10.55643/fcaptp.3.50.2023.3945.

96. Медвідь В.Ю. Грищенко С.А. Економічний розвиток місцевого підприємництва в умовах інституційних трансформацій громад. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. № 11 (269). С. 49-59.
97. Медвідь В.Ю. Пасічний О.К. Кластеризація та поляризація малого підприємництва як запорука підвищення його конкурентоспроможності в економічному просторі територіальних громад. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. № 12 (270). С. 15-22.
98. Мойсеєнко І. П. Інвестування: Навч. посіб. К. Знання, 2006. 490 с.
99. Мудрак Р. Інвестиційне забезпечення сталого аграрного виробництва України: стан та ключові ризики. *Efektivna ekonomika*. 2024. 1 DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.1.10>
100. Новак, І., Школьний, О., Вернюк, Н. Генезис методології теорії інвестування. *Економіка та суспільство*, 2021 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-18>
101. Одінецов О. М. Активізація інвестиційної діяльності аграрного сектору економіки на основі формування регіональних агропромислових кластерів. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. Вип. 55. С. 41–50.
102. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Статистична інформація. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення 30.11.2024).
103. Паливода К. Капітальні інвестиції: фінансово-економічна сутність та форми прояву. *Банківська справа*. 2009. № 3. С. 46–55.
104. Панченко М. Перспективи нарощування інфраструктурно-ресурсного компонента інноваційно-інвестиційного потенціалу України. *Економіка та суспільство*. 2022. 45. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-81>
105. Панчишин С. М. Макроекономіка: навчальний посібник. К., 2001. 616 с.

106. Параконний С. В., Войшвілло Л. В., Шпанковський І. В. Напрями інвестиційного забезпечення розвитку економічного потенціалу підприємства. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2011. № 11 (153). Ч. 1. С. 68–76.
107. Патица Н. І. Іноземні інвестиції в сільському господарстві України: сучасний стан та вплив на його розвиток. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 5. С. 26–31.
108. Пересада А. А. Основы инвестиционной деятельности К. Либра, 1999. - С. 10-11.
109. Пічугіна Т. С., Забродська Л. Д. Інвестиційна діяльність підприємства: сутність та зміст управління. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2013. Вип. 2 (1). С. 146–154.
110. Погуляйко Ю. М. Інтегральне оцінювання рівня інвестиційного забезпечення регіонів України. *Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії і практики*. 2021. № 3(38). С.222–230.
111. Поєдинок В. В. Інвестиційна діяльність як вид господарської діяльності. *Господарське право та господарський процес*. 2013. 6-2. С.131- 135.
112. Покинйчереда В., Тімченко О. Аналіз інвестиційного забезпечення розвитку аграрного виробництва в Україні. *Інвестиції: практика і досвід*. 2023. 20. С. 71-78. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2023.20.71>.
113. Портер М.Е. Стратегія конкуренції: пер. з англ. А. Олійник, Р. Сільський. К.: Основи, 1997. 390 с.
114. Правдюк Н.Л., Слівінська А.В. Сутність інвестиційної діяльності: роль та значення інвестицій. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. №2(6). URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2010/Vest_Ek6-2-2010-PDF/195-198.pdf (дата звернення 30.11.2024).
115. Проєкт національної програми кластерного розвитку до 2027 року. URL: <https://mautic.appau.org.ua/asset/166:proekt-nacprogrami-klasterного-rozvitku-do-2025-v1pdf> (дата звернення 30.11.2024).

116. Рибіна Л.О. Особливості інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 11. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/72.pdf (дата звернення 30.11.2024).

117. Розенфельд С.А. Bringing business clusters into the mainstream of economic development *European Planning Studies*. 1997. Т. 5. № 1. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/09654319708720381>

118. Сагун О. С., Барчук П. Л., Саміленко І. І. Дослідження ролі інвестиційного потенціалу України в контексті повоєнного відновлення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. (17). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-17-03-01>

119. Свиноус І., Свиноус Н.. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності у процесах відтворення сільськогосподарських підприємств. *Економічний дискурс*. 2020. Вип. 2. С. 164-173. DOI: <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-2-17>.

120. Сидорчук А., Кириленко О. Поняття та оцінка інвестиційного потенціалу домогосподарств. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2022. 1(43). С. 5-11. DOI: <https://doi.org/10.55643/ser.1.43.2022.450>

121. Скібіцький О. М. Інноваційний та інвестиційний менеджмент. Центр навчальної літератури. Київ, 2009. 408 с.

122. Скоробогатова Н.Є. Дослідження сутності інвестицій та інвестиційної діяльності. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. 1. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/80631> (дата звернення 30.11.2024).

123. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці. Логос. К. 2004. 848 с

124. Сорока Л. М. Економічна сутність інвестицій та теоретичні основи інвестування. *Ефективна економіка*. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2888> (дата звернення 30.11.2024).

125. Стахурська С. Методичні підходи до формування механізму інвестування інноваційного розвитку підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-49>.

126. Степаненко С. В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2022. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.96>.

127. Стефанович Є. А. Інвестиційна діяльність як економічне явище. *Економіка та держава*. 2010. № 11. С. 60–64.

128. Стоянова-Коваль С., Слуцький Є. Інструменти інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору в умовах циркулярної економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. 46. DOI: [10.32782/2524-0072/2022-46-75](https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-75).

129. Студінська Г. Критерії інвестиційної привабливості аграрної сфери України в контексті моделі її інноваційного розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2024. 5 (276). С. 16-26. URL: <https://surl.li/efhawf> (дата звернення 30.11.2024).

130. Студінська Г., Мамчур В. Кластер як інноваційна форма співробітництва в аграрній сфері України. *Формування ринкових відносин в Україні: збірний наукових праць*. 2024. Вип. 4 (275). К. С. 24-36. <https://surl.li/frkdfe> (дата звернення 30.11.2024).

131. Теорія і практика кластеризації економіки: колект. монографія / М. П. Войнаренко [та ін.]; за наук. та заг. Ред. М. П. Войнаренка, В. І. Дубницького; М-во освіти і науки України, Акад. екон. наук. України [та ін.]. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 335 с.

132. Тітенко З. Інвестиційне забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2022. 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-67>

133. Тітов Д., Олексієнко В. Фінансове забезпечення аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-125>.

134. Ткаченко С. Є. Аналіз інвестиційної діяльності в аграрному секторі України, визначення факторів та шляхів її активізації. *Економіка та суспільство*. 2021. № 23. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/138/133> (дата звернення 30.11.2024).

135. Толстова А., Половнев Ю. Промислово-територіальні кластери – основа реіндустріалізації вітчизняної промисловості. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. URL: <https://surl.li/rxwnwk> (дата звернення 30.11.2024).

136. Ульянченко О. В. Інвестиційний процес і його складові елементи. *Ефективна економіка*. 2010. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=405>

137. Фарат О.В. Сутність та види розвитку інноваційних кластерів. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 9. Ч. 7. С. 67-71. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09/341.pdf

138. Федоренко В. Г. Менеджмент: підручник, 2-ге вид., переробл. и доповн. К.: Алерта, 2014. – 344 с.

139. Федорова В. Г. Теоретико – методичні підходи до визначення поняття «кластер». *Ефективна економіка*. 2011. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=704>

140. Федорчук О.М., Петренко В.С., Карнаушенко А.С. Агропромислові кластери: проблеми, переваги та перспективи. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. № 4(78). С.63-69. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2020-4-9>

141. Фостолович В. А. Кластери, як ефективна модель сучасного бізнесу. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.5.13

142. Хіоні Г. О. Методичні підходи до оцінок ефективності інвестицій у майнові об'єкти агробізнесу. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. DOI: [10.32702/2307-2105-2019.4.150](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.4.150)

143. Хіоні Г.О. Управління методичними підходами до оцінок ефективності інвестицій у майнові об'єкти агробізнесу. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2. 2020. С. 97-107. DOI: <https://doi.org/10.32750/2020-0209>

144. Хорошун Ю. В. Інвестиційне забезпечення стратегічного розвитку аграрного сектору національної економіки: дисертація доктора філософії. 051 «Економіка». Черкаси, 2021 226 с.

145. Чирик Н. В. Економічна суть інвестицій: сучасні погляди та концепції. *Економіка. Фінанси. Право*. 2008. № 7. С. 17–22.

146. Шевченко А., Хайдарова Т., Сабірова І. Концепції розвитку кластерної політики розвинутих країн світу. *Цифрова економіка та економічна безпека*. (2023). 5(05). С. 69-74. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.5-10>

147. Шпортюк Н. Л. Зарубіжний досвід державної підтримки агропромислового комплексу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 7. С. 130–133.

148. Шут С. О. Інвестиції: сучасний підхід до трактування економічної сутності категорії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 5. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/5_2015ua/52.pdf

149. Юр'єва П. Територіальні інноваційні кластери та стійкий економічний розвиток регіонів. *Економіка та суспільство*, (63). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-28>

150. Яненко І. Г. Організаційно-управлінські ресурси інноваційного розвитку економіки: методологія та практика: монографія. Миколаїв, 2012. 380 с.

151. Процик І.С., Волчецька Ю.С. Дослідження підходів до формування стратегії підвищення інвестиційної привабливості регіону (на прикладі рівненської області України). 2024. № 2 (12) <https://doi.org/10.23939/smeu2024.02.342>.

ДОДАТКИ

АГЕНЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
„ОФІС ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ”

вул. Соборності, 45, кімн. 215, м. Полтава, 36014, тел. +38 099 617 48 69
Е-пошта: office.eu@adm-pl.gov.ua, Код ЄДРПОУ 41144491

22.11.2024 № 314/1

На № _____

від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Джангірова Олександра Геннадійовича
на тему «Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору
економіки в умовах кластерної організації господарювання», поданого на
здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка

Дисертаційна робота Джангірова О. Г. узагальнює дослідження автора щодо теоретико-методичних аспектів інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору в умовах кластерної організації господарювання.

Автором удосконалено критеріальні виміри та систему оцінки ефективності інвестиційного забезпечення, котрі на відміну від поточної практики, засновані на визначенні показників інвестиційної активності, продуктивності та інтенсивності праці, що дозволяє сформувати комплексні характеристики щодо використання інвестиційних ресурсних можливостей суб'єктів господарювання аграрної сфери.

Зазначені науково-практичні результати дисертаційного дослідження Джангірова О. Г. можуть бути використані в діяльності регіональних органів влади, органів місцевого самоврядування, а також суб'єктів господарювання аграрної сфери при розробці комплексних просторових планів соціально-економічного розвитку, інвестиційних паспортів та проєктів та рекомендовані до використання при підготовці або оновленні стратегій розвитку територіальних громад Полтавської області, а також будуть запропоновані при внесенні змін до Стратегії регіонального розвитку Полтавської області на 2021 – 2027 роки.

Довідка надана для подання у спеціалізовану вчену раду із захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Директорка

Віта РЕКОТОВА

ГРОМАДСЬКА СПІЛКА "АГРОКЛАСТЕР ГРАНТ"

Україна, 38720, Полтавська обл., Полтавський р-н, с. Тахтамукає, вул. Зіньківська, буд. 3А
 Код ЄДРПОУ — 45176113; р/р UA673314670000026007300076879
 Фізін — Полтавське обласне управління АТ "Ощадбанк", МФО 331467, код банку 09331508;
 тел.: +38 066 518 90 90, e-mail: agroklastergant@gmail.com

№ 01-10 від 2 жовтня 2014

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Джангірова Олександра Геннадійовича
 на тему «Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки в
 умовах кластерної організації господарювання», поданого на здобуття ступеня
 доктора філософії
 за спеціальністю 051 Економіка

Дисертаційна робота Джангірова О.Г. узагальнює дослідження автора щодо теоретико-методичних аспектів інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору в умовах кластерної організації господарювання.

Систематизація автором специфічних особливостей аграрних кластерів, що визначають їх унікальну роль у контексті підвищення ефективності інвестиційної діяльності, дозволить стимулювати приплив інвестицій у розвиток сільських територій через реалізацію спільних соціально-економічних проєктів.

При цьому визначено, що на відміну від промислових кластерів, аграрні кластери характеризуються значною залежністю від природно-кліматичних умов, що зумовлює підвищені інвестиційні ризики та вимагає розробки специфічних інвестиційних стратегій. Також, на відміну від інших галузей, аграрні кластери поєднують виробничі та соціальні функції, що обумовлює необхідність спрямування інвестицій не лише на технологічну модернізацію, але й на комплексний розвиток сільських територій. Важливим аспектом, що відрізняє аграрні кластери, є їхня ключова роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни, що визначає стратегічні пріоритети державної інвестиційної політики в аграрному секторі.

Довідка надана для подання у спеціалізовану вчену раду із захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Директор
 ГС "Агрокластер Грант"

Сергій КОВАЛЕНКО

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
E-mail: pdau@pdau.edu.ua https://www.pdau.edu.ua Код ЄДРПОУ 00493014

22.10.2024 № 01-11/88

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Джангірова Олександра Геннадійовича
на тему «Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки в умовах
кластерної організації господарювання»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 051 Економіка

Розроблені в дисертаційній роботі Джангірова О.Г. науково-теоретичні положення та практичні рекомендації впроваджені в освітній процес як елементи наступних дисциплін: «Міжнародний агробізнес» (освітній ступень «бакалавр», ОПП «Економіка і міжнародний бізнес»), «Економіка і організація аграрного бізнесу» (освітній ступень «магістр», ОПП «Економіка підприємства»).

Застосування в навчальному процесі кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Полтавського державного аграрного університету матеріалів дисертаційного дослідження Джангірова О.Г. дало змогу адаптувати перелічені освітні компоненти до сучасних вимог розвитку економіки, поглибити їх теоретико-методичні основи та в кінцевому підсумку підвищити якість підготовки фахівців.

Джангіров О.Г. безпосередньо брав участь у виконанні наукових досліджень кафедри за темами:

Розвиток агропродовольчої сфери в національному та геоекономічному просторі (№ ДР 0122U201799, 2023-2026 рр.) в частині методичного обґрунтування встановлення взаємозв'язків між динамікою ВВП, часткою аграрного сектору, експортним потенціалом, ціновими коливаннями, обсягами виробництва основних культур та фінансовими результатами діяльності аграрних підприємств в умовах геополітичних викликів;

Формування та розвиток територіальних соціально-економічних систем» (№ ДР 0122U201708, 2023-2026 рр.) в частині теоретичного узагальнення переваг кластеризованих територіальних структур.

Довідка надана для подання у спеціалізовану вчену раду із захисту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Завідуюч кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин,
д.е.н., проф.

Проректор з наукової роботи,
д. с.-г.н., проф.

(Handwritten signatures)

Петро МАКАРЕНКО

Анатолій ШОСТЯ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА,

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Статті в наукових фахових виданнях України, а також у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз

1. Джангіров О.Г. Сутність та особливості інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору України. *Всеукраїнський науковий журнал «Актуальні проблеми інноваційної економіки та права»*. 2024. № 6. С. 88-92. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-6-18>

2. Джангіров О.Г. Організаційно-економічні механізми стимулювання інвестиційної діяльності в аграрних кластерах. Здобутки економіки: перспективи та інновації. 2024. № 11. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15093477>.

3. Джангіров О.Г. Інституційні та функціональні аспекти кластеризації в інвестиційному забезпеченні аграрного сектора. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Т.9. № 4 DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2024-4-67>

4. Джангіров О.Г. Теоретико-методологічні аспекти інвестиційного забезпечення розвитку кластерних утворень в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025 рік. Том 10. № 1. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-1-67>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Джангіров О.Г., Будніков О.А. Проблеми формування інвестиційного клімату аграрних підприємств України. Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством: Матеріали VI Всеукр. наук.-практич. конф. Ч. 2. м. Полтава, 30 – 31 березня 2023 р. Полтава, 2023. С. 77-79.

2. Джангіров О.Г., Дуднік М.І., Крамаренко А.О. Структура посівної площі зернових та зернобобових: інвестування в її розвиток. Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: Матеріали I Всеукр. наук.-практич. конф. м. Полтава, 26 – 27 квітня 2023 р. Полтава, 2023. С. 96-98.